Culele oltenești.
Posibile repere ale patrimoniului mondial UNESCO

Silvia-Ileana Costiuc

Editura Universitară „Ion Mincu”
București, 2024

Volum publicat în cadrul proiectului:
„Dezvoltarea capacităţii instituționale a UAUIM pentru cercetare în arhitectură şi urbanism prin crearea unei culturi a diseminării rezultatelor”, Acronim CULTADISER

Proiect finanțat prin Consiliul Naţional pentru Finanţarea Învățământului Superior - FDI 2024
Domeniul Strategic de Finanţare D6 – „Dezvoltarea capacităţii instituționale pentru cercetare în universităţi”

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
COSTIUC, SILVIA-ILEANA
Culele olteneşti : posibile repere ale patrimoniului mondial UNESCO / Silvia-Ileana Costiuc. - Bucureşti : Editura Universitară "Ion Mincu", 2024

ISBN 978-606-638-389-9

728.81

Lucrarea de faţă reprezintă strict punctul de vedere al autorului. Responsabilitatea lucrării îi revine în întregime autorului, atât în ceea ce priveşte conţinutul, cât şi forma.

Toate drepturile rezervate. Nicio parte din această publicaţie nu poate fi reprodusă, stocată sau transmisă prin orice mijloace de natură electronică, mecanice, de copiere, înregistrare sau alte forme fără permisiunea scrisă a autorului şi a editurii.

© 2024, Editura Universitară „Ion Mincu”, Strada Academiei, nr.18-20, sector 1, Bucureşti, cod 010014, https://editura.uauim.ro/

Cuprins

Introducere **6**

I. Repere metodologice și bibliografice. Delimitări conceptuale și interpretative **10**

II. Analiza comparativă multicriterială a culelor oltenești **14**
II.1. Cadrul istoric 14
II.2. Cadrul fizic-geografic 20
Văile râurilor 20
Formele de relief din vecinătatea culelor 21
Amplasarea culelor față de așezări 22
Distribuția actuală pe județe 23
II.3. Arhitectură: tipologii, compoziție, evoluție, structură, elemente stilistice 24
Tipologia construcțiilor 24
Planul 36
Compoziție. Volum și fațade 43
Acoperiș 49
Inscripții și datare 51
Etape constructive. Extinderi. Anexe 54
Structură. Tehnici constructive. Materiale 64
II.4. Sistemul defensiv al culelor: cadrul natural, amenajări, dotări specifice 73
Vizibilitate. Rețea 73
Amplasarea culelor față de localitate și firul apei 77
Amenajări ale terenului. Împrejmuiri. Tuneluri 77
Forme de relief. Cerdac. Acces principal. Orientare cardinală 79
Intrarea secundară ca obstacol 80
Sistemele de asigurare ale intrărilor 81
Ridicarea beciului la nivelul cotei terenului și absența decorațiilor la parter 82
Ferestrele de tragere și firidele pentru arme 83
Fântâna interioară 84
Tainițe 84
Cărămidă peste planșeul ultimului etaj 84
II.5. Dimensiunea civilă a culei 85
Locuință temporară sau permanentă? 85
Mobilare 86
Camița: soba oltenească din *burlane de zid* 87
II.6. Influențe și stil 88
Influențe privind amplasarea, tehnicile constructive și spațialitatea 88
Despre stil 93
II.7. Culele oltenești: elemente pentru un discurs al puterii și al prestigiului social 95
Tranzacții de sate și terenuri 95
Biserica paraclis. Biserica din sat. Hramul 96
Tablourile votive 97
Elemente de arhitectură fortificată la biserici 98
Meșteri 99
Cheltuieli 100
Ctitori și ranguri 101
II.8. Etimologie 106
Concluziile analizei multicriteriale 107

III. Culele oltenești și valoarea culturală a acestora 108
Descrierea ansamblului în plan național 108
Sub-tipologiile ansamblului 109
Valoarea universală excepțională 111
Criteriile valorii culturale 112
Autenticitate și integritate 117

Concluzii 119

Bibliografie: 121
I. Surse arhivistice 121
II. Lucrări generale 122
III. Lucrări speciale 124
1. Monografii 124
2. Articole din reviste 124
3. Bibliografie UNESCO 125
IV. Legislație 126
V. Surse online 126

Prescurtări 127

Sursele ilustrațiilor 128

Planșe 137
1. Imagini – document 138
2. Planșa comparativă a releveelor 203
3. Planșa comparativă a siturilor 215
4. Proporții. Culele din Curtișoara și Groșerea 225
5. Tipologiile culelor. Fotografii 227
6. Tipologiile culelor. Hartă 229

Familiei mele, profesorilor mei, bunicilor noștri

Introducere

Această cercetare a început în anul universitar 2010-2011, când am participat la atelierul transversal dintre masteranzii secției de Conservare-restaurare, Universitatea de Vest Timișoara și studenții Centrului de Studii Avansate în Istorie și Conservarea Monumentelor Istorice, sau Școala Chaillot, Paris, la propunerea conf. dr. arh. Mihai Opreanu și a profesorului Ștefan Mănciulescu. Colaborarea cu Școala Chaillot, la care am participat parțial și în 2008 la Sulina, a fost de altfel și motivul pentru care m-am înscris la Școala Postuniversitară de restaurare a monumentelor, ansamblurilor și siturilor istorice din cadrul UAUIM. Însă anul în care m-am înscris, 2010, a fost anul în care colaborarea dintre UAUIM și Școala Chaillot a încetat.

Colaborarea dintre Facultatea de Arhitectură, Universitatea de Vest, Timișoara și Școala Chaillot s-a bazat pe o cercetare la arhivele cele mai importante pentru subiectul ales, aflate la București, realizată de către participanții din București. Am început să documentez subiectul în arhivele Institutului Național al Patrimoniului, la Academia Română – Colecția de stampe și în alte biblioteci, subiect care pentru mine devenea din ce în ce mai interesant. Motivațiile mele au fost cercetarea de teren și atașamentul față de subiectul studiat, starea de degradare pe care acestea o aveau la momentul studiului pe teren în special cea din Groșerea, înțelegerea tot mai avansată a valorii de patrimoniu a culelor oltenești și stagnarea dosarului de înscriere a Culelor oltenești în Lista Patrimoniului Mondial UNESCO din 1991, pe care, la acel moment o asociam cu degradarea avansată a culelor existente.

Am finalizat cercetarea prin lucrarea de disertație din cadrul Școlii postuniversitare, absolvită în anul 2013, coordonată de conf. dr. arh. Sergiu Nistor cu susținerea conf. dr. arh. Ștefan Bâlici și a prof. dr. ing. Mircea Crișan, iar textul de față este în mare pare parte același. Participarea mea la atelierul româno-francez și metoda de lucru în cazul celor trei exemple studiate pe teren (Curtișoara, Groșerea și Măldărești) a fost baza dezvoltării acestei cercetări. Am extins și adaptat analiza multicriterială și metodologia de lucru pe teren a Școlii Chaillot detaliată grafic în cazul celor două obiective studiate amănunțit, Curtișoara și Groșerea, la o analiză amplificată, grafică și textuală aplicată unei serii de peste 100 de obiective, pentru a putea identifica valoarea de patrimoniu a celor mai importante cule oltenești.

Organizația Națiunilor Unite pentru Educație, Știință și Cultură și *Lista patrimoniului mondial*, accesibilitatea acestora prin Internet și modul în

care evoluează conceptele cu care operează UNESCO exemplifică elocvent modificarea perspectivei asupra lumii. Umanitatea, aflată în pragul schimbărilor ireversibile, realizează vulnerabilitatea resurselor naturale și culturale, propria unitate și diversitatea identităților culturale. *Lista patrimoniului mondial* UNESCO se centrează, la nivel declarativ, în jurul eficienței răspândirii informațiilor în domeniul patrimoniului asumându-și misiunea de conștientizare la nivel mondial privind responsabilitatea comună asupra patrimoniului și a valorii patrimoniului ca resursă culturală identitară în contextul schimbărilor ireversibile.

Asocierea valorii, notorietății și a prestigiului culelor oltenești la scară națională cu marca UNESCO și ulterior transformarea acestora în repere de bune practici în restaurare, punere în valoare, management de patrimoniu, dezvoltare durabilă și mai ales comunicare ar putea reprezenta un potențial de ameliorare a stării de fapt a patrimoniului din România.

Scopul acestei lucrări a fost **demonstrarea valorii excepționale**, de importanță universală a culelor oltenești, identificarea posibilelor criterii de clasare și obținerea unei baze structurate privind conținutul dosarului necesar înscrierii lor în *Lista patrimoniului mondial* UNESCO.

Lucrarea verifică racordarea culelor oltenești la ruinele antice fortificate, propune unsprezece tipologii de arhitectură, aduce informații tehnice privind originea și evoluția culelor, oferă detalii inedite, substanțiale despre amplasarea lor și despre ctitori și clarifică dinamica socială, istorică și geografică a tipologiilor de arhitectură ale acestora, aducând date noi privind fenomenologia istorică și socială. De asemenea, în ideea demonstrării valorii universale excepționale a culelor oltenești către publicul larg, s-a încercat corelarea, filtrarea și analizarea informațiilor ample consacrate sau inedite într-un mod comprehensiv.

Structura lucrării are **două părți majore**: prima este o analiză comparativă multicriterială detaliată a culelor oltenești cu ajutorul căreia au fost identificate resursele culturale prin depistarea punctelor principale din evoluția comună și chiar individuală a culelor oltenești. A doua parte utilizează informațiile astfel obținute, și propune direcțiile de dezvoltare ale dosarului de clasare al culelor oltenești în *Lista patrimoniului mondial* UNESCO.

Prezentarea **contextului istoric** aduce informații inedite despre modul în care evenimentele istorice locale și schimbările din structura societății au condiționat și au fost înregistrate prin seriile de locuințe fortificate de tip culă în ce privește repartizarea **fizic-geografică**, amplasarea construcțiilor de acest tip față de așezări, volumetrie și elemente stilistice. Au fost propuse **unsprezece tipologii** de arhitectură care au fost trecute în paralel printr-o analiză comparativă detaliată a elementelor tehnice, de natură

materială. Informațiile astfel obținute, coroborate cu datele istorice și geografice, dar și tehnice sau referitoare la compoziția volumetrică, aduc informații interesante despre originea, **evoluția** și valoarea culturală a culelor oltenești. Multe dintre culele din Oltenia și din nord-vestul Munteniei au fost construite pe ruine mai vechi, antice sau de secol al XVI-lea, prin supraetajări totale sau parțiale.

Următorul subcapitol se centrează asupra **sistemului defensiv** al culelor, care nu este excepțional din punct de vedere tehnic și militar dar, prin încercarea de a valida ipotezele privind funcționarea culelor în legendara rețea de semnalizare strategică, au fost obținute date relevante despre **peisagistică** și fenomenologie socială. Următorul capitol încearcă să reconstituie interioarele culelor, anumite detalii constructive și funcțiunile încăperilor. Subcapitolul privind influențele **stilistice** susține posibila încadrare a unor cule oltenești în curentul Renașterii târzii, prin stiluri proprii de tip clasic și de tip baroc.

Proprietarii culelor au fost de cele mai multe ori și ctitori ai bisericilor-paraclis sau din sat, acestea având de multe ori același meșter ca și culele, fiind construite de multe ori la intervale mici de timp față de cule. Capitolul despre discursul puterii și al prestigiului social aduce informații inedite privind **profilul proprietarilor** tipologiilor culelor, punând în evidență noi motive sau determinări care probabil au condus la construirea culelor. Ultimul capitol punctează elemente de **etimologie** și morfologie, conform datelor noi privitoare la subiectul culelor, obținute în urma acestei cercetări.

Secțiunea referitoare la **valoarea de patrimoniu mondial al subiectului,** detaliază aspectele relevate în cadrul acestei cercetării propuse spre a fi analizate în viitoarea clasare a proprietăților seriale în lista patrimoniului mondial, iar exemplele cele mai importante identificate sunt culele din Măldărești, Curtișoara, Groșerea și Șuici (Anexa 1, Fig. 93 – 96), însă la Măldărești în mod special sunt necesare cercetări arheologice și de parament riguroase.

Pentru a transmite mai eficient conținutul acestei lucrări, datorită unicității predominante a culelor în teritoriu și a posturii reprezentativ-formale pe care acestea o au față de localitate, a fost posibilă indicarea culelor în text prin **toponimul** așezării rurale pe care o reprezintă, iar atunci când prin toponime se vor face referiri la localități, acest lucru va reieși din context.

Referințele bibliografice au fost utilizate selectiv pentru a nu îngreuna parcursul. Așa s-a procedat în ce privește dimensiunile zidurilor sau cărămizilor, majoritatea având ca sursă dosarele și fișele de monument din arhiva INP. În ce privește datarea, fiecare sursă indica de regulă altă

informație, dar a fost luată în considerare cea mai veche datare de fiecare dată iar unde diferențele de datare sunt semnificative, subiectul a fost detaliat.

Dificultățile întâmpinate au fost variate, de la imposibilitatea cercetării pe teren și la arhivele locale, informațiile incomplete, adeseori trunchiate, parțiale, referitoare la materialele de construcție și vecinătățile culelor, chiar și în dosarele proiectelor de restaurare din arhiva *Institutului Național al Patrimoniului*, inclusiv cele recente din fondul *Direcției Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice*. Insuficiența informațiilor despre natura materială a construcțiilor, a făcut ca cele mai importante două dintre cele unsprezece tipologii de cule identificate, și anume, cula locuință permanentă cu cerdac și cula anexă a conacului boieresc, să fie încadrate în aceeași tipologie a turnului-locuință pe parcursul analizei comparative multicriteriale, iar abia în urma analizei a fost posibilă o propunere a departajării acestora.

O altă dificultate apărută pe parcursul cercetării acestui subiect a fost **fixarea criteriilor de clasare în LPM**. Criteriile au fost revizuite de multe ori în timpul redactării iar, în cele din urmă, au fost validate de exemplele clasate recent. Schimbarea criteriilor de clasare în timpul redactării este semnalată și considerată firească în ghidurile de întocmire ale dosarelor de clasare în LPM, mai ales că formulările criteriilor se află într-un proces continuu de redefinire care poate duce, uneori, chiar la inversarea semnificațiilor criteriilor, mai ales în ceea ce privește peisagistica. Din acest motiv criteriile de clasare propuse în demersul nostru ar putea fi reconsiderate în urma confruntărilor și comunicării cu specialiștii din domeniul evidenței patrimoniului, și mai ales în funcție de cercetările ulterioare.

Cea mai mare dificultate a fost în sine complexitatea subiectului și numărul mic de construcții rămase, care presupune judecarea după cerințele impuse de componența dosarului de clasare în LPM analizarea și problematizarea resursei culturale a unsprezece tipologii de arhitectură, a peste 100 de clădiri, și nu a unui obiect de artă, arhitectură sau urbanism unitar cum se întâmplă de multe ori în cazul clasărilor în LPM. Datarea, volumetria, ctitorii celor unsprezece tipologii de arhitectură ale culelor fiind atât de diferite, acestea converg către criterii de clasare diferite și în consecință către condiții de integritate și autenticitate diferite. În aceeași ordine de idei, analiza comparativă necesită cercetări amănunțite ulterioare, bibliografia accesibilă privind culele din Balcani fiind minimă.

Valoarea universală excepțională ar putea fi considerată de fapt forța cu care un monument reușește să reprezinte o identitate culturală. După analizarea monumentelor deja clasate în LPM am constatat că primele șase criterii, cele culturale, ar putea constitui o gradație în acest sens, care impune afirmarea unicității și rarității unui monument și acoperă toate însușirile sale.

În prezent, culele oltenești se află în *Lista tentativă* UNESCO, încadrate la criteriile valorice IV și V, adică utilizarea excepțională a reliefului, respectiv tipologiile de arhitectură. În urma concluziilor analizei din prezenta lucrare, reiese necesitatea reconsiderării criteriilor de clasare a culelor în LPM, obiectivul final al acestui proiect de cercetare fiind evoluția documentației necesare includerii culelor oltenești în patrimoniul mondial UNESCO.

I. Repere metodologice și bibliografice. Delimitări conceptuale și interpretative

Bibliografia cuprinde mai multe tipuri de lucrări, printre care **trei monografii** cu tema culelor oltenești, scrise de Iancu **Atanasescu**[1] și Valeriu Grama, Radu și Sarmiza **Crețeanu**[2] și Ion **Godea**[3]. Acestea conțin scurte descrieri ale monumentelor dispărute sau actuale ca obiecte de arhitectură, decontextualizate, în care suprapunerile sunt oarecum evitate prin structura lucrărilor. La acestea se adaugă lucrarea recentă publicată de **Pavel Popescu**[4] care este tributară lucrării lui Iancu Atanasescu față de care aduce informațiile la zi, cu imagini și date grafice despre alte cule oltenești. O altă lucrare cuprinzătoare, comparativă, și care aduce în discuție și celelalte tipuri de arhitectură civilă boierească și țărănească, la care s-au făcut multe referiri în text, a fost publicată la începutul secolului XX și conține multe informații importante despre cule, pe care cei trei cercetători români din perioada comunistă sau postdecembristă nu le-au menționat, cea a inginerului austriac Wilhelm **Janeke**.[5]

Lucrarea lui Ilie **Scrumbescu**[6] de la început de secol XX despre comuna Aninoasa în care se află satul Groșerea, alături de articolul semnat de Virgil N. **Drăghiceanu**,[7] au clarificat multe aspecte legate de contextul fizic și de implicațiile de ordin istoric-social, iar alte articole din publicațiile periodice au adus informații mai detaliate tehnice și istorice specifice despre câteva dintre construcțiile studiate.

---

[1] Iancu Atanasescu și Valeriu Grama, *Culele din Oltenia*, Craiova, Scrisul Românesc, 1974.
[2] Radu și Sarmiza Crețeanu, *Culele din România*, București, Meridiane, 1969.
[3] Ion Godea, *Culele din Romania – tezaur de arhitectură europeană*, Timişoara, Editura de Vest, 2006.
[4] Pavel Popescu, Iancu Atanasescu, *Culele din Oltenia* , Craiova, Ed. Alma, 2012.
[5] Wilhelm Janeke, *Casa ţărănească şi casa boierească în România,* Bucureşti, Casa Şcoalelor, 1932.
[6] Ilie Iscrulescu, *Monografia comunei Aninoasa*, *județul Gorj,* Craiova, [s.n.], 1936.
[7] Virgil N. Drăghiceanu, ”Monumente istorice din Oltenia. Raport din anul 1921” în *BCMI*, XXIV / 1931.

În **arhivele INP** se găsesc fișe de localitate sporadic, fișe de monument și dosarele proiectelor de restaurare pentru majoritatea culelor turn existente, din anii 60-70 când au fost restaurate majoritatea și transformate în muzee, autorul principal al fișelor și proiectelor de restaurare a fost Iancu Atanasescu. Din arhivele INP am obținut informațiile de ordin material, tehnic, dar și informații despre transformări sau chiar reconversii vechi și reutilizări, succesiunea proprietarilor sau legendele individuale asociate cu unele dintre culele oltenești și date despre evoluția constructivă post-fanariotă. Alte informații inedite au fost puținele sondaje de parament menționate, importante pentru datarea, istoria constructivă și evoluția tipologiilor culelor.

Pe baza tratatului de **istorie** al României publicat în 1954, realizat de colectivul din care au făcut parte Petre Constantinescu-Iași, Hadrian Daicoviciu, și Andrei Oțetea,[8] pe baza lucrării scrise de Șerban Papacostea[9] despre **perioada ocupației austriece** în Oltenia, și pe baza altor lucrări de istorie cum ar fi lucrarea lui Nicolae Stoicescu[10] despre dregători, am identificat posibile legături între politicile militare promovate de austrieci pe teritoriul Olteniei în timpul ocupației și arhitectura culelor. Totodată, pe baza lucrărilor de istorie consacrate, am urmărit localizarea taberelor otomane și **identificarea căilor de atac**, situația pădurilor[11] în teritoriu în secolul al XVIII-lea și am corelat cu subiectul date de ordin social, relevante pentru dinamica tipologiilor în teritoriu și modul de amplasare. Pentru fiecare din localitățile în care au existat cule a fost consultată **bibliografia lui Stoicescu**,[12] iar în acest fel s-au obținut informații despre vechimea așezărilor și familiile boierești vechi, bisericile din localitate, dar și trimiteri către fotografii rare sau alte informații suplimentare.

Internetul a fost o sursă revelatoare de **informații grafice**, prin nenumăratele programe geografice. Fotografii de actualitate și de epocă ale construcțiilor de tip culă dar și ale bisericilor paraclis sau din sat, au fost găsite de cele mai multe ori pe siturile *Panoramio*, *Biserici.org* sau *Monumentelor istorice din România,* dar și pe anumite bloguri sau site-uri de asociații de patrimoniu. Utile ca surse de informații textuale au fost și seria

[8] Petre Constantinescu-Iași *et. al.*, *Istoria României*, București, Ed. Academiei R.P.R., 1960-1964, 4 volume.

[9] Șerban Papacostea, *Oltenia sub stăpânire austriacă (1718-1739)*, București, Ed. Academiei R.S.R., 1971.

[10] Nicolae Stoicescu, *Sfatul domnesc şi marii dregători din Ţara Românească şi Moldova (sec. XIV-XVII)*, București, Ed. Academiei R.S.R., 1968.

[11] Constantin C. Giurescu, *Istoria pădurii românești din cele mai vechi timpuri până astăzi*, București, Ed. Ceres, 1976.

[12] N. Stoicescu, *Bibliografia localităţilor şi monumentelor feudale din România,* Craiova, Ed. Mitropoliei Olteniei, 1970.

de site-uri specializate de patrimoniu și cultură cum ar fi site-urile Direcțiilor Județene pentru Cultură din Oltenia, toate având informații la zi privind culele oltenești, sau alte site-uri de profil, cum ar fi CIMEC, care deține baza *Repertoriul Arheologic Naţional*[13] pentru verificarea **siturilor antice** fortificate din apropierea localităților în care au fost reperate cule.

În lucrările monografice parcurse au fost menționate peste 100 de construcții de tip culă. Am întocmit și operat cu o bază de date virtuală de aproximativ **550 de imagini documentare,** conținând relevee și fotografii. Cele mai importante ca documente dar și cele mai valoroase artistic dintre fotografii, sunt publicate în periodicele din prima jumătate a secolului XX, *BCMI* și *SCIA*, în mod special cele din albumul fotografului Ion Voinescu[14] dar și cele din albumul lui Alexandru Antoniu.[15] Am întocmit o **planșă comparativă** care conține **44 de relevee** la aceeași scară și **o planșă comparativă** a **amplasărilor** cu 17 intrări care au putut fi localizate exact dintre culele păstrate, și un **tabel** în Microsoft Excel în care am introdus detalii despre toate cele 107 cule sau construcții care pot fi considerate asociate întâlnite în bibliografia studiată, tabel întocmit după modelul celui accesibil pe pagina de internet care conține lista patrimoniului mondial UNESCO, și poate fi rearanjat automat în ordine alfabetică după orice criteriu indicat. Tabelului realizat în Microsoft Excel și prima parte a lucrării, analiza comparativă au fost structurate după modelul **fișei analitice de inventariere** a monumentelor istorice.[16] La fiecare rubrică și capitol am lucrat cu eșantioane, în funcție de accesibilitatea informațiilor.

Departajarea tipologică a obiectelor de arhitectură a fost un prim-pas, urmat de reconfirmarea tipologiilor prin localizare și intervale de timp. În urma acestei departajări, pe tipologii de arhitectură, datare și răspândire, s-a constatat că **prima serie** de cule poate fi reprezentată de **cetatea Tri-Kule**, din localitatea Svinița, în zona Dunării la Cazane, care ar fi fost construită în secolul al XIII-lea.

Începând cu sfârșitul secolului al XVII-lea, se înregistrează, în paralel, construirea **culelor ca anexă ale conacelor boierilor mai înstăriți**, în zonele de câmpie unde au fost probabil mai multe, care, însă, nu s-au păstrat. Tot atunci au fost adăugate **turnuri alipite** și au fost făcute

---

[13] Ministerul Culturii şi Patrimoniului Naţional - MCPN*, Repertoriul Arheologic Naţional (RAN),* http://ran.cimec.ro/, [10.03.2013].

[14] Ion Voinescu, *Monumente de artă ţărănească din România,* Bucureşti, Carol Göbl, 1908.

[15] Alexandru Antoniu, *Album general al României: compus din 300 de tablouri reprezentînd monumentele istorice şi contimporane, posişiuni pitoresci, domeniul coronei şi costume naţionale: cu descriirea istorică şi pitorească*, Dresda, Stengel&Co, 1901-1904.

[16] Ministerul Culturii și Cultelor - MCC, „Ordinul ministrului culturii și cultelor nr. 2260/18.04.2008 privind aprobarea Normelor metodologice de clasare și inventariere a monumentelor istorice", în *Monitorul Oficial al României*.

supraetajări parțiale sau **totale** conacelor boierești vechi, unele dintre ele de secol al XVI-lea, în zonele periferice Platformei Jiului și în depresiunile subcarpatice, în platformele Cotmeana, Olteț și Argeș.

În perioada ocupației austriece reiese că nu au fost construite cule, dar după retragerea austriecilor, și după reforma agrară din 1735, prin care țăranii au devenit liberi, mici boieri, unii dintre ei proveniți chiar din pătura țărănească, au construit în platforma Jiului **culele specific oltenești**, cu cerdac și coloane din cărămidă, unele dintre ele având un amplasament impunător. Ele reprezintă, probabil, cele mai valoroase exponente de arhitectură ale seriei, depășind menirea lor inițială de refugiu și locuință temporară, devenind locuințe permanente și în același timp o demonstrație de forță economică a proprietarului cu scopul de a atrage populația, respectiv forța de muncă, fiind și cele mai elaborate compoziții urbane și de arhitectură.

Un alt tip de cule, pe care le-am denumit **case-culă**, acestea având un singur etaj peste parter, a fost construit după raidurile unor grupuri mai mari de tâlhari desprinse din fostele corpuri de gardă ale fortificațiilor otomane de graniță care nu mai răspundeau comenzilor Porții după destrămarea Imperiului Otoman. Construite după 1801-1802, majoritatea au fost asociate cu **pandurii** și răscoala lui Tudor Vladimirescu, și au fost amplasate periferic față de cele din platforma Jiului. Pandurii și chiar Tudor Vladimirescu erau țărani care își depășiseră condiția, unii dintre ei având carte, înrolați des în războaiele ruso-austro-turce iar pe baza experienței militare astfel dobândite, au fost capabili să se organizeze strategic și să respingă atacurile fostelor garnizoane otomane, și au apărat Craiova de aceștia în mai multe rânduri. De la Craiova până la Zăvalu, punctul de vărsare al Jiului în Dunăre, au fost construite în același interval de timp, **trei turnuri de strajă** de către o așa-zisă *Asociație a Boierilor Craioveşti*. Aceste turnuri se pare că funcționau într-o rețea de semnalizare în caz de pericol, având intercalate turnurile unor mănăstiri.

Ultima serie de cule este cea a **culelor țărănești**, construite din materiale mai puțin costisitoare, cu înălțimi mai modeste dar suprafețe utile echivalente cu turnurile-locuință și forme mai puțin elaborate, tot ca mijloc de afirmare a bogăției, construite de țăranii mai înstăriți. Deși majoritatea culelor țărănești înregistrate în monografii se aflau în județul Mehedinți, se poate ca aceste cule țărănești să fi fost mult mai numeroase decât restul, și să fi fost răspândite și în alte zone ale Olteniei, probabil în mod special în localitățile unde au existat cule turn oltenești, sau tipologia emblematică. Toate tipologiile culelor au fost asociate cu prestigiul proprietarilor, afirmarea și depășirea condiției sociale.

În ce privește încadrarea în LPM UNESCO, **valoarea universală excepțională** a culelor oltenești a fost depistată prin această analiză

comparativă multicriterială pornită de la metodologia de lucru a Școlii de la Chaillot, prin analiza critică a bibliografiei dar și prin analiza comparativă cu celelalte monumente înscrise în LPM, informații corelate mai ales în timpul scrierii și rescrierii declarațiilor de valoare și justificărilor criteriilor de clasare, a textelor privind autenticitatea și integritatea, dar și a planului de management.

Această lucrare reprezintă identificare resurselor culturale specifice culelor oltenești, prin analiza fenomenologiei istorice și sociale, analiza tipologiilor de arhitectură și a răspândirii acestora, de compoziție urbană, prin analiza atributelor fizice dar și vizuale în ansamblu și în detaliu, a componentelor stilistice, a ctitorilor, a racordării la ruinele antice fortificate mergând până la analizele militare-defensive, de strategie și comunicare. Valoarea resurselor culturale specifice culelor oltenești astfel depistate au fost calibrate, analizate și argumentate în funcție de contextul LPM, iar ulterior a fost verificată integritatea și autenticitatea culelor oltenești în raport cu criteriile propuse pentru clasare.

II. Analiza comparativă multicriterială a culelor oltenești

II.1. Cadrul istoric

Locuințele fortificate de tip culă de secol al XVIII-lea din Oltenia sunt asociate des cu ruinele daco-romane, dar în cadrul acestei cercetări au fost semnalate ruinele unor fortificații mai vechi în apropierea acestora (*II.3.6. Materiale și situri arheologice*). Conform bazei de date RAN, ruinele antice fortificate înregistrate sunt rare în Oltenia, aproximativ 5 în fiecare județ.[17]

Inginerul austriac Wilhelm Janeke susținea că programul de arhitectură al culei anexă la conac ar fi o reinterpretare a turnului donjon de secol al XII-lea[18] și al XIII-lea, când au fost aduși cavaleri teutoni[19] și pe teritoriul Olteniei. Un exemplu în acest sens ar putea fi cetatea Tri-Kule[20] de

[17] MCPN, *Repertoriul Arheologic Național,* http://ran.cimec.ro/ [Data ultimei accesări: 10.03.2013].

[18] În anul 1150, pe vremea când Oltenia a fost ocupată de regele Géza al II-lea, au fost chemați colonişti franconi din Germania, apoi în 1211 Cavaleri Teutoni chemaţi să lupte contra pecenegilor şi cumanilor. Cf. W. Janeke, *op. cit.*, p. 37.

[19] După invazia mongolă din 1247, Oltenia ajunge sub vasalitatea regelui Béla al IV-lea, care aduce în teritoriu câteva zeci de cavaleri teutoni cu intenția de a coloniza zona și de a construi cetăți, acești cavaleri având interdicția de a primi colonişti din Ardeal. Cf. Neagu Djuvara, *O scurtă istorie a românilor povestită celor tineri*, București, Humanitas, 2002, p. 44.

[20] Un alt toponim înrudit etimologic și apropiat geografic de Svinița, este *Ada-Kaleh*, insula cetate, situată într-o poziție strategică, la fel ca și Svinița. Aceasta a fost locuită din antichitate și fortificată în secolul al XIII-lea dar și în pragul secolului al XVII-lea de austrieci.

la Svinița, în zona Cazanelor Dunării, unde la ordinul regelui Béla al IV-lea în secolul al XIII-lea, au fost aduși Cavaleri Ioaniți care s-au stabilit acolo, iar ulterior cetatea ar fi fost întărită și de Pippo Spano în secolul al XV-lea.[21]

În secolul al XIV-lea a început ascensiunea Imperiului Otoman și cele cinci secole în care s-au succedat în mod repetat atacurile otomane spre nordul Dunării însoțite de înrobiri frecvente ale localnicilor, în mod special în secolul al XVI-lea și al XVII-lea, perioada de apogeu a Imperiului Otoman. Reacția populației valahe a fost retragerea sistematică în codru, fapt care a generat competiția pentru atragerea forței de muncă între boieri. Cu cât atacurile erau mai ample, iar în consecință, brațele de muncă mai puține, cu atât taxele și exigențele boierilor față de țăranii aserviți creșteau, constituind alte două motive întemeiate de fugă.

Mihai Viteazu (1558-1601), preocupat în permanență de a câștiga loialitatea vitejilor și de a-i apropia de curtea sa, având nevoie de aceștia drept conducători ai oștirii în lupta antiotomană, a hotărât legarea țăranilor de glie și a încurajat formarea și extinderea moșiilor laice, pe care boierii săi au construit apoi conace fortificate. Secolul următor a început cu trei decenii de anarhie feudală și invazii otomane. Acestea au fost precedate de perioada de liniște în ce privește incursiunile otomane, în vremea domniei lui Matei Basarab (1632-1654), când au fost ctitorite mănăstiri întărite în Valahia și au fost făcute lucrări de întărire și reparații la cele vechi. În arhitectura civilă, au fost construite incinte fortificate și cu scopul de a-i domina pe moșnenii aserviți,[22] în condițiile depopulării, a atacurilor dese, a taxelor mari și a nemulțumirii generalizate a țăranilor.[23] Dar în linii mari, secolul al XVII-lea a fost dominat de foamete, molimă și depopulare, fiind marcat de răscoala seimenilor[24] în 1655 și de năvălirile turco-tătare din 1658, când mii de valahi au fost înrobiți.

Domnia lui Constantin Brâncoveanu (1688-1714) a însemnat o etapă de liniște și dezvoltare de scurtă durată în istoria Valahiei, însă după uciderea lui Constantin Brâncoveanu, înainte de instalarea administrației austriece în Oltenia, turcii <<și-au asigurat o perioadă de câțiva ani>> în care au luat aproximativ 70.000-80.000 de robi „și peste Olt și dincoace de Olt", un procent semnificativ din populația teritoriului la vremea aceea. [25] Deși austriecii au făcut eforturi mari pentru determinarea numărului de locuitori

[21] Ilie Sălceanu și Nicolaie Curici, *Fenomenul „Șvinița"*, Satu Mare, Ed. Solstițiu, 2012, p. 259.
[22] Cum a fost la Băjești, unde incinta fortificată s-a construit cu scopul de a-i intimida pe moșnenii proaspăt aserviți. Cf. Teodor Octavian Gheorghiu, *Arhitectura medievală de apărare din România,* București, Ed. Tehnică, 1985, p. 258.
[23] Petre Constantinescu-Iași et. al., *Istoria României*, București, Ed. Academiei R.P.R., 1960-1964, vol. III, p. 344.
[24] Mercenari, ostași de curte, lefegii străini.
[25] Ș. Papacostea, *op. cit.*, p. 34.

din Oltenia, se scuzau autorităților de la Viena spunând că nici unul dintre domnitorii locali, nici măcar Constantin Brâncoveanu, nu au reușit să facă statistici concludente în acest sens, pentru că marea parte a populației trăia în codru sau în cătune izolate, iar boierii declarau un număr mult mai mic de țărani aserviți ca să plătească taxe mai mici. Mai mult, simpla încercare de evidențiere a populației în perioada austriacă genera valuri de retrageri în codru și neliniștea țăranilor, care s-au străduit în permanență să împiedice consecința acestei măsuri, legarea la glie.[26] Șerban Papacostea descrie acest fenomen al retragerii în codru folosind termenul de *psihoză* în masă, iar uneori, dacă un grup de familii sau un sat pleca, retragerea lor de obicei însemna și depopularea satelor învecinate în scurt timp, devenind o realitate socială permanentă, fiind propagată de regimul solidarității fiscale.[27]

În harta lui Scwantz sunt înregistrate 273 de sate pustiite dintr-un număr de 970 de așezări,[28] dintre care 190 în județele Dolj, Romanați și județul Mehedinți, mai ales zona de șes, a avut de suferit prin pierderile demografice. O treime din satele pustiite nu au fost repopulate în ciuda eforturilor austriecilor, iar repopulările au avut mai mult succes în Gorj și Vâlcea, din nou, mai puțin la câmpie. În ce privește raportul dintre satele stăpânite de boieri și cele ale moșnenilor[29] în perioada ocupației austriece, în actualul județ Olt, fost Romanați, erau înregistrate 81 de sate boierești, și 23 de sate ale moșnenilor, în Mehedinți 67/45, Dolj 84/52, Vâlcea 68/85 și Gorj 86/135,[30] astfel se vede că în județele cu zone de câmpie, satele boierești sunt mai multe.

---

[26] Încercând totuși să obținem o perspectivă comparativă cu dramele majore ale umanității din perspectiva clasării în LPM asupra situației demografice, deși doar faptul că era foarte greu de luat în evidență populația este deja o informație extrem de importantă, am făcut un calcul, după cum urmează. În târgurile mai mari, opt la număr, media de familii era de 200, iar limita maximă de familii pentru satele aservite impusă de austrieci era de 100 de familii. Numărul total al satelor boierești, mănăstirești și moșnenești înregistrate, locuite sau pustii din harta lui Scwantz era de 1000, media de familii dintr-un sat era de 40, cu aproximativ 5 locuitori fiecare, însemnând 200.000 de locuitori și 40.000 de familii, dintre care erau declarate maxim 25.000 de familii dependente de boieri și mănăstiri pentru care se plăteau taxe, iar în anii mai grei numai jumătate. Dacă dublăm numărul populației din așezări, socotind că un număr echivalent de oameni trăia în codru, numărul robilor, de 70.000 luați de turci la începutul secolului al XVIII-lea putea să însemne un procent de 17% din populația totală a Olteniei. Dacă luăm în considerare raportul dintre satele existente și cele pustiite, și o populație de două ori mai mare decât cea din sate care e posibil să fi trăit în codru, procentul populației înrobite de turci, ar fi putut să însemne aproximativ 15% din populația totală a Olteniei. Cf. *Ibidem*, pp. 33-66.

[27] Cf. *Ibidem*, p. 60.

[28] După harta lui Schwantz, austriecii au preluat un vast teritoriu, dar prea puțin populat. Cf. *Ibidem*, p. 35.

[29] Unele sate puteau să fie extrem de mici, izolate, de câte 3, 4, 5 căsuțe, primitiv construite, țăranii din zonele de deal nefiind stabili. Cf. W. Janeke, *op.cit.*, p. 14.

[30] Ș. Papacostea, *op. cit*., p. 32.

Tot din perspectiva lipsei forței de muncă, boierii, urmărindu-și interesele, au trecut de partea austriecilor,[31] iar una din primele probleme tranșate de boierime cu administrația austriacă a fost stăpânirea moșiilor și a forței de muncă.[32] Majoritatea instrucțiunilor adresate de Viena autorităților locale din Oltenia, au avut ca scop repopularea, dar în același timp, austriecii s-au străduit să îngrădească privilegiile boierimii, făcând în acest sens un catalog al familiilor și rangurilor boierilor din Oltenia în 1723. A urmat scutirea de taxe pentru doi ani a străinilor care se instalau în Oltenia, iar printre cei veniți s-au înregistrat oameni dinspre Muntenia, unde dările erau mari, dar și dinspre Banat, dinspre turci și bulgari,[33] însă potențialul și miza cea mai mare era atragerea populației din codrii concomitent cu oprirea retragerilor masive spre codrii din al treilea deceniul al secolului al XVIII-lea, acest lucru nu se putea realiza decât temporar, prin scăderea taxelor.

După instalarea puterii austriece, aceștia au legat teritoriul de imperiu prin *Via Carolina*, drumul Turnu Roșu-Cozia, terminat în 1717, până atunci practicabil numai călare sau pe jos, lărgindu-l pentru care și transportul mărfurilor, prin intervenții pirotehnice. Inginerii austrieci au constatat că mănăstirile din Depresiunile Subcarpaților Meridionali și din Podișul Getic sunt amplasate strategic și au început lucrări de întărire, provocând neliniștea populației autohtone. Tot austriecii au dezvoltat transportul mărfurilor și pe căile navigabile, Olt și Dunăre, lărgind albia Oltului pentru navigație. La 5 martie 1737 au fost amplasate indicatoare în teritoriu la intersecțiile mari, iar primele hărți topografice ale Olteniei au fost realizate în perioada ocupației austriece.[34]

După 1718 sunt înregistrare fortificările unor reședințe oltenești: bănia Craiovei și curtea din Brâncoveni.[35] La curțile boierilor înstăriți, ale Brâncovenilor, Cantacuzinilor și Filipeştilor, sau în Băjești (Muscel), Bălcești (Gorj), Benești (Vâlcea), Bengești (Gorj, Anexa 1, Fig. 8) sau Goleşti (Argeș),[36] aceștia aveau gărzi permanente, şi-au construit incinte fortificate și se pare că „nu a fost nevoie de cule”.[37]

---

[31] Unii dintre ei făceau manevre împotriva lui Nicolae Mavrocordat, care și-a înstrăinat boierimea. Cf. *Ibidem*, p. 17.

[32] <<Nu numai în perioada ocupației, dar și înainte, boierii au desfășurat o excepțională energie pentru apărarea stăpânirii asupra moșiilor și pentru extinderea proprietăților>>. Cf. *Ibidem*, p. 147-8.

[33] *Ibidem*, p. 36.

[34] *Ibidem*, p. 125.

[35] T. O. Gheorghiu, *op. cit.*, p. 303.

[36] Gr. Ionescu, *Arhitectura românească. Tipologii. Creații. Creatori,* Ed. Tehnică, București, 1986, p. 164.

[37] R. și S. Crețeanu, *op. cit.*, 1969, pp. 12-13.

În Muntenia, conflictele dintre boieri și eșecul lui Dimitrie Cantemir au dus la instalarea regimului fanariot.[38] Din cauza domniilor de scurtă durată, dregătorii care aprovizionau curtea erau des înlocuiți iar târgul București a luat amploare, devenind reședința boierilor pe timp de iarnă. Vara, aceștia locuiau în conacele de la țară, care aveau uneori incintă fortificată, uneori culă anexă, intrările asigurate, scările închise, ziduri masive prevăzute cu ferestre de tragere, cota de călcare a beciului tot mai aproape de cota terenului și camere de apărare în volume adăugate.[39]

Conacul din Bengești (Gorj, 1730) înconjurat de incintă fortificată cu poartă ca un arc de triumf, avea laturile corpului central de 26,3x17,6 metri, volume secundare pe trei laturi, ferestre de tragere la beciul aflat deasupra solului și ziduri masive. Foișorul lateral era închis, iar conacul a fost construit în apropierea unor construcții mai vechi în care ar fi locuit însuși Mihai Viteazu.[40]

Dintre locuințele *premergătoare* culelor,[41] conacul din Vădeni (Gorj, 1732), are beciul parțial sub cota terenului de azi, zidurile țesute după model bizantin, iar ferestrele au glafurile teșite la interior, pentru mai multă lumină. Acoperirea beciului era în file de cupolă sprijinite pe arce în leagăn, cu doi stâlpi centrali. Un alt exemplu de acest tip este beciul din Bălcești (Gorj, 1732), acesta avea beciul de tip demisol, soclul înalt, două ferestre de lumină, fără ferestre de tragere, aceeași țesere a zidurilor bizantină, și sistem de boltire de tip Potlogi, cu doi stâlpi centrali și file de calote.[42]

După reformele lui Constantin Mavrocordat, inclusiv eliberarea țăranilor legați de glie din 1735, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, perioadă care coincide cu apariția turnurilor locuință din centrul Olteniei, puterea Imperiului Otoman slăbise, cetățile de la graniță au fost desființate de stăpânirea turcească, iar bande mici de turci și tătari călare desprinși din fostele garnizoane locale din Silistra, Rusciuc sau Vidin, înarmate cu pistoale și flinte cu cremene, făceau expediții de pradă la nordul Dunării. Dările fiind extrem de mari în urma trecerii Olteniei sub administrația fanariotă, retragerile în codru au continuat. Războaiele dese dintre ruși, austrieci și turci (ultimul încheiat în 1774), care se desfășurau de obicei pe teritoriul românesc[43] și în care se înrolau țăranii, i-au sărăcit pe aceștia, constituind un al patrulea motiv al nemulțumirii și retragerilor țăranilor în codru. Mare parte dintre țăranii fugiți în păduri deveneau haiduci, mai ales în județul Gorj, unde

[38] P. Constantinescu-Iași et. al., *op. cit*., p. 340.
[39] Incintele fortificate din Țara Românească aveau ziduri și turnuri, fiind mai ample decât cele din Târgoviște și București. Cf. T. O. Gheorghiu, *op. cit.*, p. 258.
[40] V. N. Drăghiceanu, "Monumente istorice din Oltenia. Raport….", pp. 111-112.
[41] R. și S. Crețeanu, *op.cit.*, pp. 10-11.
[42] Șt. Balș, „Vechi locuințe boierești din Gorj" în *SCIA*, 3-4(1954), pp. 91-92.
[43] Ș. Papacostea, *op. cit.*, p. 36.

atacuri ale acestora asupra culelor au fost semnalate la Cernătești, Curtișoara (Anexa 1, Fig. 35 - 41), Goruneşti, Groşerea (Anexa 1, Fig. 59 - 65), Măldărești, de obicei din codrii, din spatele construcțiilor.[44]

La sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, la Craiova, ajunsă între timp al doilea oraș ca dezvoltare din Țara Românească, se succedă o serie de evenimente nefericite: trupe de tâlhari din fostele garnizoane otomane ard Craiova, apoi în 1790 orașul a trecut printr-un cutremur de amploare, în 1795 a fost o epidemie de ciumă urmată în 1796 de o perioadă de foamete, între 1799 și 1800 pazvangiii au ocupat Craiova, în 1802 pandurii reușesc să apere Craiova de turci, dar în 1808 când pandurii lipseau, turcii au luat din nou foarte mulți ostatici.

Turcii atacau atunci când Dunărea era înghețată sau în perioade de secetă,[45] iar atacurile porneau în vechime probabil și dinspre Silistra sau Nicopole, apoi o mare parte dinspre Vidin. După descentralizarea atacurilor dinspre Vidin, după 1800, apar rețele[46] de apărare și semnalizare de-a lungul râurilor, conace, turnuri de pază și supraetajări ale construcțiilor din incintele mânăstirești. Un punct favorit de trecere a Dunării, cel puțin după 1800, era la vărsarea Jiului, în Zăvalu. Veneau probabil pe cursurile principale ale râurilor în paralel cu drumurile comerciale, mare parte din Oltenia fiind împădurită, chiar și pe malurile Oltului.[47] În acest context a început răscoala lui Tudor Vladimirescu, dar spre Dunăre în zona de câmpie, moșiile fiind mai mari și populația mai puțin densă în continuare, țăranii s-au alăturat răscoalei în număr mai mic.

Este foarte probabil ca inclusiv în secolul al XVIII-lea țăranii să nu fi avut mijloace materiale să își construiască ceea ce vom descrie în tipologiile propuse drept *cule țărănești*, și ca unele dintre acestea să fi apărut abia în secolul al XIX-lea, poate chiar după împroprietărirea țăranilor din 1864.

La începutul secolului XX, legat de construcția culei de la Expoziția din Filaret, Țzigara-Samurcaș notează, într-un context ironic, că unii dintre cunoscuții lui sunt convinși că prin construirea unor locuințe asemănătoare culelor, fac o faptă de patriotism,[48] probabil se referea la locuințele de tip turn și la conacele cu turn. Așa cum vom arăta, culele de tip turn nu sunt singura tipologie istorică, iar cele mai apropiate ca tipologie volumetrică de imobilele

[44] Pentru a da un singur exemplu, cula din Groşerea a fost atacată în 1801 de turci, apoi de zavergii și de Eteriști, dar și de haiduci care se apropiau de culă prin pădurea de la miază-noapte. Cf. V. N. Drăghiceanu, *op.cit.*, p. 108.

[45] I. Godea, *op. cit.*, Ed. de Vest, 2006, p. 20.

[46] T. O. Gheorghiu, *op. cit.*, p. 303.

[47] Ca reper privind situația împăduririlor a fost folosită descrierea hărții stolnicului C. Cantacuzino din 1700. Cf. Constantin C. Giurescu, *Istoria pădurii româneşti ...* , p. 167-8.

[48] Alexandru Tzigara-Samurcaș, *Arta în România,* București, Ed. Minerva, 1909, p. 14.

de raport neoromânești sunt construcțiile de tip Băbeni (Anexa 1, Fig. 5), Măldărești-Greceanu (Anexa 1, Fig. 73-80) care aparțin de o veche etapă evolutivă a tipologiilor construcțiilor de tip culă, cele două cule din Șuici sau conacul înălțat parțial, din Vlădaia, considerate în cercetarea de față conace fortificate cu turn adăugat.

II.2. Cadrul fizic-geografic

Majoritatea construcțiilor analizate se află în zona de vest a Podișului Getic, o mică parte în zona depresiunilor Subcarpaților Meridionali, toate în apropierea văilor râurilor importante din Oltenia, începând cu malul stâng al Dunării,[49] valea Jiului, izvoarele Oltului dar și ale Argeșului (Anexa 6. *Tipologiile culelor. Hartă*). Densitatea cea mai mare a construcțiilor de tip culă era în apropierea văii Jiului și ai afluenților săi, mai ales râurile Motru și Gilort, unde construcțiile de tip culă se aflau la distanțe de 10 până la 30 de km unele față de celelalte.

Văile râurilor

În Platforma Oltețului se aflau doar două dintre construcțiile de tip culă, Popești-Goruneși și Zătreni. În zona izvoarelor Oltului în apropiere de Râmnicu-Vâlcea, se aflau șapte dintre construcțiile analizate[50] la distanțe mai mari unele față de celelalte decât cele din zona afluenților Jiului. Alte cinci construcții[51] erau grupate în zona Platformei Argeșului. În Câmpia Băileștilor se aflau următoarele cule modeste, țărănești: Cleanov, Drincea, Vânjuleț. La limita dintre Câmpia Băileștilor și Podișul Strehaiei, în Vlădaia se afla un conac amplu față de restul, supraetajat parțial. În zona Câmpiei Burnazului, unde se pare că existau mai multe construcții de tip culă inițial,[52] au fost localizate două: Radomir, care a fost dărâmată în 1861[53] și Frăsinet (Anexa 1, Fig. 46), singura păstrată în zona de câmpie la aproximativ 40 de kilometri sud față de Alexandria.

[49] Dinspre Drobeta Turnu-Severin spre punctul de vărsare al Jiului: cele două cule din Cerneți, Gârla Mare și Atârnați, Salcia, Cetate, Desa, Negoi, Catane și Zăvalu.
[50] Băbeni, Bujoreni, Măldărești, Olănești, Șirineasa, Șuici și Tigveni.
[51] Budeasa, Furnicoși, Mioveni, Retevoiești și Vlădești.
[52] Ar fi existat mai multe cule în zona de câmpie, cea din Frăsinet este singura care s-a păstrat la șes, acesta fiind și motivul pentru care a fost reconstituită construcția. Cf. Arhiva INP, Fond DMI, Dosar 4828, *Reconstituire culă, comuna Băbăița sat Frăsinet*, arh. șef de secție Andrei, tehnician pr. Ioan, Georgescu, tehnician Ștefan Ionete, Pantelimon, Consiliul Popular al Județului Teleorman, Secția de Arhitectură și sistematizare, 1975-1977, Memoriu, f. 2.
[53] N. Stoicescu, *Bibliografia…*, p. 529.

Formele de relief din vecinătatea culelor

Șaptesprezece construcții de tip culă existente au fost localizate utilizând programul *Hey, what's that?*[54], program informatic online prin intermediul căruia au fost analizate comparativ suprafețele de vizibilitate în peisaj de la ultimul nivel al culei, curbele de nivel, amplasarea culelor față de așezări și amplasarea intrărilor față de cadrul fizic-geografic și urban. (Anexa 3. *Planșa comparativă a siturilor*).

Aproape jumătate dintre construcțiile analizate se află în apropierea văilor Jiului și ai afluenților Jiului. Restul, cula Nistor și cula Tudor Vladimirescu din Cerneți (Anexa 1, Fig. 27-28) se află în vestul Olteniei, în apropiere de Dunăre, cula Costea din Frăsinet se află la est față de București, cea mai îndepărtată de restul și singura păstrată în zona de câmpie, iar cele mai îndepărtate spre nord sunt culele Brătianu și cula Sultănica din Șuici. Un alt grup izolat se află în zona superioară a văilor Argeșului și Oltului.

Majoritatea culelor se află la altitudini mai mici de 400 de metri, în zona reliefului relativ uniform al dealurilor prelungi ale Podișului Getic, cu văi adânci paralele cu înclinațiile generale ale dealurilor.[55] Culele aflate spre nord se află fie în depresiunile subcarpatice, fie în apropierea unor platouri, în apropierea unor vaste terenuri agricole.

Construcțiile analizate se află fie pe bot de deal cu vedere largă spre văi, fie pe movile aflate în centrul unor platouri ale văilor. În apropierea construcțiilor de tip culă, văile pot avea unul sau mai multe puncte de vărsare în apropiere. Șapte construcții sunt amplasate pe văi fără puncte de vărsare în apropiere: Cula de la Frăsinet – râul Vedea, Bujoreni – valea Oltului (Anexa 1, Fig. 16,17), Curtișoara – valea Jiului, Șuici-Sultănica – valea Topologului, Măldărești – valea Luncavățului, Retevoiești – Râul Doamnei (Anexa 1, Fig. 86 – 89) și Zătreni – râul Olteț, la o distanță semnificativă de aproximativ șase kilometri nord-vest față de cel mai apropiat punct de vărsare. În apropierea unui singur punct de vărsare se află opt construcții, iar cula Racovicenilor din Mioveni (Anexa 1, Fig. 81 – 83) se află în zona de confluență a trei cursuri de apă, Argeșel, Târgșor și Râul Doamnei.

Panta terenului în dreptul culelor este de 1,6° la Curtișoara, 2° la Cerneți, 3,3° la Zătreni și Mioveni, 4° la Șuici-Sultănica și Bujoreni, 4,4° la Almăj, 5° la Retevoiești, 10° la Șiacu și Cartianu , 13,3° la Brabova, 20° la Cernătești și 26° la Groșerea. În apropierea unor văi înguste de aproximativ

[54] Michael Kosowsky, (n.d.), *HeyWhat'sThat – Interactive Map for Horizon Views*. Retrieved în https://www.heywhatsthat.com/ *Hey What s That?* [18.01.2013].

[55] La o altitudine mai mare se află doar Retevoiești și Măldărești, 416 m ambele, iar la cea mai mare altitudine se află Șuici, 519 m. Cula din Frăsinet se află la numai 85 de metri deasupra nivelului mării, următoarele fiind cele două cule din Cerneți, la 114 m.

1 kilometru lățime în dreptul culei, se află culele din Brabova (Anexa 1, Fig. 9), Cernătești, Groșerea, Șiacu (Anexa 1, Fig. 91), în timp ce restul unsprezece se află în apropierea unor platouri aflate pe marginea unor văi cu lunci ample, sau în apropiere de Dunăre.

Există și cule aflate la marginea platourilor largi în: Almăj (Anexa 1, Fig. 1-3), Turcinești (Anexa 1, Fig. 21), Cerneți, Curtișoara, Bujoreanu, Mioveni, Retevoiești și Zătreni. Dar față de platourile văilor mari, există și trei cule amplasate central: Broșteni (Anexa 1, Fig. 12-14), Șuici-Brătianu, cele două cule din Măldărești, acestea fiind situate pe un platou circular din centrul unui platou pe valea Luncavățului.

Deși acest tip de analiză a fost demarată în ideea de a verifica vizibilitatea, concluziile par să conducă mai degrabă spre legături între amploarea construcțiilor, tipologia volumetrică și estetică, criterii cronologice sau de rang al boierilor și fertilitatea terenurilor agricole. Zonele mai joase, platourile aflate în apropierea cursurilor râurilor mai importante sunt cele asociate cu construcțiile de tip culă de mari dimensiuni – Curtișoara și Almăj sau deținute de boieri din familii mai importante.

Amplasarea culelor față de așezări

Foarte multe dintre satele Olteniei și Valahiei au fost strămutate în perioada de construcție a culelor, iar de multe ori populația locuia la distanțe mari față de vecini. Chiar și astăzi, construcțiile analizate situate în exteriorul limitelor actuale ale așezărilor sunt în număr restrâns: cula Cornoiu din Curtișoara,[56] cula Crăsnaru din Groșerea,[57] cula Brătianu din Șuici,[58] cele două cule din Cerneți[59] și cula Bujorenilor[60] din *Muzeul Satului Vrâncean*. Majoritatea construcțiilor de tip culă se află în zone lăturalnice[61] sau tangent

[56] Cula Cornoiu din Curtișoara se află la o distanță de aproximativ 500 de metri spre vest față de orașul Bumbești-Jiu, dar vechiul sat a fost strămutat de trei ori din cauza revărsărilor Jiului. Cf. Arhiva INP, Fond DMI, Fișă de monument, *Cula Cornoiu*, Curtișoara, prof. Elena Udrițe, arh. Ștefan Corcinschi, 1963.

[57] Se află la aproximativ 200 de metri la nord față de sat, pe un deal cu panta abruptă.

[58] Cula Sultănica din Șuici se află la aproximativ 150 de metri față de extremitatea nord-vestică a satului.

[59] Culele din Cerneți sunt situate la o distanță mult mai mare decât toate celelalte față de cea mai apropiată localitate, satul de care aparțineau a fost strămutat din cauza exploatărilor miniere din apropiere. Cf. Arhiva INP, Fond DMI, Fișă de monument, *Cula lui Tudor Vladimirescu,* Cerneți, Tiberiu Atanasescu, 1963, p. 3.

[60] Cula Bujorenilor se află la cca. 100 de metri sud față de vatra veche a satului Bujoreni.

[61] Măldărești, Șiacu și Racoviță.

față de extremitățile așezărilor,[62] dar este probabil ca majoritatea să fi fost inițial amplasate în afara așezărilor care s-au extins ulterior.[63]

Există o singură culă aflată în centrul așezării în forma sa actuală, cula Cernăteștilor (Anexa 1, Fig. 22 – 25), dar la acolo există o zonă-satelit a localității dincolo de firul apei, spre sud, la o altitudine mai mică față de sat iar posibilitatea ca această zonă să fie de fapt vechea așezare este de investigat.

Cele mai ample construcții studiate se află în apropierea orașelor mari: cula Bujorenilor se află în zona de nord a municipiului Râmnicu Vâlcea, la aproximativ 10 km spre nord față de Târgu Jiu se află cula din Curtișoara și casa Cartianu, cula Poienarilor din Almăj este situată la aproximativ 20 de kilometri nord față de Craiova iar cula Racovicenilor din Mioveni se află la 14 kilometri nord-est față de Pitești, restul fiind la distanțe mai mari de 30 de kilometri față de orașele mari. Și în Târgu Jiu[64] ar fi existat cule care nu s-au păstrat, probabil și în alte târguri din Oltenia.

Distribuția actuală pe județe

Construcțiile studiate au următoarea distribuție după județe: Mehedinți 30, Gorj 23, Dolj 18, Vâlcea 14, Argeș 11, Olt[65] 3, Ilfov[66] 3, Teleorman[67] 1. Din această analiză rezultă că majoritatea construcțiilor se află în zona de nord est a Olteniei, județul Olt, cu mai puține zone de deal fiind cu cele mai puține construcții de acest tip păstrate. Surprinzător, multe din construcțiile de tip culă au fost înregistrate în județul Argeș, însă niciuna dintre acestea nu este în categoria culelor locuință permanentă cu cerdac de secol al XVIII-lea.

[62] Broșteni la sud-est, Cartianu la nord-vest, Frăsinet la nord-vest, Retevoiești la est și Zătreni la sud-est.
[63] Cum s-a întâmplat în cazul culei Poienarilor din satul Almăjel. Satul are are o alveolă spre nord care intră până în centrul așezării unde se află cula. În anul 1954, cula și biserica se aflau în partea de sus a dealului pe care era răsfirat satul. Cf. Ș. Balș, *Vechi locuințe boierești din Gorj* în *SCIA*, nr. 3-4 (1954), p. 89.
[64] Alexandru Ștefulescu, *Istoria Tîrgu Jiului,* Târgu Jiu, Nicu D. Miloşescu, 1906, p. 218.
[65] Câmpu-Mare, Enoșești și Hotărani.
[66] Ciumernicu, Filaret și Stoienești.
[67] Cula din Frăsinet.

II.3. Arhitectură: tipologii, compoziție, evoluție, structură, elemente stilistice

Tipologia construcțiilor

Ștefan Balș[68] departajează construcțiile de tip culă în trei categorii, în funcție de configurația spațială și de folosința lor, dar clasificarea exclude exemplele celor cu plan compus cum sunt cele din Șuici, Vlădaia, Măldărești sau cele țărănești – așa zisa *casa-culă* din Runcurel[69] și cula I.C. Davani[70] din Larga (Anexa 1, Fig. 69 – 71).

Iancu Atanasescu propune clasificarea culelor în trei categorii funcționale: cule de refugiu, apărare sau „locuințe temporare, în incinta conacelor sau în apropierea conacelor, pe un deal", a doua categorie este cea a culelor de *veghe, semnalizare și alarmă* și ultima categorie, cea de *locuință permanentă*, identificate după prezența sobelor și a coșurilor de fum.[71] Însă de multe ori aceste elemente putea fi adăugate ulterior. Același autor notează în fișele de monument: la Curtișoara și Groșerea coșurile de fum și sobele au fost adăugate ulterior sau că funcțiunea de veghe, semnalizare și alarmă ar fi avut-o toate cele trei categorii, pe de altă parte sintagma de *locuință temporară* creează confuzii în relație cu obiceiul boierilor de a locui temporar vara la țară –u nele dintre ele erau locuite doar în perioadele de asediu, iar Atanasescu încadrează unele dintre cule la ambele categorii locuite, permanent și temporar.[72] Mai mult, prima categorie s-ar afla în apropierea conacelor, însă cula din Almăj, considerată locuință temporară, Broșteni, Cernătești, Curtișoara, Groșerea, Șiacu,[73] Șuici-Sultănica,[74] locuințe

[68] Cula, casa de țară boierească și casa de tip intermediar (între culă și casa țărănească). Cf. Ștefan Balș, *op. cit.*, p. 85.

[69] Cula din Runcurel nu a fost amintită în monografii, dar este înregistrată ca monument istoric la nr. crt. 338, având codul LMI - LMI GJ-II-m-B-09365, cu denumirea *Casă-culă Eftimie Nicolaescu*, sat Runcurel, comuna Mătăsari, cf. "Lista monumentelor istorice din România actualizată", anexă a Ordinului Ministrului Culturii și Patrimoniului Național, nr. 2.361/2010, în *Monitorul Oficial al României*, anul 178 (XXII), Nr. 670 bis, vineri 1 octombrie 2010.

[70] Cula din Larga ca și cea din Runcurel, nu a fost amintită în monografii, dar este înregistrată ca monument istoric la nr. crt. 281, având codul LMI GJ-II-m-B-09317, și denumirea *Cula I.C. Davani*, în satul Larga, comuna Samarinești, 1826, cf. *Idem*.

[71] I. Atanasescu, V. Grama, *op. cit.*, pp. 26-32.

[72] După opinia soților Crețeanu orice încercare de catalogare a culelor pe criterii funcționale este neconcludentă. Cf. R. și S. Crețeanu, *op.cit.*, p. 20.

[73] În Fișa de monument Atanasescu notează: „de măsurat întreaga incintă și de găsit traseul vechilor ziduri / de căutat vechiul puț și de stabilit amplasamentul acestuia, de căutat foste anexe." Cf. Arhiva INP, Fond DMI, Fișă de monument, *Cula Cioabă-Chintescu*, Șiacu, T. Anastasescu, St. Corcinschi, 31.08.1963, p. 7.

[74] În memoriul proiectului de restaurare neexecutat se recomandă continuarea studiului despre sat, curți și clădire. Cf. Arhiva INP, Fond DMASI, *Reparații și restaurare, Șuici, Argeș, cula*

permanente, s-ar fi aflat și ele în prezența unor conace, gospodării sau incinte și se recomandă în fișele de monument[75] cercetarea arheologică.

Lucrarea soților Crețeanu[76] cataloghează construcțiile de tip culă după criterii geografice și de arhitectură, după cei doi autori în Oltenia ar exista două tipuri de cule, cu unul sau două etaje peste parter, în Argeș s-ar afla cele fără cerdac, ultima categorie fiind a celor „două cule din Câmpia Muntenească". Se pare că au existat cule care aveau trei etaje peste parter în Oltenia, iar în Argeș există și cule cu un singur etaj, și cu două etaje deasupra parterului. Cula din Frăsinet este un caz aparte – în urma reconstituirii din anii 70 are terasă, dar inițial probabil nu avea nici cerdac, nici terasă. Pe de altă parte, diferențele între proporțiile culelor din Oltenia cu un etaj și cele cu două etaje sunt foarte mari.

Considerăm că se disting însă trei categorii clare de construcții de tip culă, din punct de vedere strict al volumetriei, criteriile funcționale fiind greu de aplicat la sute de ani mai târziu: cele cu volum compus, cele cu aspect elansat, de turn, având două sau trei etaje peste parter și cele cu aspect compact-greu, cu un singur etaj peste parter. După materialele din care sunt executate, cele de tip turn se împart în două subcategorii: cula din zidărie masivă și cula de lemn din Ercea, un caz unic în bibliografia parcursă (Fig. 44 *Cula Tănase Retezeanu din Ercea*), însă posibil să fi fost vorba de un fenomen mai extins. Ca utilizare, cele cu volum elansat din zidărie pot fi turnuri-anexă ale conacelor folosite ca locuință doar în caz de asediu sau turnuri-locuință permanentă, și un caz izolat al celor trei cule din cetatea de la Svinița (Fig. 97 *Svinița. Cetatea Tri-Kule*). Casele-culă sunt cele cu aspect compact, având un singur etaj peste parter. Culele țărănești pot fi subîmpărțite tot în funcție de materialele utilizate, în două mari categorii: cele cu parterul din cărămidă și etajul din lemn, și cele integral din lemn. Unele pot avea foișor,[77] însă aspectul este tot de volum compact datorită dimensiunilor mici și deschiderilor minime ale parterului aflat deasupra solului.

După compoziția volumetrică, materialele constructive și utilizare, am evidențiat 10 categorii (vezi Anexa 5. *Tipologiile culelor*):

1. culele-cetate;
2. conacul boieresc fortificat, cu volum compus în plan orizontal;

Sultănica, 1990-1992, M. Mulțescu , Societatea comercială „Proiect Argeș" S.A. Pitești, Memoriu, f. 3.

[75] Majoritatea fișelor au fost întocmite tot de Iancu Atanasescu, din moment ce ruinele nu au fost cercetate, nu se poate exclude posibilitatea existenței unor conace sau construcții mai importante în apropierea culelor *locuință-permanentă* fără alte argumente decât cea a prezenței coșurilor de fum, iar despre coșurile de fum, tot Atanasescu notează în dosarele proiectelor de restaurare de la Curtișoara și Groșerea, că acestea au fost adăugate ulterior.

[76] Radu și Sarmiza Crețeanu, *op.cit.*, p. 12.

[77] Casa-culă Eftimie Nicolaescu din Runcurel și cula din Bala de Jos.

3. conacul boieresc cu turn încorporat, cu volum compus în plan vertical;
4. turnul de strajă;
5. cula, turnul-anexă, sau locuința donjon;
6. cula, turnul-locuință permanentă;
7. cula de lemn;
8. casa-culă;
9. cula țărănească;
10. cula din vie;
11. cula *de moft*.

În cadrul acestei cercetări au fost identificate 41 de relevee ale construcțiilor de tip culă. Acestea au fost aduse la aceeași scară și ordonate conform tipologiilor, după cum urmează: locuințe premergătoare culelor, conacul fortificat, conacul cu turn anexă, conacul cu turn înglobat, turnul de strajă, turnurile-locuință, cule *de moft*, casa-culă, cule țărănești (Anexa 2. *Planșa comparativă a releveelor*), culele care nu s-au păstrat fiind indicate printr-o linie neagră sub textul cu numele localității în care se află construcția.

Culele „cetate"

Cetatea Tri-Kule de la Svinița este o construcție fortificată cu incintă având trei turnuri de apărare, de tip bastion, perimetrale. Se pare că această construcție a fost ridicată în secolul al XIII-lea de cavalerii teutoni. Alte construcții ridicate pe fundații antice, pe malul stâng al Dunării, posibil să fi apărut în intervalul dintre secolul al XIII-lea și al XVI-lea, iar informațiile despre acestea sunt foarte puține în raport cu alte construcții de acest tip: Catane, Cetate[78] și Desa,[79] – după toponimie sau chiar Atârnați (Anexa 1, Fig. 4), după dispunere pe malul Dunării față de celelate enumerate. O altă culă care poate fi încadrată în aceeași categorie de construcții după denumire este cula *Nemților*. Detalii despre aceste ipoteze pot fi obținute numai prin cercetări arheologice.

Conacul boieresc fortificat

Conacele fortificate denumite cule de unii autori sunt fie construcții mai vechi modificate în secolul al XVIII-lea, fie construcții de secol al XVIII-lea. Acestea au planul caracteristic conacelor vremii, compartimentare tripartită, volum central cu plan dreptunghiular și volume secundare, decorații ample față de celelalte construcții analizate și elemente de

[78] Despre cula din localitatea Cetate se presupune că ar fi dispărut în urma bombardamentelor din primul război mondial. Cf. Iancu Atanasescu și Valeriu Grama, *op. cit.*, p 29.
[79] Cula din Desa ar fi fost construită pe fundații și cu materiale antice. Cf. *Ibidem*.

fortificare: ziduri groase, parterul supraînălțat – cota de călcare a beciului este la nivelul cotei terenului, primul nivel este opac, cu ferestre de tragere și mecanisme de asigurare ale intrărilor.

Una dintre aceste construcții, conacul din **Budeasa** (Anexa 1, Fig. 15) a fost modificat în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, dar nucleul inițial a fost construit în vremea lui Mihai Viteazu.[80] La mijlocul secolului al XVIII-lea a fost construit etajul și cele două volume laterale, la fel ca și la Glogova. Soclul conacului din Budeasa este mai înalt decât înălțimea parterului, iar în extradosul bolților a fost construită o tainiță oarbă cu scară mobilă, la care se ajunge prin deplasarea unor elemente aparent fixe. O a treia intervenție a fost făcută în 1870.[81]

Și la conacul din **Glogova**, conform bibliografiei, se disting cel puțin trei etape constructive, partea mai veche este alcătuită din ziduri groase de aproape un metru și jumătate foarte bine lucrate, cu guri de tragere.[82] Planul beciului are două părți cu sisteme de boltire diferite, compartimentul cu stâlp central fiind mai bogat în metereze. În secolul al XVIII-lea, probabil în a treia etapă constructivă, au fost aliniate cele două părți mai vechi ale beciului și au fost adăugate probabil cele trei volume secundare: corpul din față cu foișor și scară închisă, latrina foarte mică alipită fațadei laterale. Pe fațada din spate a fost adăugat un volum secundar mai mare decât celelalte, închis la etaj, care la parter are o intrare proprie asigurată prin drug alunecător în zid și nouă ferestre de tragere, trei fiind oblice față de planurile verticale ale pereților, și concentrate în colțul opus intrării.

Deși numite de localnici *cule*,[83] conacele de la Budeasa și Glogova nu ar fi avut turn anexă, la Glogova Paul de Alep nu menționează existența unui turn.[84] Alte conace cu plan în formula tripartită denumite cule despre care nu se știe dacă au avut turn sau cameră de apărare, sunt: *cula* Otetelișanu din **Benești** (Anexa 1, Fig. 6,7), jud. Vâlcea[85], *cula* din **Tigveni**, jud. Argeș

[80] Ca și la Măldărești, unde există o inscripție care atribuie construcția culei la începutul secolului al XVI-lea. Cf. Arhiva INP, Fond DMI, Fișă de monument, *Cula Greceanu,* Măldărești, R. Crețeanu, 1964, p. 3.

[81] Despre ultima intervenție, Crețeanu notează că ar accentua caracterul hibrid între conac și culă al acestei construcții. CF. R. și S. Crețeanu, *op.cit.*, p. 19.

[82] Deși în planurile publicate de Grigore Ionescu, sunt figurate doar două etape constructive. Grigore Ionescu, „Istoria arhitecturii", în *Istoria României,* vol. III, București, Ed. Academiei, 1965, fig. 224.

[83] Grigore Ionescu, *Arhitectura românească. Tipologii. Creații. Creatori,* Ed. Tehnică, București, 1986, p. 148-9.

[84] Paul de Alep *cf.* Radu și Sarmiza Crețeanu, *op.cit.*, p. 8.

[85] Această construcție nu apare în înșiruirea pe județe din cartea lui Ion Godea, dar apare denumită *culă* pe site-ul Lilianei Chiaburu, http://atelieruldearhitectura.blogspot.ro /2012/10/cula-otetelisanu-din-benesti-jud-valcea.html, 15.03. 2013.

(Anexa 1, Fig. 98)[86] și *cula* Călățeanu din **Enoșești**, Piatra-Olt, jud. Olt. Profesorul Gheorghiu enumeră o serie de conace fortificate[87] în secolul al XVIII-lea, menționându-le pe cele care aveau *culă* ca turn anexă, iar celelalte nu se regăsesc în lucrarea etnografului Ion Godea. Cula cea veche din Măldărești ar fi avut o formulă asemănătoare, dacă facem abstracție de turnul opac, fără ferestre. Conacul vechi al cărui anexă era actuala culă din **Bujoreni** avea tot formula tripartită.[88]

Un alt conac cu aceeași planimetrie și culă-anexă, singura culă-anexă a cărei releveu și imagini perspective de ansamblu împreună cu conacul au fost identificate în cadrul acestei cercetări, a fost cel al protopopului Cârstea, din Popești-**Goruneşti**, jud. Vâlcea. Conacul avea două volume secundare: foișorul și un volum rotunjit al camerei de apărare din spate, echivalente ca dimensiuni cu cele ale camerei de apărare din Glogova, planul conacului fiind însă aproape de două ori mai mic la Goruneşti.

Conacul cu turn încorporat

Conacul cu turn din Băbeni (Fig. 5 este mai recentă, într-o fază în care turnul nu se mai păstra, dar în Anexa 2. *Planșa comparativă a releveelor* releveul conține și vechiul turn), cula Greceanu din Măldărești, cula din Poienari și cea din Stoienești, cele două cule din Șuici[89] și cea din Vlădaia, sunt construcții rezultate în urma mai multor etape constructive, cărora li s-a adăugat turn lateral sau turn suprapus parțial volumului inițial, sau, poate au existat și situații în care conacul a fost extins spre un turn-fortificat anexă.

---

[86] Conacul are ziduri de incintă, este trecut în lista monumentelor cu denumirea „Conacul Teodor Brătianu",
Ministerul Culturii și Cultelor, "Lista monumentelor istorice…, Tigveni, nr. crt 749, cod AG-II-m-A-13811.01, sat Tigveni, comuna Tigveni, județ Argeș, în incinta Școlii Ajutătoare, ansamblu cu incintă, conac, anexe și grajduri.

[87] Sărata (Buzău), a Cantacuzinilor, Bujoreni, Negoiești (Dolj), Bengeștii de Mijloc, Stănești, Frunzărești, Călinești, Mihăilești, Leordeni, Budeasa, Stolnici, Borlești, Brădești, conacul Băleanu – Bolintin, Argentoianu din Brezoaia, Radovanu, Brăiloiu, Zătreni și Merișani. T. O. Gheorghiu, *op. cit.*, p. 303.

[88] Arhiva INP, Fond DMI, Dosar 2661, *Cula din Bujoreni, com. Bujoreni, jud. Vâlcea, 1966-68, restaurare și reparații*, Consiliul Popular, jud. provizoriu Dolj, șef. de pr. Iancu Atanasescu, dir. arh. șef. Th. Cocheci, ing. E. Munteanu, dir. tehn. adj. P. Simionescu, Memoriu, f. 2.

[89] În satul Șuici din județul Argeș există două cule, cula Ioniță Brătianu, de peste râu și cula Sultănica, respectiv casa căpitanului Balotă. Chiar și în lucrarea lui Nicolae Stoicescu apar confuzii între aceste două cule care s-au perpetuat, cele două având ambele volumul compus, și aparținând inițial tot familiei Brătianu. Cula Sultănica sau Miculescu s-a păstrat, însă cula Brătianu a fost arsă într-un incendiu la începutul secolului XX. Deși această culă mai are ziduri perimetral înalte de aproximativ doi metri, nu se regăsește în lista monumentelor istorice. Fotografii ale culei Brătianu pe site-ul http://www.comunasuici.ro/dezvoltare/turism, 10.03. 2013, informații localitate N. Stoicescu, *Bibliografia…*, p. 625.

Cula **Sultănica** sau Miculescu[90] din **Șuici**,[91] este alcătuită dintr-un corp central puțin mai înalt decât volumele secundare, cu ferestre de tragere și urme de bolți *en berceau* la parter și trei volume subordonate, alipite pe trei laturi. Cel spre vest este mai mare decât celelalte, și este singurul compartimentat iar după materialele de construcție s-ar putea deduce că nucleul inițial a fost chiar corpul vestic (cap. III.7. *Zidărie masivă. Materiale și tehnici constructive*).

În majoritatea cazurilor, cel mai probabil turnurile au fost adăugate ulterior conacelor: la Băbeni,[92] Poenari, Stoienești,[93] Vlădaia și Șuici-Brătianu, unde turnul, spre deosebire de restul situațiilor, a fost alipit conacului vechi.[94]

La **Băbeni**, zona beciului cu stâlp central și calote pare să fie cea inițială, iar completările în plan și turnul este posibil să fi fost adăugate în mai multe etape. Cula din **Vlădaia** a fost inițial o construcție cu plan dreptunghiular de 10x17 metri, cu parter și etaj, căreia ulterior i-a fost adăugat un turn cu două etaje în plus peste jumătate din plan.[95] O altă construcție cu volum compus a fost cea din **Poenari**, care avea fețe neregulate și înălțimi între 10 și 15 metri.[96]

Înainte să fie cunoscută ca proprietate a Măldăreștilor, moșia ar fi aparținut marelui boier Nan Paharnicul, tatăl vestitului căpitan al lui Mihai Viteazu, Tudor Maldăr, care a fost luat ca ostatic și ținut prizonier de turci, dar a scăpat cu viață și s-a întors.[97] Ulterior, moșia a fost trecută din proprietatea familiei Măldărescu, prin zestre, către familia Greceanu, în anul 1830. Cula din **Măldărești** este un volum compus, având planul în formă de *L*. Decorațiile din exterior aparțin mai multor etape și stiluri, există două

[90] Pe la începutul sec al XIX-lea casa a fost dăruită de Sultana Tigveanu (fiica lui Ene Brătianu) care nu a avut descendenți, nepoatei sale Alexandrina, căsătorită cu marele fizician Constantin Miculescu, de la care a fost moștenită de fiica lor Violeta, căsătorită cu ing. N. Adrian. Cf. Arhiva INP, Fond DMI, Fișa de monument, *Cula Sultănica,* Șuici, R. Crețeanu, 21.V.1965, p. 2.

[91] Catalogată drept „casă boierească mai dezvoltată". Cf. *Doc. Cit.*.

[92] După Gheorghiu, conacului din Băbeni „i s-a adăugat culă." T. O. Gheorghiu, *op. cit.*, p. 304. În releveu (vezi planșa comparativă), turnul cu cerdac se afla pe unul din colțurile construcției cu parter și etaj iar la etajul întâi se afla un cerdac pe una din laturile planului parțial ocupate de turn. În fotografia publicată în 1974, acest turn nu se mai păstra. I. Atanasescu și V. Grama, *op. cit.*, fig. 24, p. 101.

[93] Există o singură trimitere a profesorului Gheorghiu care permite încadrarea acestei cule în tipologia Băbeni. T.O. Gheorghiu, *op. cit.*, p. 304

[94] Cf. W. Janeke, *op. cit.*, 1932, p. 82.

[95] Poate cea mai veche de acest gen. Cf. Gr. Ionescu, *Arhitectura românească...*, pp. 148-9.

[96] T. Antonescu, *Culele sunt sau nu naționale?,* în *Convorbiri literare,* XLI, 1907, p. 495-8.

[97] Legenda spune că ar fi sedus-o pe frumoasa fiică a hanului tătar care îl ținea prizonier, și că datorită ei ar fi scăpat cu viață, după care a luat-o de nevastă și au avut nouă copii, iar mezinul, zis *Turbatul* ar fi fost cel mai bun luptător dintre aceștia. Cf. I. D. Trajanescu, "Biserica și culele din Măldărești (Vâlcea)", în *BCMI,* anul V, 1912, p. 78.

spații de tip cerdac diferite, suprapuse și o circulație verticală ajustată. În fotografiile și în descrierile de la început de secol XX, latura nordică mai mare avea zidurile terminate oblic sub polata acoperișului, situație improvizată în urma unui incendiu. Cea mai recentă intervenție a fost înălțarea zidurilor de nord și acoperirea întregii construcții printr-o șarpantă cu o rezolvare a geometriei pantelor neobișnuită. Grigore Ionescu datează construcția după traforurile brâncovenești ale beciului, la sfârșit de secol al XVIII-lea[98]. După inscripție (cap. III.5. *Inscripții și datare*), prima etapă ar fi fost construita de marele boier Nan Paharnicu în 1516, variantă susținută de Atanasescu,[99] dar negată de Crețeanu în fișa de monument, fără alte argumente în afară de faptul că această inscripție este scrisă cu caractere moderne. Cu toate acestea, fișa de monument indică „cel puțin" trei etape constructive*:*

„1) Jumătatea dinspre vest a porțiunii mai înguste a clădirii "turnul", cuprinzând o încăpere din beci și camerele din etajul I și II comunicând între ele printr-o scară mobilă;[100]

2) Jumătatea dinspre est a aceleiași părți a clădirii, cu cerdacul;

3) Toată porțiunea din fund, mai largă a clădirii."[101]

Însă aceste ipoteze privind etapele constructive la Măldărești-Greceanu, lasă loc următoarelor întrebări: dacă partea cea mai veche a construcției ar fi fost turnul, având cota parterului la aceeași cotă cu cea a terenului, de ce corpul de nord este cel coborât față de nivelul solului? De ce s-ar fi construit cerdacul pe două etaje în aceeași etapă constructivă și din ce cauze cerdacul de la etajul întâi are o arcadă oarbă spre colț, o latură închisă, iar coloanele nu sunt suprapuse? Întrebările din sfera influențelor stilistice sunt: de ce stâlpul de colț al cerdacului de la ultimul nivel este format din două coloane rotunde geminate rotite și cărei perioade constructive aparțin glafurile exterioare din piatră rotunjite de la primul nivel? Sau de ce partea opacă a turnului are retrageri succesive spre interior, ca și partea mai mare locuită? Din punct de vedere defensiv, de ce partea din spate a casei are ferestre la primul nivel? Iar o altă discuție se poate deschide în ce privește materialele de construcție care sunt cărămida în zona cu cerdac a turnului,

[98] După Gr. Ionescu „cea mai veche dintre cule", Greceanu din Măldărești, „a fost construită după cum ne indică stilul de esență brâncovenească al elementelor decorative" (pridvoarele, bolțile și unele rame de ferestre ajurate) în prima jumătate a secolului al XVIII-lea. Cf. Grigore Ionescu, *Arhitectura pe teritoriul României de-a lungul veacurilor,* București, Ed. Academiei, 1981, p. 157.

[99] Iancu Atanasescu și Valeriu Grama, *op. cit.*, p. 19.

[100] „Partea mai veche, colțul de sud-vest al clădirii, individualizat structural și funcțional sub forma așa zisului turn - reprezintă probabil ultimul și singurul vestigiu al legendarei cule a lui Maldăr Căpitanul." R. și S. Crețeanu, *op. cit.*, p. 25.

[101] Arhiva INP, Fond DMI, Fișă monument, *Cula Greceanu,* Măldărești, R. Crețianu, 1964, p. 2.

spre est, și bolovani de râu în zona parterului coborât, în timp ce turnul opac ar putea avea zidul din piatră iar bolțile din cărămidă cu lunete, ca și la Bujoreni. Aceste întrebări ar putea face obiectul unor cercetări arheologice de parament și în profunzime.

Turnul-locuință

În această categorie se încadrează construcțiile turn din zidărie masivă, în număr de 43 dintre cele studiate, dintre care se mai păstrează 17.[102] Dintre acestea, 26 ar fi fost locuințe permanente, iar 17 ar fi fost anexe ale conacelor. Culele anexă au dispărut mai devreme, în anii 70 se mai păstrau doar 4, iar două ar fi avut caracteristici care le-ar fi putut încadra și la categoria locuințelor permanente (cap. III.5. *Locuință temporară sau permanentă?*), din acest motiv, toate construcțiile-turn au fost incluse în aceeași categorie a turnului-locuință. Analiza de arhitectură pentru această categorie s-a bazat pe cele 18 relevee (Anexa 2. *Planșa comparativă a releveelor*), fotografii-document și descrieri textuale. Construcțiile sunt diferite ca formă, amplasare, proporții, materiale și tehnici constructive, datare, arii geografice sau apartenențe stilistice, pot avea sau nu cerdac, dar ca nuanțe volumetrică, turnurile-locuință formează trei subcategorii.

Prima categorie este a culelor cu **planul aproape pătrat** și **înălțimea** aproape de dublă față de latura bazei, în care sunt incluse și cele cu trei etaje peste parter: Almăj,[103] Pojogeni (Anexa 1, Fig. 85) și Rovinari (Anexa 1, Fig. 90). Cele cu două etaje peste parter sunt: Bujoreni, Furnicoși[104] (Anexa 1, Fig. 47, 48) Groșerea, Mioveni[105] (căreia i-a mai fost adăugat un planșeu în 1969), Pojogeni, Rovinari, Șiacu.

În **a doua categorie** se încadrează cele cu **planul dreptunghiular** cu un raport de 3:4 între laturile bazei și **înălțimea comparabilă** ca dimensiuni **cu latura lungă**: Borăscu, Brabova, Cernătești, Lupoaia (Anexa

[102] Culele din Almăj, Brabova, Bujoreni, Câmpu Mare, Cernătești, Coțofenii din Față, Curtișoara, Frăsinet, Gorunești (ruine conac), Groșerea, Mioveni-Racoviță, Retevoiești, Șiacu, Tigveni, Vlădești (ruine fundații) și Zătreni.

[103] Deși în releveul publicat de Atanasescu această culă are trei etaje, informația nu este sigură din cauza informațiilor contradictorii pe care le-a scris același autor, care spune în fișa de monument nedatată că această culă ar fi avut două, nu trei etaje peste parter. Cf. Iancu Atanasescu și Valeriu Grama, *op. cit.*, p. 26. și cf. Fișă de monument, *Cula Poenaru*, Almăj, Iancu Atanasescu, [s.a.], p. 2.

[104] Remarcăm următorul lucru: cula din Furnicoși, deși are proporții asemănătoare cu cele care au cerdac, pare să fi fost mai scundă decât acestea, ca și cea din Bujoreni. Observație oarecum notată și de Crețeanu, cea din Furnicoși era „deosebit de masivă, avea 3 etaje, numai cu metereze, fără casa scării" din descrierea publicată de R. și S. Crețeanu, *op. cit*., p. 45-46.

[105] Arhiva INP, Fond DMI, Fișă de monument, *Cula Racoviță*, Mioveni, Radu Crețeanu, 10.XI.1964, pp. 2-3.

1, Fig. 72), iar dintre cele la care nu au fost identificate relevee, se adaugă, după imaginile document, cele de la Atârnați (avea contraforți) și Crainici (Anexa 1, Fig. 34). La ultima, laturile planului sunt mai mari decât la toate celelalte, având 20x15 m, cu o înălțime de peste 12 m. Despre construcțiile din Cernătești,[106] Brabova[107] și Crainci,[108] au fost găsite informații textuale privind supraetajările (cap. III.6. *Supraetajările*).

A treia subcategorie volumetrică este formată din construcții cu volume apropiate de **cub**, având înălțimea cu aproximativ 10% mai mică decât latura bazei: cula neidentificată denumită A1, Curtișoara, Mosculești, Retevoiești și Beharca – cu înălțimea mai mare cu 20% decât laturile bazei.

Continuând ideea clasificării pe criterii volumetrice, unele dintre turnurile locuite în permanență au o anexă sanitară andosată sau legată prin gang (cap. III.6. *Foișorul, anexa sanitară și camera de apărare*), iar uneori galerii în consolă de lemn la ultimul nivel (cap. III.6. *Galeria de lemn*). Dintre cele construite în apropierea conacelor boierești și utilizate doar în caz de pericol, unele aveau un gang sau o punte de legătură între conac și turn (cap. III.2. *Intrarea principală. Intrarea secundară*).

Turnul de strajă

Turnul de strajă al mănăstirii Hotărani (Anexa 1, Fig. 66) se află în zona de câmpie, pe valea Oltului la aproximativ 100 de kilometri în amonte față punctul de vărsare al Oltului în Dunăre, iar celelalte trei pe valea Jiului, la sud față de Craiova. Turnul din Zăvalu a fost construit în apropiere de punctul de vărsare al Jiului în Dunăre, cel din Foișoru la aproximativ 50 de kilometri nord față de Zăvalu, iar între ele se află turnul mănăstirii Robaia.[109] Ultimul turn de strajă spre nord, a fost cel din Țuglui, la 15 kilometri depărtare de Foișoru, considerat de Atanasescu „turn de veghe" dar denumit *cula lui Tâncoviceanu.*[110] Cele două turnuri din zona de câmpie, Hotărani și Zăvalu, au fost mai înalte decât celelalte două din zonele de dealuri, cu o înălțime de aproximativ 15 metri, cu trei etaje peste parter, planul fiind aproximativ pătrat cu latura bazei de cca. 7 metri. Turnul din Foișoru avea

[106] Gheorghiu susține că e un caz de supraetajare. Cf. Teodor Octavian Gheorghiu *op. cit.*, p. 258. Dar Atanasescu nu menționează supraetajarea sau existența unor materiale constructive diferite la baza construcției. Cf. Arhiva INP, Fond DMI, Dosar 3036, *Cula Cernăteștilor Consolidare-întreținere-restaurare,* șef de pr. Iancu Atanasescu, 1962, Memoriu.

[107] Arhiva INP, Fond DMASI, *Consolidare și Restaurare PE+DE, Cula Izvoranu Brabova, jud. Dolj*, șef de proiect arh. Cristian Ciomu, Craiova S.A., 1991-94, Memoriu, f. 2.

[108] Grigore Ionescu, *Arhitectura românească. Tipologii....*, pp.148-9.

[109] Unul din turnurile mănăstirilor supraînălțate după atacurile conduse de Pazvantoglu din 1800-1802. Cf. T. O. Gheorghiu, *op. cit.*, p. 306.

[110] Nu se înțelege din ce motive denumirea a rămas legată de un nume propriu, spre deosebire de celelalte două turnuri de strajă.

doar două etaje peste parter, planul era ușor alungit iar înălțimea era echivalentă cu latura lungă a planului.

Turnurile din Zăvalu, Foișoru și Țuglui ar fi fost construite de *Asociația Boierilor Craioveşti* după atacurile violente (1800-1802) ale unor grupuri de tâlhari din fostele garnizoane turcești, iar asociația plătea străjeri să supravegheze trecerea de la Zăvalu și să transmită semnale spre Craiova în caz de pericol.

Cula de lemn

Cula de lemn din Ercea[111] avea baza pătrată de aproximativ patru metri, trei etaje, scară interioară, ferestre de tragere orizontale și o înălțime la cornișă de aproximativ 8 metri. La ultimul etaj avea balcoane pe două dintre laturi, paralele între ele. A fost construită în 1856 „pe o culme împădurită, la 5 kilometri de sat în "Poiana Rotată", minunat loc de refugiu și de observație" și apoi strămutată de nepotul proprietarului lângă casa sa, în satul Ercea sau Iarcea,[112] în apropiere de Porțile de Fier, unde a fost utilizată ca remiză a gospodăriei. Nu se cunosc cu certitudine alte exemplare de acest tip, dar este posibil să fi existat.[113]

Celelalte c*ule de* lemn menționate în bibliografie sunt cele trei din Țicleni construite de Cerban, Ungureanu și Negreanu, cea din Stroiești a lui Ioniță Hârgot, care erau „ca și cea din Ercea, dar cu un singur cat",[114] motiv pentru care vor fi incluse în categoria *culelor țărănești.*

Casa-culă

Cula din Calopăru[115] (Anexa 1, Fig. 18), cula Cuțuieștilor din Broșteni și cula Vladimirescu din Cerneți au un singur etaj peste parter, o înălțime de 1/3 din latura lungă a planului, cerdac cu coloane groase specifice și un aspect *greu*, compact. Cula lui Tudor Vladimirescu a fost construită după 1800, ca și casa din Calopăru, iar despre cea din Broșteni se știe că a fost construită în 1815 și face parte dintr-un ansamblu mai vechi a căror ruine se păstrează.

---

[111] S-a păstrat la arhivele de stat din Drobeta-Turnu Severin. Cf. I. Godea, *op. cit.*, fig. 56, p. 58.
[112] N. Stoicescu, *Bibliografia …*, p. 299.
[113] Crețeanu notează că judecând după amploarea arhitecturii de lemn tradiționale din județul Mehedinți este greu de crezut că nu ar fi existat mai multe exemplare de acest tip. Cf. R. Crețeanu, „Culele și casele întărite de pe valea Motrului", în *Monumente și Muzee*, Academia R.P.R., 1958., p. 109.
[114] Gr. Ionescu include în aceeași categorie de cule cu cea din Ercea și casele de lemn cu un parter care prezintă elemente fortificate, este greu de estimat cât de frecvent era acest tip de construcție. Gr. Ionescu, *Arhitectura românească. Tipologii. …",* pp. 62-63.
[115] Clasificată drept „casă intermediară", între conac și culă. Ș. Balș, *op. cit.*, pp. 93-95.

Cule țărănești

Culele țărănești au un singur etaj peste parter și elemente fortificate, parterul deasupra solului, ferestre de tragere, scară interioară, elemente de asigurare la intrări și în general un volum plat al parterului, greu de escaladat.

Unele au **parterul compact din zidărie**, tencuit, **etajul din lemn** și coloane subțiri la cerdac: cula lui Nistor din Cerneți (Anexa 1, Fig. 29) și casa din Cernătești, au fațada principală simetrică și planul pătrat, acces unic centrat pe fațada principală. Cula din Costești, de pe valea Râului Doamnei, are un soclu din zidărie și fațada principală simetrică, o intrare principală și două intrări secundare, un geam la parter iar casa din Ștefănești, asimetrică, are cerdacul cu numai două laturi deschise.

Două case din nordul văii Oltețului publicate în articolul lui Paul H. Stahl,[116] și casa din I.C. Davani din Larga, sunt cule țărănești cu volumul compact apropiat de **cub**, au parterul înalt, scara închisă și cerdac de tip logie, cu stâlpi din lemn.

A treia subcategorie este a celor construite **integral din lemn**: Bărbătești, Cernavârf (Anexa 1, Fig. 26), Comănești (Anexa 1, Fig. 31)și Curtișoara, cu aspect fortificat și cu un spațiu de tip cerdac, ieșit în consolă peste planul parterului pe una, două sau trei laturi.

A patra subcategorie este a caselor **cu foișor** și timpan la foișor, din Bala de Jos și Runcurel.

Cula din vie

Cula din vie[117] este o construcție întâlnită în satele cu podgorii, construite de proprietarii viilor pentru paza viilor. Aceste construcții sunt înalte de 10 până la 15 metri, au planul pătrat cu latura de 2 metri, și probabil erau plasate în locuri cu mare vizibilitate.

Cule *de moft*

Inginerul austriac Wilhelm Janeke[118] scria în 1918 despre o nouă categorie denumită *cule de moft* – construite mai degrabă cu scop reprezentativ și nu defensiv, fără să dea exemple concrete. Fără să știm la ce se referea de fapt Janeke prin această sintagmă, vom încadra la această categorie cule cu particularități care le fac greu de încadrat la celelalte categorii. Cula Duca din Mălădărești, construită în 1823, cula din cadrul

[116] P. H. Stahl, "Vechi case și biserici de lemn din Muntenia", în *SCIA*, nr. 2, anul X, București, Academia R.P.R., 1963, fig. 15 și 16.
[117] G. Focșa, I. Godea, *Arhitectura Gorjului,* Timişoara, Ed. de Vest, 2002, p. 65.
[118] W. Janeke, *op. cit.*, p. 82.

expoziției de la Filaret (Anexa 1, Fig. 45)[119] din 1909, conacul din Tigveni (Anexa 1, Fig. 99) casa din Voloiacu,[120] care avea coloanele cerdacului cu secțiunea dreptunghiulară și arcurile extrem de înalte, cula a treia din Groșerea prin absidă,[121] casa din Lazu prin suprafața planului foarte mare și casa Cartianu,[122] prin deschiderile ample.

Elemente comune și geografia tipologiilor

Majoritatea tipologiilor propuse ale construcțiilor de tip culă au parterul opac,[123] având doar una sau maxim două goluri de acces bine asigurate, în mod excepțional trei, au ferestre de tragere, chiar și la construcțiile de lemn, cu puține decorații exterioare sau deloc, cota parterului aceeași cu a terenului sau foarte puțin sub cota terenului.

Cea mai veche tipologie (Anexa 5. *Tipologiile culelor*) a culelor, culele-cetate reprezentate de cetatea Tri-Kule din localitatea Svinița din apropierea Cazanelor Dunării marchează începutul unei serii de construcții care reutilizează ruinele antice daco-romane de pe malul stâng al Dunării, de la Cazane până la vărsarea Jiului în perioada în care începe amenințarea și ascensiunea Imperiului Otoman (II.3.6. *Materiale și situri arheologice*).

Conacele fortificate[124] și conacele cu turn,[125] cu excepția construcției din Vlădaia, se află în zona depresiunilor subcarpatice, în nordul Munteniei și nord-estul Olteniei. Turnurile de strajă și cula din Vlădaia, aceste fiind dintre cele mai înalte, se află în zona de câmpie sau la limita dintre zona de câmpie și dealurile Platformei Strehaiei. În județul Gorj se află cele mai multe turnuri locuință, doisprezece.[126] Cula de lemn din Ercea se

[119] Al. Tzigara-Samurcaș, *op. cit.*, 1909, p. 14-15.
[120] Etajul este mult mai înalt decât parterul, iar coloanele au capitelurile mai jos decât nașterea arcelor elansate. Parterul este opac, are parapet din zid la cerdac și scară închisă în soclul compact.
[121] Planul este compus, atipic, cu absidă. Nu se cunosc alte informații despre această culă, în afară de releveu (vezi planșa comparativă).
[122] Casa Cartianu este asemănătoare cu cele din Lazu și Voloiacu prin amplitudinea cerdacului, depășindu-le cu mult prin suprafețele spațiilor deschise. Inițial ar fi fost culă, după informațiile din memoriul proiectului de restaurare. Cf. Arhiva INP, Fond DMASI, Dosar 3038, *Casa Cartianu, PT+DE 1994-1997, Restaurare-consolidare*, arh. șef. Virgil Polizu, 13.06. 94. După Funetan, posibil să fi fost construită în 1760. Cf. Ina Funetan, "Casa Cartianu" în *Dilema Veche*, http://dilemaveche.ro/sectiune/bordeie-obiceie/articol/casa-cartianu, 11.02.2013, Memoriu, f. 1.
[123] Cula din vie și turnul din Hotărani, care nu sunt locuințe, și casa Cartianu, nu se păstrează în forma inițială, fiind înconjurată perimetral de un zid de susținere al prispelor suprapuse, cu mai multe goluri.
[124] Culele din Bengești și Glogoveanu se află în județul Gorj, și Budeasa în Argeș.
[125] Culele Șuici Brătianu și Sultănica se află în județul Șuici, Argeș, iar Măldărești și Băbeni în Vâlcea.
[126] Curtișoara, cele trei cule din Groșerea, Lupoaia, Musculești, Poiana-Gorj, Pojogeni, Rovinari, Șiacu, Slobozia și Tămășești.

află în Mehedinți, unde sunt localizate și majoritatea culelor țărănești. Două dintre casele-culă se află în Mehedinți, și casa-culă din Calopăru se află în județul Dolj. Se observă o coerență geografică a tipologiilor care conține informații despre evoluția cronologică a tipologiilor, probabil despre căile de atac mai des utilizate și implicit o legătură cu formele de relief și tipul de climă.

Planul

Proporții și dimensiuni

Forma și dimensiunile planurilor pot indica dimensiuni repetitive și probabil construirea culelor pe fundații mai vechi (II.3.6. *Conace, incinte și situri mai vechi de 1700*). Majoritatea[127] culelor au planul dreptunghiular cu o diferență mică între dimensiunile laturilor planului. Anterior secolului al XVII-lea au existat două tipuri de plan de mici dimensiuni ale conacelor boierești. Primul tip de plan avea proporțiile conacului din Benești sau a părții mai joase a fostei cule Brătianu din Șuici, a nucleului cu bolți în leagăn a conacului din Glogova, a celor două corpuri mai mari ale culei Sultănica din Șuici. Aceste tipuri de plan ca dimensiuni și proporții sunt asemănătoare cu ale culelor-turn din Almăj, Atârnați și Câmpu-Mare (Anexa 1, Fig. 19, 20). Al doilea tip de plan mai vechi era cel alungit cu un raport de 2:1 între laturile bazei, cum este partea mai joasă și mai voluminoasă a culei Greceanu din Măldărești.

În secolul al XVII-lea conacele boierești încep să aibă bolți *en berceu*, dimensiuni mai mari și plan alungit. În secolul al XVII-lea conacul din Glogova a fost mărit, a fost construit beciul culei din Crainici și parterul conacului din Vlădaia, iar la toate aceste trei tipuri de construcții, în secolul al XVIII-lea au fost adăugate foișoare și latrine.

Casa *premergătoare* din Bălcești avea planul pătrat (11 metri), la Vădeni planul era dreptunghiular cu proporția de 5:4. La Budeasa (12x7 metri) și Glogova (11x18 metri), între laturile planului există un raport apropiat de 2:1, dar ambele cule au rezultat în urma unor adăugiri la construcții mai vechi cu plan dreptunghiular puțin alungit.

Conacului din Băbeni a avut inițial un nucleu pătrat de 8,5 metri la demisol. Dintre cele 18 turnuri-locuință a căror dimensiuni în plan sunt cunoscute, **doar patru au planul pătrat**: Frăsinet (4,9 metri), Popești-Gorunești (6 metri), Racoviță (7 metri) și Curtișoara (10 metri). Cula

[127] În total fost găsite informații privind dimensiunile planurilor pentru 42 de construcții dintre cele 105 studiate.

țărănească Nistor din Cerneți are planul pătrat cu latura de 10 metri. Cula din vie avea planul tot pătrat, cu latura 2 metri.

O treime dintre cele 18 locuințe-turn au planul **aproape pătrat**, cu un raport mai mic decât **5:4** între laturile bazei: în ordinea crescătoare a dimensiunilor laturii mari: Șiacu (6,5x6,21 metri), Pojogeni (7,5x6,2 metri), Groșerea (8x7 metri), Beharca (8,2x7,8 metri), Lupoaia (11x10 metri) și cula neidentificată denumită A1 (11x10 metri).

Turnurile locuință care au **planul dreptunghiular**, cu un **raport apropiat de 4:3** între laturile bazei sunt în număr de cinci: Rovinari (7,2x5,8 metri), Bujoreni (7,25x6,5 metri), Câmpu-Mare (8,6x6,5 metri), Borăscu (9,5x7,4 metri) și Almăj (12x10 metri). Același tip de plan îl au și turnurile de veghe de la Hotărani și Foișoru. La această categorie de raport între laturile bazei se încadrează și casa-culă din Calopăru (10x8 metri).

Culele din Brabova (11x8 metri), Cernătești (9,5x6,6 metri) și Crainici (20x15 metri) au planul dreptunghiular, cu o diferență semnificativă între laturile bazei, **raportul** dintre laturile bazei fiind de aproximativ **3:2**. Același raport între laturile planului ca și la Crainici, se regăsește și la casa-culă din Broșteni (14,9x9,5 metri).

Culele de *moft,* cea nouă din Măldărești și Groșerea 3, au planul dreptunghiular, dar la Măldărești-Duca, planul se încadrează ca raport între laturile bazei între categoria de raport de 4:3 și 3:2, planul fiind mai mare decât cele din Cernătești și Brabova, iar cula din Groșerea 3 este mai mică.

Culele țărănești din Comănești (7x5,5 metri) și Lazu (14x11 metri) au planuri dreptunghiulare, dar la casa din Lazu compartimentarea este atipică și planul inițial ar fi putut să fie pătrat sau dreptunghiular cu un raport de 2:1 între laturi.

Raportul de 2:1 între laturile planului se regăsește la cula veche din Măldărești, dacă se consideră partea mai joasă a casei nucleu central (12x6,5 metri). Dacă turnul fără cerdac (6x4,25 metri) ar fi fost prima etapă, raportul ar fi de 3:2, și s-ar încadra la categoria precedentă dar cu dimensiuni mult mai restrânse. Raportul de 2:1 se regăsește și la Curtișoara dacă excludem partea de circulație verticală, ținând cont de faptul că zidul de compartimentare are aproape grosimea celui exterior. La fel și la Mosculești (Anexa 1, Fig. 84), considerând doar zona cu anexa sanitară și bolți *en berceau* la parter. Și la Vlădaia (15,5x8,5 metri) raportul este de aproximativ 2:1.

Culele țărănești au forma planului dreptunghiulară, cu un raport egal sau apropiat de proporția de aur. Ca dimensiuni,[128] latura lungă este între 7 și

[128] „În unele sate din nord-estul Olteniei există forme intermediare între locuințele de tip culă din prima jumătate a secolului al XVIII-lea și casa țărănească. În restul teritoriului, locuințele sunt medii ca mărime, între locuința țărănească și cea mare boierească." Gr. Ionescu, *Arhitectura populară în Romînia*, Academia R.S.R., București, 1965, p. 382.

9 metri. Din cauza grosimii zidurilor din lemn, suprafețele utile sunt mai mari decât la cele din zidărie.

Aceste dimensiuni sunt relevante în raport cu cronologia construcțiilor, a intervențiilor realizate dar și cu rangul boierilor și implicit cu zona agricolă, care aduc informații și stilistice, dar și de rang și de capacitate economică a proprietarilor.

Intrarea principală. Intrarea secundară

Majoritatea proprietarilor culelor au adăugat intrări suplimentare în timp și uși în pereții de compartimentare ai parterului (cap. II.3.6. *Extinderi și modificări post 1821*), și de aceea este greu de făcut o analiză concludentă în ce privește numărul inițial al intrărilor, fiecare intrare reprezentând o vulnerabilitate din punct de vedere defensiv.

Se pare totuși că **în formula veche parterul avea două intrări**, spre două spații care nu comunicau între ele (cap. II:4 *Intrarea secundară ca obstacol*). Doar beciurile culelor Racoviță din Mioveni și Drugănescu din Retevoiești mai au în prezent două intrări către două spații care nu comunică între ele la parter, și este posibil ca la Curtișoara, situația inițială să fi fost aceeași[129].

La Bujoreni și Frăsinet, situația era asemănătoare, însă cele două intrări către spații care nu comunicau între ele se aflau la etaje diferite. Intrarea secundară era la parter iar intrarea principală la etaj cu scară exterioară, fără ca cele două spații de acces să comunice între ele printr-o scară interioară.

Cula din Șiacu este posibil să fi avut **două intrări** inițial, deși în proiectul de restaurare și în fișa de monument nu au fost găsite mențiuni despre cele două uși din peretele de compartimentare al parterului, care să indice adăugarea intrării secundare ulterior.

Turnurile-locuință cu două accese **spre spații care comunică între ele**, sunt: cula neidentificată A1 și cea din Cernătești,[130] la nivelul solului, însă este posibil ca aceste comunicări să fi fost adăugate ulterior.

Turnurile de veghe[131] au **un singur acces la primul etaj**, cu scară exterioară din lemn. Cula din Borăscu avea un singur acces la etaj, cu scară exterioară iar cea din Gorunești, avea scară exterioară alipită conacului de

[129] Ușa dintre cele două spații mari ale parterului ar fi fost adăugată ulterior la Curtișoara. Inițial erau două accese iar camera laterală nu comunica la parter cu zona locuită. Cf. I. Atanasescu și V. Grama, *op. cit.*, p. 81, p. 33.

[130] La Cernătești, accesul la parter se face și în camera-pivniță nu doar spre zona scării, nu se menționează dacă vreuna din ușile de la parter aflate în mod nespecific pe aceeași latură a construcției, ar fi apărut ulterior. Arhiva INP, Fond DMI, Dosar 3036, *Cula Cernăteștilor ...* .

[131] Foișoru, Hotărani și Zăvalu.

unde, pe un pălimar lung de 10 metri la nivelul etajului, se ajungea în cula-refugiu.

Turnurile-locuință cu **un singur acces la primul nivel** sunt: Almăj, Beharca, Brabova,[132] Groșerea, Lupoaia, Mosculești și Pojogeni.

Conacul cu turn din Băbeni avea **două intrări**, în timp ce cula Greceanu din Măldărești,[133] cula Brătianu[134] din Șuici și Vlădaia,[135] au **trei accese**. Cula Sultănica[136] din Șuici are patru intrări.

Casa-culă Vladimirescu din Cerneți, are o intrare unică de tipul celei din Curtișoara, casa din Broșteni are două intrări, iar cea din Calopăru trei, dar probabil una dintre ele a fost adăugată cu extinderea laterală.

Cula de lemn din Ercea are o singură intrare, iar culele țărănești pot avea o singură intrare (Cernătești, Cerneți-Nistor, frontal sau lateral, Lazu, Comănești și Țicleni – toate fiind construcții din lemn integral), iar majoritatea au mai multe intrări la parter către spațiile de depozitare iar intrarea principală se află la etaj unde sunt spațiile de locuit. Culele țărănești din Ștefănești și Bărbătești au trei intrări la parter.

Culele *de moft* pot să aibă o singură intrare, la Voloiacu și Măldărești-Duca iar la Cartianu există două intrări la parter, trei la etajul întâi și patru la etajul al doilea. Cula din Filaret, deși pare de tip Curtișoara, nu are intrare în fațada principală.

Privirea analitică asupra mecanismelor de intrarea și de permeabilitate a culelor arată că exista o grijă deosebită pentru amplasarea acesteia, în multe cazuri se utilizau două intrări separate către spații care nu cuminicau întrele ele, fie situate la parter, fie la parter și la primul etaj. Ipoteza existenței unor spații de depozitare sau chiar pentru deținerea unor animale în spațiile diferite ar putea fi confirmată.

Cota parterului

Nivelul de călcare al parterului putea să fie unic sau putea să fie format din două platforme la cote diferite, zona mai înaltă fiind de obicei

[132] La Brabova, intrarea principală este o ușă masivă de stejar, aproape de colțul stâng al fațadei sudice. Inițial era unicul acces, apoi a mai fost adăugat cel spre beci, la răsărit. Arhiva INP, Fond DMASI, *Consolidare și Restaurare PE+DE, Cula Izvoranu Brabova, jud. Dolj*, șef de proiect arh. Cristian Ciomu, Proiect Craiova S.A., 1991-94, Memoriu, f. 1.

[133] La Măldărești, există un acces mai amplu pe fațada principală spre beci, accesul principal este lateral, mai mic, dreptunghiular, iar lângă acesta mai există o ușă mai mică cu arc de descărcare, spre spațiul de sub scară.

[134] Cula Brătianu, Șuici ar fi avut trei accese spre trei spații diferite, necomunicante între ele.

[135] Cula din Vlădaia avea accesul principal prin foișor, cu scară exterioară la primul etaj, un acces spre beci sub foișor și încă un acces secundar în spate, cu scară exterioară.

[136] Cula Sultănica din Șuici are două accese către zona centrală, și două către zona anexei mai mari, construită din bolovani de râu, cele două zone nu comunică între ele la nivelul parterului.

deasupra cotei terenului, iar spațiul de depozitare sub cota terenului. Având în vedere că la conacele vechi beciul se afla parțial sub nivelul solului, iar prin modificările și construcțiile adăugate ulterioare[137] proprietarii au apropiat cota beciului de cota terenului, diferențele de cotă în planul parterului turnurilor-locuință pot indica etape constructive diferite (cap. II.3.6. *Supraetajările*).

Turnurile locuință cu două cote diferite în planul parterului sunt: Mosculești și Rovinari (cu o singură intrare și beci boltit), Brabova, Cernătești și Lupoaia. Și la turnul din Foișoru exista o diferență de acest tip între spațiile parterului. La casa Cartianu, cota terenului se află ușor deasupra cotei din zona centrală a beciului, dar zona perimetrală a parterului se află la cota terenului. Construcțiile care au întregul plan al parterului la cota terenului sunt cele din Bujoreni, Curtișoara, Groșerea, Pojogeni, Șiacu, Beharca și casele-culă din Cerneți și Broșteni, care au și beciul boltit. Cula Duca din Măldărești, mai recentă, revine la formula mai veche având parterul sub cota terenului.

Scări și trepte

La clădirile analizate, conform etapelor constructive surprinse în releveele identificate, scara poate să fie **perimetrală** (ca și la turnurile de strajă), în rampe paralele suprapuse, cu sau fără podest intermediar, sau de tip compus (Borăscu și Beharca, cu prima rampă exterioară). Se remarcă o evoluție în sensul obținerii unei suprafețe utile mai largi, la cele cu rampe suprapuse și o asemănare cu modul de dispunere al scării la casele țărănești, în zona terasei, a cerdacului, în paralel cu fațada. Scările perimetrale sunt mai rar întâlnite la turnurile-locuință compartimentate, cu suprafețe mici, Groșerea, Șiacu și Rovinari și Vlădaia. Scara perimetrală era mai degrabă folosită la turnurile anexă.

Scări cu **rampe paralele** de două feluri, cu podest intermediar, la Curtișoara, Beharca și Mosculești, sau fără podest intermediar, A1, Brabova,[138] Cernătești,[139] primele trei având scările perpendiculare față de

[137] Conacele cu turn înglobat au cota de călcare a beciului puțin sub cota terenului, pe toată suprafața la Vlădaia sau parțial la Băbeni, Măldărești și Sultănica-Șuici.

[138] La Brabova scara descarcă incomod perpendicular la baza parapetului cerdacului împărțindu-l în două părți inegale, cea mai mică fiind nefuncțională.

[139] La Cernătești, peretele de la ultimul nivel a fost retras din planul fațadei și a fost construită o galerie în consolă, scara descărcând pe conturul peretelui exterior de la etajele anterioare și cu toate acestea a fost necesară decuparea unei zone considerabile din camera mai mică a ultimului nivel. Pe de altă parte scara către ultimul nivel pornește la o distanță considerabilă fața de peretele opus fațadei principale, pentru a permite accesul într-o cămară aflată deasupra rampei de la parter, zonă care a fost închisă ulterior. Arhiva INP, Fond DMI, Dosar 3036, *Cula Cernăteștilor Consolidare-întreținere-restaurare,* șef de pr. Iancu Atanasescu, 1962.

fațada principală, și Lupoaia, unde scara era dispusă în paralel cu fațada principală. Acolo unde scara era perpendiculară pe fațada principală, descărcarea în cerdac era sau este incomodă. La Măldărești-Duca, scara este în rampe suprapuse, fără podest intermediar, abruptă și incomodă.

Casa-culă din Broșteni are scara perpendiculară pe latura lungă a cerdacului, la Calopăru scara era în paralel cu latura lungă a cerdacului iar la casa-culă din Cerneți a lui Tudor Vladimirescu se află singura **scară interioară elicoidală**.

Scara culei Groșerea 3 este atipică, în multe rampe inegale orientate în diverse moduri unele față de altele, probabil ca rezultat al diverselor etape constructive. Cula Racoviță din Mioveni, în momentul restaurării[140] avea doar zidurile exterioare, iar scara actuală este balansată și atipică. La Măldărești-Greceanu, există o scară cu o singură rampă suprapusă, iar la etajul întâi câteva trepte adăugate de tip perimetral față de scara principală. La Măldărești-Greceanu mai există o scară mobilă pentru accesul din camera de la primul nivel al turnului către camera de la nivelul superior și care se putea retrage. La Băbeni, scara turnului a fost perimetrală, însă scara dintre parter și etaj se afla în paralel cu direcția lungă a cerdacului, centrată în suprafața cerdacului, cu spații de sacrificiu la parter.

Cula din Ercea avea scara interioară, iar din exterior nu par să fi existat elemente de prindere în bârnele pereților. În cazurile culelor țărănești există situații cu scară interioară într-o singură rampă, alipită peretelui plin al cerdacului, fără pierderi de suprafață utilă la Cerneți, Nistor și Cernătești-casă, sau cu aceeași dispunere dar parterul deschis, la Cernavârf. La Cartianu există două rânduri de **scări exterioare** suprapuse, una perimetrală și cealaltă în două rampe suprapuse. Scara exterioară la conacele Otetelișanu din Benești și cel din Popești-Goruneşti este, respectiv era din lemn, în paralel cu peretele exterior spre foișor. La cula Cionilor din Radomir,[141] a existat o scară mobilă și repliabilă prin scripeți interiori. O scară laterală a fost și la Crainci[142] către un foișor foarte înalt. Remarcăm același tip de acces ca și la Crainici și la Șiacu, într-o etapă de la început de secol XX.

Acolo unde beciul se află sub cota terenului, există câteva trepte între zona intrării și spațiul de depozitare al parterului, dar uneori, câteva trepte urcă la exterior, și coboară spre beci, peste o zonă mai înaltă la intrare, beciul fiind la aceeași cotă cu a terenului (A1, Brabova, Groșerea și chiar Groșerea 3).

[140] Arhiva INP, Fond DMI, Fișă de monument, *Cula Racoviță*, Mioveni, Radu Crețeanu, 10.XI.1964, p. 2.
[141] Iancu Atanasescu și Valeriu Grama, *op. cit.*, p. 52.
[142] R. și S. Crețeanu, *op. cit.*, p. 20.

Analiza tipurilor de organizare a scărilor poate avea legătură cu funcțiunea de locuință permanentă, temporară sau cu funcțiunea de observație. Suprafețele construcțiilor de tip culă fiind de mici dimensiuni, organizarea scărilor putea contribui semnificativ la suplimentarea spațiilor utilizate.

Compartimentare

Compartimentarea este de trei tipuri, cea **minimală, de tip bicelular și tripartită.** Cea **minimală**[143] o regăsim și în cazul unor turnuri locuite în permanență cu scară perimetrală de mici dimensiuni (Groșerea, Pojogeni, Rovinari, Șiacu), derivată din configurația turnurilor de strajă și a turnurilor anexă, care nu aveau pereți compartimentare.[144]

Al doilea tip de compartimentare este cel de tip **bicelular** cu cerdac (Brabova, Cernătești, Lupoaia) caracteristic și culelor de mari dimensiuni (Mosculești și Curtișoara). Compartimentarea culelor de mari dimensiuni conține și variante tripartite[145] combinate cu modelul de compartimentare al conacelor vechi, cu prispă,[146] ambele cule de mari dimensiuni având zona de circulație verticală de tip prispă-cerdac, iar în partea din spate la Mosculești exista un coridor central de distribuție, la care s-a renunțat la Curtișoara,[147] aceasta fiind singura culă cu pereții de compartimentare suprapuși la toate etajele.

---

[143] Turnul de strajă din Foișoru și cula din Rovinari, aveau ultimul etaj necompartimentat, iar la Pojogeni, parterul era liber dar la etajele superioare pereții de compartimentare separau zona scării de camere. În toate cazurile compartimentate la fiecare etaj, un perete desparte la fiecare nivel zona scării de camere. La Șiacu și Groșerea, cule cu scară perimetrală și compartimentate la toate etajele, peretele de compartimentare se rotește ca dispoziție în plan, urmărind scara, iar la ultimul nivel peretele de compartimentare este retras pentru amplificarea cerdacului și o mai bună circulație în jurul scării.

[144] Turnurile de strajă din Hotărani și Zăvalu nu au pereți de compartimentare. Dintre turnurile refugiu, cea anexată prin gang conacului de la Gorunești, cea din Furnicoși-Muscel și Frăsinet sunt tot fără compartimentări interioare.
Cula Racoviță din Mioveni mai avea doar pereții exteriori înainte de restaurare.
Arhiva INP, Fond DMI, Fișă de monument, *Cula Racoviță*, Mioveni, Radu Crețeanu, 10.XI.1964, p. 2.

[145] Formula de compartimentare tripartită de secol XVI-XVII cu foișor, se regăsește la conacul din Gorunești cu gang și culă-refugiu, la Vlădaia și la Șuici-Sultănica.

[146] Celălalt model de compartimentare al conacelor din epocă, prispă și camere aliniate în spatele prispei, se regăsește la conacul Brătianu din Șuici și la Broșteni, la Broșteni însă cerdacul nu se extinde pe toată lungimea clădirii, fiind închis de camera mai amplă a etajului.

[147] Compartimentarea parterului casei-culă Vladimirescu din Cerneți este asemănătoare cu cea din Curtișoara, intrarea este aproximativ în centrul fațadei principale, scările se află în stânga intrării cu o cameră mică în dreapta, iar frontal beciul, fără intrare secundară și fără compartimentare. Cula din Cerneți are la etaj un hol lung paralel cu cerdacul care nu se regăsește în nici o altă situație. Acesta se continuă printr-un podest exterior până la anexă.

Una dintre cele mai vechi construcții la care se distinge o compartimentare **tripartită** într-o etapă mai veche este cula Greceanu din Măldărești. Aceasta este posibilă dacă se exclude partea compactă a turnului din planul construcției, cu un singur perete despărțitor între camerele etajului care nu este centrat nici în planul foișorului, și nici în planul conacului. O astfel de formulă inițială s-ar putea lua în calcul și la parterul caselor din Cartiu[148] și Lazu[149] și o formă mai complexă a acestui tip de compartimentare se regăsește la cula cea nouă din Măldărești. La ultima însă culoarul de distribuție este în formă de *L*, iar peretele cerdacului este format din două planuri nealiniate. În lipsa unor studii arheologice și de parament, aceste observații reprezintă doar o direcție de cercetare care poate fi dezvoltată ulterior.

Cula Racoviță din Mioveni are o compartimentare recentă, atipică în urma proiectului de restaurare din anii 1960. Cula Groșerea 3 are dimensiuni ale încăperilor și compartimentări nespecifice, o zonă a scării cu mai multe încăperi și o cameră mai mică la etajul întâi, față de una mai mare la ultimul etaj.

Cele trei cule țărănești din lemn (Comănești, Cernavârf și Bărbătești) au compartimentare bicelulară atât la etaj, cât și la parter.

În ce privește numărul de încăperi pe etaje, de obicei parterul are o singură încăpere, dar sunt și excepții: culele din Lupoaia și Mosculești au două încăperi, iar cea din Curtișoara – trei încăperi. Nouă dintre turnurile-locuință au la primul etaj peste parter o singură încăpere, două încăperi au doar Beharca, Lupoaia și Măldărești Duca, cu spații de distribuție, iar Curtișoara și Mosculești au trei încăperi. La ultimul nivel, pe lângă cerdac, Beharca, Lupoaia, Cernătești, Brabova, Curtișoara au două încăperi, iar Mosculești și Măldărești-Duca au tot două încăperi dar și spații de distribuție.

Compoziție. Volum și fațade

Raportul plin-gol

Culele locuite în permanență aveau inițial doar goluri minime ca număr și dimensiuni[150] la primele două etaje și mai ales în zona scării (cap.

[148] Beciul este din bolovani de râu, puțin adâncit, dar nu se specifică în memoriu dacă au fost făcute sondaje de parament la toți pereții beciului. Arhiva INP, Fond DMASI, Dosar 3038, *Casa Cartianu ...* , Memoriu, f. 1.

[149] Aici probabilitatea este mai mică decât la casa Cartianu, judecând după decorațiile casetate retrase în zidul de cărămidă. Nu se cunosc informații despre materialele care alcătuiesc baza zidurilor parterului.

[150] Despre golurile de 1,20x0.9 metri de la Cernătești, I. Atanasescu notează că sunt neobișnuit de mari. Cf. Arhiva INP, Fond DMI, Dosar 3036, *Cula Cernăteștilor ...,* Memoriu, f. 1.

II.5. *Ferestrele de tragere și firide pentru arme*). Multe dintre ferestrele de iluminare pe care le au în prezent construcțiile studiate la primele etaje, au fost adăugate ulterior (cap. II.3.6. *Extinderi și modificări post 1821*).

Culele anexă puteau să fie complet lipsite de ferestre pentru lumină având doar goluri de tragere și cel mai probabil nu aveau cerdac sau spații deschise la etajele superioare. Cula anexă din Popești-Goruneşti și cea din Furnicoși-Muscel nu au avut spații deschise la ultimul etaj, în etapele în care au fost fotografiate. Majoritatea turnurilor anexă au dispărut înainte de campaniile fotografice și cercetările de teren realizate de Comisiunea Monumentelor Istorice sau de diverși antropologi, cercetători sau fotografi din prima jumătate a secolului XX. Acolo unde există imagini sau descrieri privind culele anexă ale conacelor care s-au păstrat, acestea sunt insuficiente: Almăj, Bujoreni, Frăsinet și Mioveni. Singurele imagini în care apare și conacul și cula turn-anexă sunt la Goruneşti și Mioveni (Anexa 1. Imagini – document, Fig. 52-58, 82-83).

Spațiul deschis ca decor

Datorită numărului și dimensiunilor reduse ale golurilor, dar și datorită greutății și masivității zidurilor alcătuite din asize orizontale din cărămidă, toate construcțiile cu spațiu deschis dar mai ales cele care aveau sau au coloane și arcade din cărămidă, sunt dominate compozițional de acel spațiu prin dispunerea acestuia la partea superioară și prin contrast cromatic, material și simbolic,[151] de profunzimea și de conturul spațiului deschis.

Spațiile deschise sunt majoritatea de tip cerdac sau logie, cu arcadă, având trei laturi deschise,[152] dar pot fi și de tip foișor,[153] terasă,[154] logie[155] sau cerdac de colț.[156] Casele-culă cu cerdac de colț sunt mai puțin reușite din punct de vedere al compoziției, negând simetria, axialitatea și centralitatea induse de arcadă și de forma rectangulară brută a clădirilor, dar și forma acoperișurilor.

---

[151] Aici nu este vorba numai de contrastul dintre aspectul închis și apăsător al zidurilor masive, ci și de cromatică. Umbra cerdacului caselor țărănești din lemn, din cauza culorii natural închise a lemnului, nu este atât de vizibilă cum este umbra în raport cu suprafețele plate, văruite ale culelor-turn.

[152] A1, Beharca, Borăscu, Brabova, Cernătești, Curtișoara, Groșerea-Crăsnaru și Groșerea 3, Lupoaia, Măldărești-Duca, Musculești, Șiacu, la conacele cu turn din Băbeni și Vlădaia, și la casa-culă Vladimirescu din Cerneți.

[153] Atârnați, Crainici, Benești, Budeasa, Glogova, Măldărești-Greceanu, Vlădaia.

[154] Pojogeni și Rovinari.

[155] Crainici și culele țărănești de tip Larga de pe valea Oltețului publicate în articolul scris de Paul H. Stahl, ”Vechi case și biserici de lemn din Muntenia”, în *SCIA*, nr. 2, anul X, București, Academia R.P.R., 1963.

[156] Broșteni și Calopăru.

Atipice sunt spațiile deschise de la ultimul etaj cum întâlnim la Cernătești, unde o galerie înconjoară clădirea pe două laturi și jumătate ca și la turnul din Foișoru. La Almăj[157] posibil să fi existat balcoane, iar casa Cartianu are cursive ample adăugate târziu la ultimele etaje care înconjoară clădirea pe trei laturi.

Compoziție: ax, simetrie, proporții, traveei

Ca și din analiza compartimentărilor, și din studiul fațadelor se distinge o evoluție compozițională. Există cule cu proporții în plan și fațade stângace – Brabova, Broșteni, Crainici, Mosculești, Pojogeni și cule cu proporții elaborate – Curtișoara, Groșerea, Lupoaia, Șiacu.

La **construcțiile turn-locuință permanentă**, masivitatea zidurilor și lipsa golurilor,[158] forma orizontală a cerdacului, amplasarea acestuia în partea superioară a clădirii, cerdacul prin contrastul umbrei și al decorațiilor față de simplitatea generală a clădirii, prin arcade și propria simetrie a cerdacului, sunt toate caracteristici care accentuează orizontalitatea construcțiilor. Totodată forma elansată a volumelor cu planul apropiat de pătrat,[159] forma acoperișurilor, coloanele și arcele cerdacului[160] acuză axa verticală. Verticalitatea se traduce în termeni compoziționali prin **axialitate**, iar orizontalitatea prin **simetrie**.

Fațada principală a **culelor anexă** era indicată de intrarea principală dispusă excentric, iar în cazul lor valoarea compozițională consta în grosimea zidurilor opace raportată la spațiile mici, forma pătrată a planului, înălțimea de două ori mai mare decât latura bazei și forma piramidală a acoperișului, elemente care făceau din clădirile de acest tip centre compoziționale dominante și clădiri-reper față de orice alte construcții din raza vizuală.

La cele trei case-culă atracția gravitațională sau orizontalitatea sunt exacerbate prin forma și dimensiunile planului raportate la înălțime.

Din categoria culelor cu proporții elaborate, cula Crăsnaru din **Groșerea** și cula Cioabă Chintescu din **Șiacu** au fațadele principale compuse dintr-un pătrat plin în partea de jos, care își are corespondent în dimensiunile planului construcției și care susține partea deschisă a cerdacului cu decorații ritmate în parapet (cap. II.3.7. *Decorații din țeserea cărămizilor*). Fațadele sunt împărțite în casete ample retrase, echivalente cu cele două etaje peste parter, care subliniază și muchiile volumului și mijlocul, prin pilaștrii de

[157] Arhiva INP, Fond DMI, Fișă de monument, *Cula Poenaru*, Almăj, I. Atanasescu, [s.a.], p. 2.
[158] Gravitația creează centricitate și simetrie. Cf. Rudolf Arnheim, *Forța centrului vizual*, București, Meridiane, 1995, pp. 41-44.
[159] *Ibidem*, pătratul și cercul creează centralitate.
[160] În afară de cele cu terasă la ultimul nivel, Pojogeni și Rovinari, unde intrarea indică fațada principală.

câmp. Deosebirea compoziţională semnificativă între cele două cule este numărul traveelor, patru la Groşerea şi trei la Şiacu.

La **Curtişoara**[161], dreptunghiul faţadei principale care susţine cerdacul, are proporţia de aur. Acelaşi dreptunghi este definit şi în plan, de peretele de compartimentare care delimitează zona cerdacului şi a scării de spaţiile locuite. Arcada cerdacului are cinci travee înscrise într-un pătrat de dimensiunea intrării principale centrată pe faţadă, ceea ce nu se întâmplă la cula cea nouă din Măldăreşti. La Curtişoara, registrele orizontale nu sunt reliefate prin decoraţii, dar faţada principală este împărţită în patru câmpuri orizontale, date de înălţimea arcadei cerdacului fără parapet, golul intrării, iar cele două registre orizontale mediane sunt delimitate de un gol orizontal centrat în câmpul faţadei.

Volumul culei din **Brabova** prin forma dreptunghiulară a planului şi forma pătrată a faţadei principale dar şi modul în care este compusă faţada principală, nu pot susţine atât de bine centralitatea, axialitatea şi simetria pe care le implică o compoziţie de acest tip, atât de bine elaborată în exemplele de mai sus. Faţada principală este un pătrat împărţit în trei registre orizontale inegale, cel din mijloc fiind cel mai înalt. Cerdacul are cinci travee, iar registrul primului etaj este împărţit într-un mod mai puţin potrivit în patru panouri verticale. Mai mult, intrarea se află spre extremitatea stângă a faţadei principale, excentric.

Cula din **Lupoaia**, deşi avea faţada principală bine dimensionată, cu şase travee susţinute de şase casete în parapet, fără alte decoraţiuni de tipul registrelor orizontale, având cele mai scunde coloane de cărămidă din exemplele studiate şi susţinute de un dreptunghi plin cu proporţiile secţiunii de aur, avea şi ea forma planului alungită, prea îndepărtată de pătrat.

Cula din **Mosculeşti** avea şapte travee, respectiv două travee în lateral la cerdac, arcele fiind asemănătoare cu cele de la Curtişoara, intrarea principală fiind centrată. Dar înălţimea şi amploarea soclului fac ca zona deschisă a cerdacului să treacă în plan secund ca interes vizual sau cel mult în relaţie echivalentă compoziţional cu soclul.

Cula **Duca** din **Măldăreşti** are neobişnuit de multe goluri şi decoraţii în partea inferioară a zidurilor, iar intrarea principală este descentrată în faţada principală.

Coloanele din cărămidă specifice culelor se regăseau şi la conacele cu turn încorporat din Măldăreşti şi Vlădaia, inclusiv turnul conacului din Băbeni – turn cu o suprafaţă foarte mică, şi la conacele-culă de tip Beneşti-Otetelişanu cu un singur etaj, dominate de volumul foişorului deschis. Un caz atipic prin absenţa coloanelor de cărămidă, este cula din Cernăteşti,

[161] Discuţii despre proporţiile culelor de la Curtişoara şi Groşerea au fost purtate împreună cu coordonatorii proiectului în 2010-2011, studiate şi ilustrate de studenţii francezi.

compoziție dominată de contrafortul masiv lateral. Casele-culă din Broșteni și Calopăru sunt asimetrice, prin dispoziția de colț a cerdacului. Având în vedere ipotezele lansate în cazul cerdacului culei vechi din Măldărești, ar fi interesant de aflat dacă și care au fost etapele constructive în aceste cazuri.

Coloane, arce, travee

Turnurile-locuință despre care avem certitudini că au avut coloane de cărămidă sunt în număr de cincisprezece: A1, Beharca, Borăscu, Brabova, Borăscu, Curtișoara, Filaret, cele trei cule din Groșerea, Lupoaia, cula Duca din Măldărești, Mosculești, Șiacu și Zătreni. Coloanele au secțiunea rotundă, sunt înscrise în travee cu proporții pătrate sau apropiate de pătrat, având deschiderea de aproape trei ori mai mare decât diametrul coloanelor. Majoritatea coloanelor sunt cilindrice, doar la Broșteni secțiunea este variabilă, mai mică spre vârf. Raportul dintre înălțime și diametru este de 2:1 sau 2,5:1, cu o înălțime mai mare la Brabova și Zătreni. Cea mai mică înălțime o aveau coloanele culei din Lupoaia, cu un raport de aproape 1:1, cu baze și capiteluri pronunțate. Baza și capitelul sunt în general formate din două sau trei asize din cărămizi rectangulare suprapuse în trepte, rar cu un profil curb. Capitelurile casei-culă Vladimirescu din Cerneți, de forma unui cub cu laturile secționate după o calotă sferică la bază, ar putea fi o reinterpretare din zidărie a capitelurilor tip corintene din lemn. Capitelurile foișorului culei din Zătreni sunt mult mai înalte decât la majoritatea, având forma unui cub, cu cercuri profilate pe fiecare din laturi, posibil ca acestea să fie datorate unei intervenții recente, de secol XX.

Se disting **cinci tipuri de arce** ale colonadelor cerdacului: arce de **descărcare** – Cerneți-Vladimirescu, Curtișoara, Mosculești, arce **în plin-cintru** – Băbeni, Cartianu și Voloiacu, arce **trilobate** – Calopăru, Broșteni, unde saboții arcelor mici nu se sprijină pe tirantul de lemn ca și la următoarele – Groșerea, Măldărești Duca și Greceanu, Lupoaia, Șiacu, arc **treflat** la Budeasa și arc în **acoladă** teșită la Coțofeni (Anexa 1, Fig. 32, 33).

Numărul traveelor este de obicei impar, dar există și situații în care număr de travee este par, la Benești, Borăscu, Groșerea-Crăsnaru, Lupoaia. La Groșerea sunt patru travee pătrate dar intrarea principală este în lateral, astfel numărul par de travee nu incomodează, ci sprijină compoziția, partea închisă a fațadei aflată sub cerdac fiind pătrată, ca și cele opt casete mici de tip ocniță din parapetul cerdacului. Înălțimea traveei este dată de înălțimea ultimului nivel fără parapet, iar această dimensiune este preluată și ca deschidere a traveei. Numărul minim de travee este de trei, la Șiacu iar maxim de șapte, la Mosculești și Măldărești-Duca, cu mențiunea că la ultima intrarea principală este descentrată și distonantă față de ritmul și simetria ultimului registru.

Cerdacul cu stâlpi din lemn

Trei dintre turnurile locuință (A1, Pojogeni, Rovinari), un conac fortificat (Glogova) și toate culele țărănești, au stâlpii cerdacului sau a foișorului din lemn incizat sau sculptat, cu secțiunea dreptunghiulară sau rotundă, variabilă, care se micșorează spre bază sau/ și spre vârf, mai puțin la galeria culei din Cernătești, refăcută în urma unui incendiu la începutul secolului al XX-lea.

Culele țărănești Nistor din Cerneți și cea din Cernătești, cu parter din zidărie, au coloane din lemn la cerdac. Prin contrastul cromatic, materiale și prin forme, la acestea soclul se detașează de cerdac trecând în zona compozițională a volumului acoperișului. Cerdacul cu coloane de lemn își pierde rolul central în compoziție, soclul devine elementul principal, acuzând atracția gravitațională, efectul fiind însă compensat de aspectul elansat al zonei superioare prin forma piramidală ascuțită și amploarea acoperișului, forma cerdacului și secțiunea mică a stâlpilor.

Turnurile-locuință din Pojogeni și Rovinari aveau terasă la ultimul etaj și acoperișul sprijinit perimetral pe același tip de coloane din lemn, extrem de subțiri și ascuțite spre vârf. Acoperișul părea desprins față de volumul masiv de zidărie, lipsit de orice fel de decorații cu excepția soclului foarte înalt, oprit în dreptul pardoselii ultimului nivel. Muchiile acoperișului sunt marcate, iar suprafețele acoperișului galbau din cauza subdimensionării căpriorilor. Volumul acoperișului era depășit cu mult de proporțiile volumului turnului, disproporție accentuată și de aspectul fragil al părții superioare, negând atracția gravitațională pe care o exercita blocul masiv de zidărie.

Soclul și ciubucul

Baza clădirilor studiate coincide de obicei cu primele niveluri, iar fațadele sunt lipsite de goluri și decorații în zona soclului, cu excepția casei-culă Vladimirescu din Cerneți. Baza construcțiilor de tip culă poate fi subliniată prin ciubuce perimetrale – la Cernătești, Măldărești Duca, cele două cule din Șuici, prin retrageri spre interior deasupra parterului la Bujoreni, Măldărești Greceanu, Mosculești, Racoviță, retrageri spre interior deasupra etajului întâi[162] la Crainci și Retevoiești, retragere la nivelul cotei de călcare a terasei la Pojogeni, poate să lipsească – la Curtișoara, Lupoaia sau poate să fie de tip soclu negativ – la Groșerea, Șiacu. La ultimele două efectul de soclu negativ este obținut prin absența registrelor verticale și orizontale ale panourilor decorative la parter.

[162] La conacul din Glogova, soclul se află mult mai sus decât cota de călcare interioară a etajului.

La culele țărănești cu parter din zidărie, primul nivel devine soclul zonei superioare umbrite a cerdacului și acoperișului – la cula țărănească din Cernătești, Cerneți-Nistor și Lazu.

Cromatică

Singura construcție netencuită,[163] cu paramentul din piatră spartă și bolovani de râu, este cea din Bujoreni. Restul fațadelor despre care există informații erau tencuite și tencuite și văruite în alb. Spre deosebire de conacele boierești de secol al XVI-lea, amplasate pe un deal în mijlocul unui platou, sau cele din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, amplasate în locuri retrase cu priveliște largă pe dealuri cu pantă domoală, turnurile locuință care nu au fost construite pe fundații vechi, au fost amplasate vizibil pe dealuri cu pantă abruptă într-un raport geometric probabil asumat și speculat de proprietar-constructor între axa râului și linia de cea mai mare pantă a terenului.

Vizibilitatea și dominanța conferite de amplasament[164] sunt accentuate de contrastul dintre volumul alb masiv suprapus peste cadrul natural închis la culoare al pădurilor, chiar și pe timp de iarnă.

Cula Drugănescu din Retevoiești este singurul turn-locuință cu policromie și stuc la fațadă, și un bandou-frescă albastru deschis sub cornișă, iar la extremitatea de nord a fațadei vestice, spre stradă, imediat sub brâul decorativ, se află o stucatură de mici dimensiuni reprezentând un vânător care ochește cu pușca spre o căprioară pictată.

Aspectele de compoziție volumetrică și compozițională ca obiect dar și în legătură cu terenul sunt foarte relevante în cazul acestor construcții și au fost puțin discutate de autorii anteriori.

Acoperiș

Dimensionarea acoperișurilor turnurilor-locuință se făcea probabil după aceleași reguli compoziționale ca și în arhitectura populară.[165] Cu cât planul avea dimensiuni mai mici, cu atât acoperișul era mai înalt, iar din cauza

[163] „În exterior nu a fost tencuită. Piatră de calcar și bolovani de râu.” Arhiva INP, Fond DMI, Dosar 2661, *Cula din Bujoreni, com. Bujoreni ...* .

[164] În special la Șiacu și Groșerea.

[165] Stilului arhitecturii populare este dat de raportul dintre înălțimea acoperișului și volumul construcției, meșterii populari măsurau cu sfoară lungimea casei, apoi dimensionau căpriorii după trei sferturi, două treimi, sau o jumătate din lungimea casei, invers proporțional față de dimensiunile casei. Cf. Ghe. Focșa și I. Godea, *op. cit.*, p.179.

traveelor mari și a secțiunilor insuficiente raportat la încărcări, căpriorii se recurbau spre interior.[166]

Acoperișul este **piramidal** numai la Retevoiești[167] și Curtișoara cule de mari dimensiuni cu plan pătrat. La ultima șarpanta a fost reconstruită la mijlocul secolului XX, în timp ce imaginile de la începutul secolului arată o șarpantă cu o pantă mult mai mică și cu învelitoare din tablă, și nu se distinge din fotografii dacă acoperișul mai vechi era piramidal sau avea coamă.

Culele cu plan pătrat de mici dimensiuni, Șiacu, Groșerea și Gorunești – culă turn-anexă/refugiu, au **acoperișe cu coamă**. La Șiacu, coama și ciocârlanii sunt orientați în direcția în care circulă curenții de aer principali ai văii, perpendicular pe fațada principală. Deseori acoperișul are bordură și intersecțiile planurilor înclinate teșite. Multe dintre fotografiile de la început de secol arată acoperișe provizorii, cu pantă foarte mică, mai ales în cazul culelor-refugiu, iar despre proporțiile și sistemul constructiv al șarpantelor originale există și mai puține informații decât despre formă.

La Groșerea s-a păstrat șarpanta[168] veche din 1898, pe arbaletrieri, fără nici o piesă verticală. Acoperișul are baza aproape pătrată, având latura bazei comparabilă ca dimensiuni cu înălțimea clădirii, iar coama, paralelă cu fațada principală, are lungimea echivalentă cu jumătate din lățimea fațadei. Panta acoperișului este frântă mai jos de coamă, la o distanță față de coamă echivalentă cu o treime din latura planului clădirii. Căpriorul interior are lungimea echivalentă cu două treimi din latura bazei, iar căpriorul care susține streașina acoperișului are lungimea egală cu cea a coamei. Dimensiunea teșiturii în plan a muchiilor înclinate ale șarpantei coincide cu distanța dintre coamă și frântura pantei acoperișului. Acoperișe bine proporționate, cu forme mai elaborate au existat și la Pojogeni, Rovinari și la Șiacu.

Învelitoarea era din șindrilă pe lațe, lucrarea începea de la streașină, piesele aveau 15 centimetri lungime, cele mai scurte se puneau în 3 sau 4 rânduri, astfel încât să se acopere între ele cu aproximativ 10 centimetri.[169]

---

[166] Acoperișele caselor țărănești seamănă cu casele din Minden și Westfalia la tăietura căpriorilor, datorită influenței francilor migranți din valea Rinului. Probabil omite varianta unei coincidențe privind subdimensionarea căpriorilor. Cf. W. Janeke, *op. cit.*, 1932, p. 45.

[167] La Retevoiești nu au fost găsite relevee în fișa de monument iar dosarul care ar fi trebuit să cuprindă lucrările care au fost realizate în anii 70 amintite în fișa de monument lipsește din arhiva INP, nu se știe dacă acoperișul este tot de secol XX, ca și la Curtișoara. Cf. Fișă de monument, *Cula Drugănescu*, Retevoiești, R. Crețeanu, 4.VI.1965.

[168] Lemn de stejar cioplitură cu căpriori de lemn și scoabe de fier, căpriorii prelungiți pentru streașină. Cf. Arhiva INP, Fond DMI, Dosar 5185, *Cula Crăsnaru din Groșerea, Restaurare, consolidare, corespondență,* șef de proiect Iancu Atanasescu, Sfatul Popular Regional Oltenia, dir. Arh șef Th. Cocheci, dir. tehnic ing. C. Bădescu, dir. tehnic adjunct arh. P. Simionescu, 1962-1964, Memoriu, f. 3.

[169] W. Janeke, *op. cit.*, 1932, p. 45.

Inscripții și datare

Inscripții

Se cunosc două inscripții originale, prima este la Almăj[170] "B(arbu) P(oienaru) v(el) po(stelnic), l(eat) 1764", săpată în piatră deasupra intrării. A doua la Retevoiești,[171] o pisanie în piatră deasupra ușii de intrare, pe latura de sud: „această culă s-au făcutu de căminar Gheorghe Drugănescul, leat 1822". Există informații despre semnătura meșterului zidar Ilie Gulie, datată cu anul 1814, la conacul din Popești-Goruneşti, în vopsea neagră, deasupra unei ferestre (cap. II.7. *Meșteri*).

Datarea conform inscripțiilor culelor din Mioveni și Măldărești-Greceanu sunt incerte. Cula Racoviță din Mioveni ar fi fost construită în 1806 de Nicolae Racoviceanu, ginerele jupânului Dumitrașco, după o inscripție despre care se spune că nu ar fi fost originală și care în 1969 nu se mai păstra.[172]

Din cauza caracterelor pseudo-chirilice ale inscripției de la Măldărești care conține următorul text „Rădicatu-s-a această culă în Măldăreşti de Nan Paharnicul 1516 (sic!) şi rămasă în stăpânirea familiei Greceanu prin moștenire din tată în fiu pînă în zilele de azi", s-a scris că datarea conform inscripției nu poate fi luată în considerare.[173]

Datare

Paul De Alep (1627-1669)[174] nu ar fi scris despre existența turnurilor-locuință, însă după relatările localnicilor, probabil turnurile locuință ar putea fi mai vechi de secolul al XVII, datorită reutilizărilor fundațiilor conacelor vechi fortificate din secolul al XVI-lea și al XVII-lea. Ipoteza încadrării cronologice a culelor oltenești în secolul al XVIII-lea „ar putea fi oricând răsturnată de descoperiri arheologice noi, cu atât mai posibile cu cât săpături arheologice sistematice nu au fost făcute în acest sens."[175]

Cele mai vechi cule-anexă la conac datate, ar fost construite în Muntenia în zona de câmpie (Ciumernicu, Ilfov, sfârșit de secol al XVII-lea și Frăsinet, Teleorman, 1718-20), în paralel cu turnul de strajă al mănăstirii Hotărani (1708), pe valea Oltului. În perioada ocupației austriece (1716-

[170] Arhiva INP, Fond DMI, Fișă de monument, *Cula Poenaru*, Almăj, I. Atanasescu, [s.a.], p. 1.
[171] Arhiva INP, Fond DMI, Fișă de monument, *Cula Drugănescu,* Retevoiești, R. Crețeanu, 06.1965, p. 1.
[172] Arhiva INP, Fond DMI, Fișă de monument, *Cula Racoviță*, Mioveni, R. Crețeanu, 10.11.1964, p. 1.
[173] Arhiva INP, Fond DMI, Fișă monument, *Cula Greceanu,* Măldărești, R. Creţianu, 1964, p. 1.
[174] *Cf.* R. și S. Crețeanu, *op. cit*., pp. 6-7.
[175] *Ibidem*.

1739) în Oltenia, s-ar putea să fi fost construite culele din Curtișoara și Rovinari, tot atunci a fost construit și conacul din Bengești (1730, dar în Ilfov), însă majoritatea turnurilor-locuință, turnurilor-anexă la conace și supraetajările vechilor conace s-au produs în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. După 1800 a fost construit sau adaptat un număr mare de construcții fortificate, perimetral față de cele existente, de toate tipurile : cele trei case-culă, turnurile de strajă, anexe ale conacelor, turnul casei din Băbeni, cula din Retevoiești și cea nouă din Măldărești. Iar majoritatea culelor țărănești au fost construite tot în secolul al XIX-lea.

Cula cea veche din **Măldărești**, a fost încadrată[176] cronologic în secolul al XVIII-lea, după traforurile din piatră ale pivniței și după anul construirii bisericii, deși este posibil ca și biserica să fie mai veche de secolul al XVIII-lea.[177] După materialele constructive și formele golurilor beciului pare plauzibil ca această culă să fi fost construită prin reutilizarea unor fundații din 1512 (?) sau secol al XVI-lea (cap. II.3.6. *Conace, incinte și situri mai vechi de 1700* și cap. II.3.7. *Zidărie masivă. Piatră și cărămidă*).

Cula din **Cernătești**[178] este posibil să fi fost construită în vremea lui Mihai Viteazu. După orientarea anexei sanitare față de configurația terenului (cap. II.3.6. *Foișorul, anexa sanitară și camera de apărare*), probabil că și această culă a fost rezultatul mai multor etape constructive și că inițial a fost un conac. În fișa de monument[179] este atribuită sfârșitului de secol al XVIII-lea și nu sunt notate materiale diferite la fundație nici în memoriul proiectului de restaurare.[180]

Conacul cu turn din **Vlădaia** a fost construit în jurul anului 1600, iar în 1759, a fost adăugat turnul. Conacul din **Budeasa**, a fost construit tot la începutul secolului al XVII-lea, iar clădirea a fost modificată între 1764-68. Așa numita culă a **Glogovenilor** a fost construită pe fundațiile unui conac de secol XVI. După apropierea geografică și după asemănările dintre sistemul de boltire de la Glogova a fost datat și beciul culei din **Crainici**, care a fost supraetajat în 1765 după R. și S. Crețeanu,[181] sau/și în 1806, după Gheorghiu.[182]

---

[176] Arhiva INP, Fond DMI, Fișă monument, *Cula Greceanu,* Măldărești, R.Crețeanu, 1964, p. 1.
[177] Ghika-Budești observă că biserica este dreaptă, simplă, cu o siluetă asemănătoarea cu cea din Cotmeana, care inițial nu avea nici ea abside. Cf. N. Ghika-Budești, *op. cit.*, p. 64.
[178] Cula din Cernătești ar fi fost cap de serie pentru cele care au urmat, sfârșit de secol al XVI-lea, după Gr. Ionescu, *Istoria arhitecturii,* în *Istoria României,* vol. III, București, Academia RPR, 1965, p. 191.
[179] Arhiva INP, Fond DMI, Fișă de monument, *Cula Cernăteștilor*, I. Atanasescu, [s.a.], p. 1.
[180] Arhiva INP, Fond DMI, Dosar 3036, *Cula Cernăteștilor Consolidare-întreținere-restaurare,* șef de pr. I. Atanasescu, 1962, Memoriu, f. 2-3.
[181] R. Crețeanu, *op. cit*., p. 113.
[182] T. O. Gheorghiu, *op. cit.*, p. 308.

Una dintre primele cule construite ca anexă la conac, cula **Ciumernicu**,[183] din județul Ilfov, de pe teritoriul actual al comunei Popești-Leordeni, exista încă de pe vremea domnitorului Șerban Cantacuzino (1679-1688), proprietarul moșiilor. În vechime satul se numea Furduiești, așezarea a dispărut ulterior, iar denumirea locului s-a substituit în documente prin toponimul *Cula*.[184]

Conacul din **Vădeni** a fost construit la mijlocul secolului al XVII-lea, după 1700 a fost adăugată ieșirea din beci cu scară. Cula din **Șirineasa**, Vâlcea, este atribuită tot începutului de secol al XVIII-lea. Turnul mănăstirii **Hotărani** a fost construit în 1708, în aria de câmpie ca și Ciumernicu – Frăsinet. Conacul din **Bălcești** a fost ctitorit în 1713.

În **perioada ocupației austriece** au fost construite sau modificate următoarele: conacul din Băbeni (Vâlcea), 1717, căruia i s-a adăugat turn abia în 1808.

Cula din **Frăsinet** (Teleorman), excentrică față de zona mai densă a construcțiilor de tip culă, dar apropiată geografic de cula Ciumernicu, a fost una dintre cele mai vechi, construită între 1718-1720. Cula din **Rovinari** a fost construită între 1700-25. Dacă admitem datarea cea mai recentă a culei din **Curtișoara**[185] după biserica paraclis, aceasta ar fi fost construită în 1729. Conacul din **Bengești** a fost construit în 1730.

După retragerea austriecilor din Oltenia, au fost construite cula din **Cepari** (Argeș), probabil, despre care se știe că exista deja în 1747, și cea din **Zătreni** (1754). Culele din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea care nu au o datare exactă sunt: Poiana 1, Borăscu, Lupoaia, Racoviță. Conacul cu turn din **Șuici** al șetrarului Brătianu din Argeș, Tigveni, Slăvitești, Slobozia, au fost construite toate în 1758, iar despre ultimele două se știe că au fost anexe la conac. Cula din Almăj datează din 1764 după inscripție, cula din Mosculești a fost construită între 1760-70. Cula Sultănica din Șuici ar fi fost construită tot la sfârșitul secolului XVIII, ca și cula Galița din Câmpu-Mare.

La Curtișoara, Șiacu și Groșerea există surse care le atribuie mijlocului de secolului al XVIII-lea și alte surse care le încadrează cu 60, chiar 70 de ani mai târziu.

După 1800[186] au fost construite cula lui Tudor Vladimirescu din Cerneți, au fost făcute modificările la casa Cartianu ale cărei fundații pot fi mult mai vechi, Bâtlanele, Radomir, anexă la conac din zona de câmpie,

---

[183] R. Crețeanu, *op. cit*., p. 47.
[184] N. Stoicescu, *Bibliografia...*, p. 320.
[185] Gheorghiu o încadrează la secolul al XVIII-lea. T. O. Gheorghiu, *op. cit.* p. 258.
[186] Gheorghiu enumeră locuințele fortificate în ordine cronologică, împărțindu-le în două mari categorii, cele construite înainte de atacurile din 1800-1802 conduse de Pazvantoglu și cele de după 1802, indicând prezența conacelor și a bisericilor - paraclis din apropierea acestora. T. O. Gheorghiu, *op. cit*., pp. 303-304.

Enoșești Piatra-Olt, cele două turnuri de pe valea Jiului, Zăvalu, Foișoru și cula din Țuglui, cula din Brabova (supraînălțată în 1802), cula popii Ion din Groșerea (1808), cula din Bujoreni (1810-12), cula din Furnicoși-Muscel (1810), Broșteni din (1815), Baia de Aramă (1820), Poiana Gorj (1821), Retevoiești (1822), cula cea nouă din Măldărești (1823), cula din Pojogeni (1834-38), Lazu (1850), culă țărănească cu cerdac asemănător cu al casei Cartianu, Ercea (1856) și cea mai recentă, Filaret (1909).

Etape constructive. Extinderi. Anexe

Materiale și situri arheologice

Culele din **Desa**,[187] **Pojogeni**[188] și **Rovinari**[189] (ultima se afla în apropiere de castrul roman de la Pineasa), se spune că au fost construite cu materiale antice sau au fost suprapuse unor ruine antice.

La **Șiacu**, pe Dealu Bungeteanu, există ruinele unor fortificații și ale unei așezări neolitice.[190] La **Măldărești** există un context al amplasării și amenajări cu caracter fortificat ale terenului (cap. II.4. *Amenajări ale terenului*), val de pământ și așezare din Epoca Bronzului.[191] Situl arheologic cu dublă centură de fortificații din Epoca Fierului de la Bâzdâna,[192] se află în comuna **Calopăr**.[193]

---

[187] În comuna Desa, la 4-5 kilometri de sat, în apropierea ruinelor unui castru roman, cula a fost construită cu materiale romane. Cf. I. Atanasescu și V. Grama, *op. cit.*, p. 29.
Și cf. *RAN*, în http://cimec.ro/scripts/ARH/RAN/sel.asp?descript=desa-desa-dolj-situl-arheologic-de-la-desa-castravita-cod-sit-ran-72043.01, [03.02.2013].

[188] „Păzînd accesul spre munți prin valea Gilort, spre ținutul Săcelului, unde odinioară locuiau Romani și Novaci, cu numeroase ruini preistorice." Teohari Antonescu, „Culele sunt sau nu naționale?", în *Convorbiri literare*, XLI, 1907, p. 495. Și cf. *RAN*, în http://cimec.ro/scripts/ARH/RAN/sel.asp?descript=tirgu-carbunesti-oras-tirgu-carbunesti-gorj-situl-arheologic-de-la-targu-carbunesti-geminele-cod-sit-ran-78338.01, [03.02.2013].
Deși Godea descrie modul în care ultimul proprietar a desfăcut construcția din Pojogeni, cărămidă cu cărămidă, în căutarea unor comori, nu sunt amintite alte materiale în afară de grinzile masive din lemn și cărămida cu care și-ar fi umplut curtea. Ghe. Focșa și I. Godea, *op. cit.*, p. 164.

[189] R. și S. Crețeanu, *op.cit.*, pp. 6-7.

[190] *RAN*, în http://cimec.ro/scripts/ARH/RAN/sel.asp?descript=siacu-slivilesti-gorj-situl-arheologic-preistoric-de-la-siacu-dealul-bungeteanu-cod-sit-ran-82118.01, [03.02.2013].

[191] *Situl arheologic de la Măldăreşti*, nr. crt. 109, Cod LMI VL-I-s-B-09551, sat Măldărești, comuna Măldărești, județ Vâlcea, cu *Așezare din Epoca Bronzului* și *Val de pământ*. Cf. *Lista Monumentelor istorice… .*

[192] Cf. *RAN*, în http://www.cimec.ro/Arheologie/SiteNaeni/bazdana.htm, [03.02.2013].

[193] *RAN*, în http://cimec.ro/scripts/ARH/RAN/sel.asp?descript=bazdana-calopar-dolj-situl-arheologic-de-la-bazdana-cetate-cod-sit-ran-71484.02, [03.02.2013].

La Coţofenii din Dos,[194] există ruinele unei aşezări fortificate de aproximativ 3 hectare din epoca getică timpurie, secolele IV-III a. Chr.. La **Brabova,** la 1 km sud față de sat se află ruinele cetății geto-dacice de la Voiţa, secolul I p. Chr.. La **Bărbătești**[195] se afla o așezare geto-dacică iar la **Bucovăț**,[196] se afla cetatea Pelendava geto-dacică, din perioada La Tène. La **Țicleni**,[197] se află alte fortificații La Tène, geto-dacice.

Cula din **Enoșești**, Piatra-Olt, se află într-o poziție dominantă și strategică, lângă castrul roman Acidava, din secolele II – III p. Chr.[198] La **Cerneți** se aflau, lângă serele fostului C.A.P. și ruine de ziduri romane, secolele II - III p. Chr., la *Moara Mănescului* pe malul stâng al râului Topolnița.[199]

Trei situri arheologice se află și în Bumbești-Jiu, castru și așezare romană la 2,5 km sud,[200] în apropiere de **Curtișoara**, aflată la numai 50 de kilometri sud față de Sarmisegetuza. Alte vechi așezări daco-romane se află în apropiere de Horezu și **Bujoreni**. Și mânăstirea **Hotărani** a fost construită către sfârșitul secolului al XVI-lea, pe ruinele unui sat roman, *vicus*, suburbie

[194] *RAN*, în http://cimec.ro/scripts/ARH/RAN/sel.asp?descript=cotofenii-din-dos-cotofenii-din-dos-dolj-situl-arheologic-de-la-cotofenii-din-dos-dealul-botu-mare-cod-sit-ran-71929.01, [03.02.2013].

[195] *RAN*, în http://cimec.ro/scripts/ARH/RAN/sel.asp?descript=socu-barbatesti-gorj-asezare-geto-dacica-de-la-socu-cioaca-boia-cod-sit-ran-78864.01, [03.02.2013].

[196] *RAN*, în http://cimec.ro/scripts/ARH/RAN/sel.asp?descript=bucovat-bucovat-dolj-cetatea-dacica-pelendava-bucovat-cod-sit-ran-69973.01, [03.02.2013].

[197] *RAN*, în http://cimec.ro/scripts/ARH/RAN/sel.asp?descript=ticleni-oras-ticleni-gorj-fortificatia-latene-de-la-ticleni-la-cetate-cod-sit-ran-78463.01, [03.02.2013].

[198] Dar și urmele unor așezări mai vechi, de secol IV - II a. Chr., Latène, Epoca Bronzului, Cultura Verbicioara, Neolitic și Cultura Vădastra S.n. „Cula Călățeanu", Cf. *Lista Monumentelor istorice… .*
Și cf. *RAN*, în http://www.olt.djc.ro/ObiectiveDetalii.aspx?ID=2301, [03.02.2013].
Cf. *RAN*, în http://cimec.ro/scripts/ARH/RAN/sel.asp?descript=enosesti-oras-piatra-olt-olt-castrul-si-asezarea-romana-acidava-de-la-enosesti-cula-enosesti-cod-sit-ran-128150.01, [03.02.2013].

[199] Dar și necropola hallstattiană de sec. VIII - VII a. Chr. Cf. *RAN*, în http://cimec.ro/scripts/ARH/RAN/sel.asp?descript=cerneti-simian-mehedinti-ziduri-romane-de-la-cerneti-moara-manescului-cod-sit-ran-109844.02, [03.02.2013].

[200] *RAN*, în http://cimec.ro/scripts/ARH/RAN/sel.asp?descript=bumbesti-jiu-oras-bumbesti-jiu-gorj-castrul-si-asezarea-civila-de-la-bumbesti-jiu-gara-cod-sit-ran-79317.01, [03.02.2013].

a orașului antic Romula[201]. La **Cleanov**[202] și **Lazu**[203] există câte un val de pământ din epoca romană. În apropiere de satul **Lupoaia**, în comuna Cătunele se află ruinele unui castru roman.[204]

Alte situri arheologie aparent nefortificate există la Șuici, Tigveni, Vlădaia. La **Almăj**[205] se găsește situl arheologic *Punct Școala Generală*, pe un bot de deal, la 200 metri vest față de biserica satului, sec. II p. Chr., din Epoca romană, dar și urmele unei așezări neolitice.

Conace, incinte și situri mai vechi de secolul al XVIII-lea

În apropierea culei din Curtișoara, se află situl arheologic și ruinele mănăstirii Vișina, construită în vremea lui Mircea cel Mare (1386-1418).[206]

Cele două cule și biserica din **Măldărești**, sunt situate pe un vechi sit arheologic din Epoca Bronzului, dar este posibil ca situl să conțină și amenajări medievale, din moment ce fundația corpului mai mare și a turnului fără deschideri după inscripție ar putea fi de la începutul secolului al XVI-lea (cap. II.3.7. *Zidărie masivă. Piatră și cărămidă*). La **Broșteni**, familia Cuțui a construit casa peste ruinele unei curți fortificate mai vechi,[207] posibil de secol al XVI-lea,[208] iar amplasarea culei din Broșteni este asemănătoare cu cea de la Măldărești. Cula din Cernătești ar fi fost construită în vremea lui Mihai Viteazu, și ar fi făcut parte dintr-o gospodărie mare cu incintă fortificată.[209] În fotografia[210] de la 1908, se vede extremitatea unei construcții la nord-est în apropierea culei, cu un singur etaj, retrasă față de turnul-locuință.

---

[201] [S.n.]„Fosta Mănăstire Hotărani / Turnul clopotniță", Site-ul *Direcției Județene pentru Cultură și Patrimoniu Național Olt*, http://www.olt.djc.ro/ObiectiveDetalii.aspx?ID=2219, [03.02.2013] și cf. *RAN*, în http://cimec.ro/scripts/ARH/RAN/sel.asp?descript=hotarani-farcasele-olt-locuire-romana-la-hotarani-romula-sectorul-de-sud-cod-sit-ran-127055.02, [03.02.2013].

[202] *RAN*, în http://www.cimec.ro/scripts/ARH/RAn/sel.asp?descript=cleanov-carpen-dolj-valul-de-pamant-de-la-cleanov-troianul-cod-sit-ran-71554.01&lang=EN, [03.02.2013].

[203] *RAN*, în http://www2.cimec.ro/scripts/ARH/RAN/sel.asp?descript=lazu-terpezita-dolj-valul-de-pamant-de-la-lazu-cod-sit-ran-74402.01, [03.02.2013].

[204] *RAN*, în http://ran.cimec.ro/sel.asp?descript=valea-perilor-catunele-gorj-castrul-si-asezarea-civila-de-la-valea-perilor-chivadarul-cod-sit-ran-79647.01, [03.02.2013].

[205] *RAN*, în http://cimec.ro/scripts/ARH/RAN/sel.asp?descript=almaj-almaj-dolj-situl-arheologic-de-la-almaj-scoala-generala-cod-sit-ran-70575.01, [03.02.2013].

[206] Al. Ștefulescu, Gorjul istoric…. p. LV.

[207] Arhiva INP, Fond DMI, Dosar 1621, *Cula Cuțui. Întreținere - Consolidare. PE+Releveu*, Iancu Atanasescu, 1962 și *Întreținere-consolidare-restaurare Cula Cuțui, com. Broșteni, faza PE regiunea Strehaia*, șef de pr. I. Atansescu, dir. T. Cocheci, , dir. tehnic ing. C. Bădescu, dir. th. adj. arh. P. Simionescu, Memoriu, f. 1,

[208] Nicolae Stoicescu, *Bibliografia...*, p. 102.

[209] Arhiva INP, Fond DMI, Fișă de monument, *Cula Cernăteștilor*, I. Atanasescu, [s.a.]. p. 2.

[210] I. Voinescu, *op. cit.*, Cernătești il. 14.

Incinte fortificate s-ar fi aflat și la **Băbeni** și **Vlădești, unde** s-a menționat existența unui **conac**[211] cu paraclis din 1657. Și la **Almăj** ar fi existat un conac.[212] La **Rovinari** ar fi existat conac și incintă. În localitatea Șiacu s-a aflat o gospodărie și ansamblul bisericii "Sf. Nicolae", cu biserică și zid de incintă de secol al XVIII-lea. Și la **Curtișoara**, după toponimul dealului de la nord de Curtișoara, *Dealul Curții*, este posibil să fi existat în împrejurimi și o incintă, sau o așezare mai mare,[213] pe lângă proximitatea față de mănăstirea Vișina.

În fișele de monument de la **Almăj**, **Groșerea**, **Șiacu**,[214] **Șuici-Sultănica**[215]**,** există mereu observații legate de existența conacelor, gospodăriilor sau incintelor fortificate în apropierea turnurilor-locuință, și sunt recomandate cercetări arheologice, care încă nu au fost realizate. La Groșerea, unde satul este de sfârșit de secol al XVIII-lea, a fost observată fundația în ruină a unei construcții de mici dimensiuni, din piatră, la câteva zeci de metri mai sus față de culă. La **Enoșești** există un zid de incintă cu arc în plin cintru la intrare, din cărămidă, care nu este trecut în *Lista monumentelor istorice*.

Toate acestea se recomandă a fi investigate de specialiști ai perioadelor menționate în corelație cu rezultatele cercetărilor arheologie de sol și de parament.

Foișorul, anexa sanitară și camera de apărare

În secolul al XVIII-lea, s-a desfășurat etapa de adăugare a foișoarelor și latrinelor la conacele vremii. Unele dintre așa zisele anexe sanitare au fost inițial foișoare și au devenit latrine după supraetajarea conacelor, iar unele dintre așa zisele latrine cu pasarelă este posibil să fi fost chiar turnuri refugiu, așa cum erau culele turn-anexă pentru conacele boierești.

Acolo unde foișoarele și latrinele au fost **adăugate** unor construcții mai vechi se observă că **nu au fost centrate** pe fațadă și uneori nici față de spațiul de distribuție (Budeasa, Vlădaia). La casa **Glogovenilor** din Glavu există un foișor, o cameră de apărare cu guri de tragere și intrare asigurată în

---

[211] În *Lista Monumentelor Istorice*… .

[212] „De cercetat după conac", Arhiva INP, Fond DMI, Fișă de monument, *Cula Poenaru*, Almăj, I. Atanasescu, [s.a.], p. 11.

[213] Arhiva INP, Fond DMI, Dosar 4230, *Cula Cornoiu, Restaurare*, șef de pr. I. Atanasescu, 1965, Memoriu, f. 1.

[214] „De măsurat întreaga incintă și de găsit traseul vechilor ziduri / de căutat vechiul puț și de stabilit amplasamentul acestuia, de căutat foste anexe." Cf. Arhiva INP, Fond DMI, Fișă de monument, *Cula Cioabă-Chintescu*, Șiacu, T. Anastasescu, St. Corcinschi, 31.08.1963, p. 11.

[215] „Se recomandă continuarea studiului despre sat, curți și clădire." Arhiva INP, Fond DMI, Fișă de monument, *Cula Sultănica,* Șuici, R. Crețeanu, 21.05.1965, p. 11.

spate, și o latrină mică în raport cu celelalte două volume secundare, dar și în comparație cu dimensiunile latrinelor turnurilor-locuință, pe fațada laterală. La conacele mai noi, cum este cel din **Popești-Goruneşti** (1805), foișorul și camera din spate sunt centrate în plan. După unele surse, încăperea din spate funcționa ca latrină,[216] dar, după unii autori, aceasta era utilizată drept cameră de apărare,[217] fiind rotunjită din motive strategice, pentru evitarea unghiurilor moarte. Suprafața camerei de apărare era aproape la fel de mare ca și suprafețele camerelor de locuit, iar ferestre de tragere ale zonei de apărare erau prevăzute la ambele etaje, nu doar la parter ca și în cazul construcției din Glogova.

Conacul cu turn din Vlădaia avea un foișor adăugat probabil în secolul al XVIII-lea, descentrat în fațadă, dar și în raport cu spațiul distributiv de la etaj. Amplasarea a fost dictată de structura beciului *en berceau*, cu patru arce de susținere. Dintre turnurile-locuință, Crainci, casa masivă a boierului Burnaz de dimensiuni comparabile cu cele ale beciului și parterului culei din Vlădaia, a avut un foișor cu două etaje. La primul etaj, foișorul avea scară laterală ca intrare principală în clădire, iar la etajul al doilea, volumul de tip foișor mărea suprafața logiei. O situație asemănătoare se distinge în ilustrația[218] construcției din Atârnați, Gârla Mare. În ceea ce privește culele țărănești, doar cele din Runcurel și Bala de Jos au foișor cu timpan, fiind mai recente.

Unele dintre anexele sanitare ale turnurilor locuință pot fi degajate de corpul principal iar accesul se face printr-o pasarelă, în ordinea crescătoare a distanței față de culă: Vlădaia, Curtișoara, Bujoreni, Lupoaia, Cerneți Tudor Vladimirescu, sau pot fi alipite fațadei din spate – Brabova, Calopăru, Cartianu, Cernătești, Duca-Mălădărești, Mosculești și Retevoiești. La Curtișoara există divergențe privind utilizarea anexei, probabil din cauza aspectului turlei. Majoritatea autorilor susțin funcțiunea de anexă sanitară, dar Ghika-Budești considera că în unele cazuri ar fi fost vorba de un paraclis,[219] deși anexa se află pe latura de nord și nu spre est – orientare logică dacă ar fi fost construită cu scop religios. Pe de altă parte, la 130 metri sud față de culă, se află biserica-paraclis[220] *Sfântul Ioan Botezătorul*.

---

[216] Anca Brătuleanu, *Curți domnești și boierești în România: Valahia veacurilor al XVII-lea și al XVIII-lea*, București, Simetria, 1997, p. 73.
[217] M. Golescu, *op. cit.*, p. 212.
[218] Ilustrație Atârnați *apud.* Ion Godea, *op. cit.*, p. 39, il. 36.
[219] N. Ghika-Budești, *op. cit.*, p. 118.
[220] Există posibilitatea ca această biserică să fi fost chiar biserica satului inițial, având în vedere că satul a fost strămutat de trei ori din cauza inundațiilor, dar nu sunt făcute referiri la anii sau fostele amplasări ale satului. Arhiva INP, Fond DMI, Fișă de monument, *Cula Cornoiu*, Curtișoara, prof. Elena Udriște, dir. Muzeului Raional Tg. Jiu, c. arh. Ș. Corcinschi, D.S.A.P.C. Oltenia, 1963, p. 2.

Anexele sanitare de la Bujoreni, Curtișoara și Vlădaia au un singur nivel peste parter, iar la Curtișoara deasupra anexei se află un lanternou de același tip ca și gurile de aerisire ale cuhniei și brutăriei de la mănăstirea Hurezi, dar mai amplu, la Brabova și Cernătești anexele sanitare au un foișor de lemn la etajul al doilea. Anexa sanitară a casei Cartianu[221] se pare că funcționa pe două nivele în anul 1936, cu o coloană verticală alipită peretelui casei, la fel la Mosculești și la Măldărești-Duca.

Anexa culei din Lupoaia era la o distanță de aproximativ patru metri în spatele culei, accesul spre anexă se făcea printr-o pasarelă la etajul întâi, iar anexa se pare că avea guri de tragere la fiecare nivel. Greu de identificat motivul pentru care intrarea nu a fost realizată la etajul al doilea, sau pentru care distanța față de culă este atât de mare, dar în fotografia de epocă de la Mosculești se observă două turnuri de aceleași proporții cu anexa culei din Lupoaia, iar la Broșteni în fotografiile actuale se văd ruinele unui astfel de turn, la o mică distanță față de casa-culă.

La Cernătești și la Brabova observăm că fațadele cu anexe sanitare sunt orientate spre vest, spre vale și spre sat, deci spre zona cu cea mai largă priveliște, și nu sunt alipite fațadei de nord, ca și la Bujoreni și Curtișoara. La Brabova[222] au fost adăugate ulterior galeria și anexa sanitară și anexa sanitară este de dimensiuni moderate. Însă așa zisa anexă sanitară de la Cernătești este mult mai amplă, are ferestre de tragere la parter și la etajul întâi și nu este centrată pe fațadă. Și anexa sanitară a culei din Mosculești este supradimensionată, dar la Mosculești nu deținem informații despre amplasare, însă după compartimentare se poate presupune că și aceasta ar fi putut să fie inițial un foișor.

Au fost găsite mențiuni despre închiderea accesului către anexele sanitare în două cazuri: la Retevoiești, ușa closetului a fost înzidită și s-a făcut un alt acces printr-o platformă exterioară de lemn iar la Cernătești, proprietarul a închis ușa de la etajul I, „latrina neavând hasna”. [223] Se observă că și unele dintre culele țărănești au avut anexe sanitare conectate prin pasarele suspendata de casă, probabil după moda lansată la reședințele boierești.

Supraetajările și turnurile-locuință

Etapa supraetajărilor a urmat după etapa apropierii nivelului de călcare al beciurilor de cota terenului și după extinderile în plan din secolul

[221] Releveu arh. A. Kunst *apud.* N. Ghika-Budești, *op. cit.*, planșa DCVIII și DCXIX.
[222] Arhiva INP, Fond DMASI, *Consolidare și Restaurare PE+DE, Cula Izvoranu Brabova, jud. Dolj*, șef de proiect arh. Cristian Ciomu, Proiect Craiova S.A., 1991-94, Memoriu, p. 1.
[223] Arhiva INP, Fond DMI, Fișă de monument, *Cula Drugănescu*, Retevoiești, R. Crețeanu, 06.1965, p. 2.

al XVIII-lea, iar în urma supraetajărilor au rezultat construcții cu sisteme și materiale constructive diferite. Se cunosc puține date concrete despre supraetajări iar în lipsa sondajelor de parament, deocamdată se poate avea în vedere posibilitatea ca toate construcțiile turn care nu au planul pătrat să fi rezultat în urma supraetajărilor (cap. II.3.7. *Sistemul constructiv*).

Cel mai mare plan supraetajat integral a fost cula din Crainci (15x20 de metri), inițial clădirea avea pivnițe în leagăn și un singur etaj, și a fost supraînălțată pe două niveluri, inclusiv în planul foișorului.

Ar putea exista și cazuri în care suprafața inițială a fost completată în planul parterului, cum se întâmpla frecvent în epocă,[224] și apoi supraetajată, un indiciu ar putea fi diferența de cotă în planul parterului (cap. II.3.2. *Cota parterului*) dar și compartimentarea sau dimensiunile spațiilor. Brabova[225] și Cernătești, aflate la distanță mică una față de cealaltă, au fost supraetajate, dar nu se cunosc detalii. În dosarele de restaurare nu sunt menționate diferențe între materialele de construcție, dar la Brabova există o intrare largă arcuită cu lunetă, fără dinți de lup, pe fațada laterală despre care se spune că a fost adăugată ulterior, și un stâlp aproape central din lemn. La Cernătești există un rezalit în planul beciului care nu are aparent un rol structural, și se poate considera modelul pătrat cu stâlp central la Bălcești, dimensiunile fiind ușor mai mici.

Extinderi și modificări post-fanariote

După revoluția lui Tudor Vladimirescu, încep o serie de modificări făcute de proprietari turnurilor-locuință, pentru a le putea utiliza mai ușor: transformarea ferestrelor de tragere de la primele caturi în ferestre de lumină,[226] adăugarea unor intrări suplimentare,[227] adăugarea scărilor

---

[224] A. Brătuleanu, *op. cit.*, *passim*.

[225] Când a fost preluată de Constantin Braboveanu de la Izvoranu, cula avea doar două etaje. În anul 1802, ea a fost supraeteajată și s-a adăugat coșul de fum, în urma întețirii atacurilor cârjaliilor și pazvangiilor. Inițial accesul se făcea prin intrarea principală, apoi a mai fost adăugată intrarea spre beci. Sub scara de acces a fost o tainiță rezidită de mai multe ori. La etajul I era dormitorul, iar acesta a avut metereze inițial în pereții exteriori, transformate ulterior în ferestre. Ulterior a fost adăugată galeria și anexa sanitară. Cf. Arhiva INP, Fond DMASI, *Consolidare și Restaurare PE+DE, Cula Izvoranu Brabova…* , Memoriu, f. 1.

[226] Dăm un exemplu concludent, al culei din Retevoiești pentru care nu a fost găsit releveu: „cula se păstrează în forma originală, cu numai două modificări: ferestrele au fost lărgite, la origine erau foarte înguste – metereze." Arhiva INP, Fond DMI, Fișă de monument, *Cula Drugănescu*, Retevoiești, R. Crețeanu, 4.06.1965, p. 5.

[227] La Pojogeni „de către locuitorii actuali, cari au o intrare și printr-una din ferestrile catului întâiu, meterezele au fost mai toate transformate în ferestre largi." Cf. Al. Tzigara-Samurcaș, *op. cit.*, p. 18. La fel și la Cernătești unde ferestrele de la etaj care erau „creneluri inițial iar ulterior au fost mărite luînd forma de azi. Nu se poate preciza când au fost făcute aceste transformări." Cf. Arhiva INP, Fond DMI, Dosar 3036, *Cula Cernăteștilor* ..., Memoriu, f. 1.

exterioare[228] sau construirea unor anexe.[229] Dacă nu s-ar fi realizat aceste adaptări[230] ale proprietarilor, astăzi s-ar fi păstrat probabil mai puține.

Față de situațiile enumerate mai sus, în care s-au făcut intervenții ce schimbau cu mult aspectul clădirilor, la Curtișoara s-au făcut intervenții mai puțin vizibile la exterior. Au fost mărite numai ferestrele din fațadele laterale, retrase față de zona cerdacului. La conacul din Popești-Goruneşti, proprietarii au căutat să păstreze inscripția cu data și semnătura meșterului Ilie Gulie.

În ce privește culele anexă la conac, a fost găsită o referire la cula din Frăsinet construită în 1718-1720, unde la sfârșitul secolului al XIX-lea boierul Mihalache Bâscoveanul a făcut reparații,[231] însă nu se știe de ce natură. Cula din Bujoreni,[232] inițial anexă a conacului Bujorenilor, cu parter si etaj, a fost supraetajată și transformată în locuință permanentă, probabil în secolul al XIX-lea. S-a adăugat latrina cu pasarelă și a fost desfăcută bolta primului etaj în lateral pentru a permite accesul unei scări interioare din lemn pentru acces la al doilea etaj peste parter, adăugat în aceeași etapă, care mai târziu s-a prăbușit. Cula din Almăj, despre care se spune că ar fi fost inițial tot anexă la conac, este posibil să fi trecut printr-o reconversie veche, așa cum s-a întâmplat la Bujoreni, dar se poate ca aceasta să fi fost construită deasupra fundațiilor unui conac mai vechi, judecând după cota de călcare a parterului, la un metru deasupra solului.

Galeria de lemn

Galeriile din lemn, care din punct de vedere compozițional dezechilibrează fațadele, au fost construite probabil pentru supraveghere în perioada răscoalelor țărănești – după informațiile de la Brabova, unde după fotografiile vechi, se observă că galeria a apărut între anii 1908-1936. La

[228] La Șiacu, unde scările interioare erau foarte abrupte, latura exterioară a culei fiind de 6 metri, și la Pojogeni, o altă culă de mici dimensiuni.

[229] La Șiacu la „jumătatea secolului al XIX-lea, s-a părăsit scara interioară și s-au construit cele două scări exterioare și cerdacul sprijinit pe stâlpi de ciment pe latura de nord. De asemenea s-a adăugat o cameră cu o prispă la parter pe latura de vest. Se pare că ferestrele etajului întâi sunt foste ferestre crenel ulterior lărgite." Arhiva INP, Fond DMASI, Dosar 2493, *Restaurare Cula Chintescu Șiacu-Gorj, PT-DDE,* șef pr. Iulian Cămui, Viorel Dorel Pasăre, ing. Enășel Constantin, Târgu Jiu, Cardum 7 SRL, 1994, Memoriu, f. 3.

[230] „Șiacu a fost locuită până în zilele noastre datorită extinderilor inestetice." Radu Crețeanu, *op. cit.*, p. 97.

[231] Arhiva INP, Fond DMI, Dosar 4828, *Reconstituire culă, comuna Băbăița sat Frăsinet*, arh. șef de secție Andrei, tehnician pr. Ioan, Georgescu, tehnician Ștefan Ionete, Pantelimon, Consiliul Popular al Județului Teleorman, Secția de Arhitectură și sistematizare, 1975-1977, Memoriu, f. 1.

[232] Arhiva INP, Fond DMI, Dosar 2661, *Cula din Bujoreni ...*, Memoriu, f. 2.

începutul secolului XX au fost înregistrate mai multe incendii și distrugeri[233] ale unora dintre turnurile-locuință. Culele din Brabova, Șiacu și Groșerea[234] au galerii exterioare din lemn la etajul doi. O astfel de galerie apare și la primul etaj al conacului cu foișor din Coțofeni.

Cula Cernăteștilor avea galerie din lemn probabil dintr-o etapă mai veche, aceasta fiind doar parțial în consolă, nu integral ca și în celelalte cazusi. Există și posibilitatea ca inițial și cula din Cernătești să fi avut coloane din cărămidă, iar acestea să fi fost distruse în urma incendiilor prin care a trecut această construcție.[235] Cula din Șiacu a avut o galerie din lemn care a fost eliminată odată cu restaurarea din anii 1960. La Brabova a fost adăugată în consolă inclusiv pe fațada principală, în timp ce la Groșerea și Șiacu, galeria a fost adăugată numai lateral.

Alte extinderi, anexe și lucrări din prima jumătate a secolului XX

La Groșerea, ultima descendentă a neamului Crăsnaru, a restaurat cula păstrând urmele gloanțelor pe fațadă. Tot aici a fost adăugată o construcție nouă care a fost utilizată ca școală în secolul XX, aflată în spatele turnului-locuință, în lateral, subordonată ca și compoziție turnului locuință. La Curtișoara și la Măldărești, la începutul secolului XX, au fost construite conace neoromânești subordonate compozițional construcțiilor vechi.[236] Cula din Curtișoara a fost reparată în 1840, în 1880 iar în 1927-28, a fost modernizată la interior și au fost adăugate băile, instalația sanitară și centrala termică din pod.[237]

[233] Cernătești: „după relatările locuitorilor mai vârstnici ea ar fi fost construită pe la sfârșitul veacului al XVIII-lea. A servit ca locuință proprietarilor, fiind la început înconjurată de dependințe gospodărești, se spune că ar fi fost atacată de turci (posibil hoarda lui Pazvantoglu la 1801) și a ars în două rânduri, trăsnet și neglijență a proprietarului." Arhiva INP, Fond DMI, Dosar 3036, *Cula Cernăteștilor …* , Memoriu, f. 1.

[234] La cula Crăsnaru din Groșerea „forma se păstrează cea originală afară de tăierea parapetului pridvorului și balconul de lemn adaos la o dată necunoscută." Arhiva INP, Fond DMI, Fișă de monument, *Cula Crăsnaru*, Groșerea, arh. proiectant I. Atanasescu, 1963, p. 5. Iar la Brabova, într-una din fotografiile din 1908 cula nu are galerie, iar în următoarea fotografie aceasta are deja galerie. I. Voinescu, *op. cit.*, il. 20, il. 21.

[235] „Nu se știe însă nici aici dacă această galerie face parte din primele etape constructive, cula a fost incendiată de două ori, iar toată zona galeriei nu are decorații." Arhiva INP, Fond DMI, Fișă de monument, *Cula Cioabă-Chintescu*, I. Atanasescu, 1951, p. 5.

[236] W. Janeke, *op. cit.*, p. 82.

[237] Arhiva INP, Fond DMI, Fișă de monument, *Cula Cornoiu*, Curtișoara, prof. E. Udriște, arh. Șt. Corcinschi, 1963, p. 5.

Cula Galița[238] din Câmpu-Mare, a fost incendiată în 1907 în timpul răscoalelor țărănești, atunci s-a pierdut ultimul etaj și ulterior a fost restaurată cu geamurile lărgite. Această culă are o extindere de tip *windfang*, nedatată.

La Enoșești, Piatra-Olt au fost făcute mai multe intervenții de tip volum adăugat, acum construcția fiind compusă din mai multe volume și terase. Cu greu se mai distinge faptul că și această culă a pornit inițial de la un conac vechi căruia i s-a adăugat un foișor la intrare, apoi a fost închis și au fost adăugate alte volume, multe dintre ele probabil la sfârșit de secol XIX sau început de secol XX, judecând după stilul ornamentelor.

Construcția nouă de la Zătreni a fost alipită culei având un plan de patru ori mai mare decât planul acesteia și o înălțime puțin mai mică, are logii și galerii pe toate laturile spre curtea și grădina înconjurătoare. A fost adăugat și un corp de legătură, iar în față, spre nord, construcției vechi i-a fost adăugat un foișor.

În 1909, cula de lemn din Ercea a fost demontată și adusă din poiana de pe dealul Ciovărmășanilor[239] în sat, și a fost folosită ca depozit în gospodăria nepotului celui care a construit-o, singurul caz de strămutare cunoscut.

Naționalizările, restaurări și transformarea în muzee

După naționalizări, în construcțiile boierești aflate în extravilan au fost amenajate sediile Gospodăriilor Agricole de Stat – G.A.S. sau au fost folosite ca depozite ale acestora, iar cele donate de proprietari administrației au funcționat în continuare ca primării sau școli (Almăj și Furnicoși-Muscel).

Culele din Bujoreni, Cartianu, Cernătești, Curtișoara, Groșerea, Măldărești, Mioveni, Șiacu au fost transformate în muzee etnografice, după o serie de restaurări din anii 1970. În toate lucrările de restaurare s-a folosit mortarul de ciment,[240] cum se obișnuia la vremea respectivă. La Groșerea, recomandările la avizare ale directorului Bilciurescu și ale arhitectului L. Vasilescu (șef grupă studii) au fost: „fără balustradă cu chepeng sau balustradă la golul unde era chepeng, readucerea în forma inițială a ferestrelor de la beci, se va desfunda ușa de sub scară în camera de la etajul I. Rigola nu

[238] Arhiva INP, Fond DMI, Fișă de monument, *Cula Galița*, Câmpu-Mare, R. Crețeanu, 3.11.1964, p. 2.

[239] Grigore Ionescu, *Arhitectura românească. Tipologii…* , p. 160.

[240] Cerneți, un exemplu care oferă o motivație binecunoscută care nu s-a verificat în timp: „Își păstrează forma originală cu excepția unei stropeli cu ciment în treimea de jos în exterior, care a fost făcută pentru a o feri de igrasie." Arhiva INP, Fond DMI, Dosar 3044, *Cula T. Vladimirescu din Cerneți, com. Șimian, Craiova,* șef de pr. I. Atansescu, dir. T. Cocheci, dir. tehnic ing. C. Bădescu, dir. th. adj., arh. P. Simionescu, Proiect de restaurare consiliul jud. Mehedinți, regiunea Craiova, 1966 și *Corespondență* 1960.

e necesară la scara exterioară, nici împrejmuirea, fără amenajarea terenului". Cu toate acestea, au fost prelungite casetele decorative în zona soclului, la nivelul parterului.[241]

Dintre lucrările de restaurare din anii 70, amintim că la Frăsinet, unde cu puțin timp înainte de lucrări se prăbușiseră zidurile până la jumătatea primului etaj, a fost executat un proiect de reconstituire[242] ante 1977.

Retrocedările

Culele din Brabova, Curtișoara, Groșerea, Măldărești,[243] Șiacu au fost retrocedate sau sunt în curs de retrocedare către urmașii vechilor proprietari, despre restul construcțiilor avem puține informații despre eventualele procese de retrocedare. Muzeele din Șiacu și Groșerea au fost abandonate după revoluție, iar în anii 1990 au fost realizate și avizate proiecte de restaurare în cadrul DMASI (Cartianu, Șiacu, Șuici), însă probabil din cauza demarării sau probabilității de demarare a proceselor de retrocedare, cele de la Șiacu și Șuici nu s-au realizat.

Proprietarul casei Cartianu, se afla în bune relații cu reprezentanții locali ai statului în perioada naționalizărilor, și altfel a reușit vinderea construcției către stat, evitând confiscarea. Din acest motiv, casa Cartianu nu poate fi revendicată de urmașii vechilor proprietari, care în prezent locuiesc în clădirile anexe și administrează muzeul *Casa Cartianu*, aflat în proprietatea statului.

Structură. Tehnici constructive. Materiale

Sistemul constructiv

Majoritatea turnurilor-locuință permanentă au un sistem constructiv pe care l-am putea numi „indecis", se remarcă prezența bolților din cărămidă[244] intercalate cu planșee de lemn uneori chiar la același nivel. Puține dintre turnurile-locuință permanentă au un sistem constructiv unitar, care să

[241] Arhiva INP, Fond DMI, Dosar 5185, *Cula Crăsnaru* ..., Memoriu, f. 2.
[242] Arhiva INP, Fond DMI, Dosar 4828, *Reconstituire culă, comuna Băbăița sat Frăsinet*, arh. Ioan Andrei, Șef de secție Ștefan Georgescu, tehnician pr., Pantelimon Ionete, tehnician, Consiliul Popular al Județului Teleorman, Secția de Arhitectură și sistematizare, 1975 – 1977, Memoriu, f. 1.
[243] Claudia Stanciu, „Cula Greceanu de la Măldărești scoasă la vânzare", în *Vocea Vâlcii*, http://www.voceavalcii.ro/2013/02/18/cula-greceanu-de-la-maldaresti-scoasa-la-vanzare/, [24.03.2013].
[244] Dintre turnurile cu bolți de cărămidă nu s-a păstrat nici un exemplar integral, s-au păstrat doar parterul la Almăj – sau primul nivel dacă are subsol, iar la Bujoreni s-a păstrat bolta primului etaj, aceasta fiind adăugată ulterior.

fi rezultat în urma unei singure etape constructive: Curtișoara, Groșerea, Șiacu și Măldărești-Duca. Acestea au pereții exteriori autoportanți din zidărie masivă din cărămidă de epocă și planșee din lemn sprijinite pe grinzi masive din lemn tăiate cu barda și încastrate în zidărie. Având în vedere simplitatea și forma pătrată a planului culelor din Frăsinet și Gorunești, probabil ca acestea au rezultat în urma unei singure etape constructive.

Turnurile-locuință care mai există astăzi și care au rezultat în urma mai multor etape constructive sunt: Almăj, Brabova, Bujoreni, Cartianu, Cernătești, Măldărești-Greceanu, Mioveni, Șuici-Sultănica. Este probabil ca și cula din Retevoiești să fi fost rezultatul mai multor etape constructive, judecând după prezența bolților *en berceau* la beci. Exemple de turnuri-locuință care nu se păstrează și care ar fi putut să pornească de la fundațiile unor conace mai vechi după boltirea parterului și situarea nivelului de călcare la câteva trepte mai jos de cota terenului sunt: Lupoaia (compartimentare, cote diferite la parter), Mosculești (compartimentare, boltire) și Rovinari (cote diferite la parter, boltire). Cele din Câmpu-Mare, Enoșești, Frăsinet și Zătreni au ultima etapă constructivă realizată în secolul XX.

Dintre casele-culă, despre cea din Broșteni se știe că a fost construită pe fundații vechi. Structura casei-culă Vladimirescu din Cerneți, la început de secol XIX, revine la sistemul structural boltit în leagăn de secol XVII, cu un singur etaj peste parterul aflat la nivelul solului. Culele țărănești, mai ales cele din lemn, au rezultat probabil în urma unei singure etape constructive. La cele cu parterul din zidărie, șansele ca acestea să fi pornit de la fundațiile unor conace mai vechi sunt mai mari, de exemplu, la casa din Lazu se observă o compartimentare bicelulară la una din extremități, care se aseamănă ca proporții cu zona mai amplă a culei vechi din Măldărești.

Pereții de compartimentare și rolul structural al acestora

Curtișoara este singurul caz în care cei doi pereți majori de compartimentare sunt suprapuși integral la toate etajele. La Mosculești, construcție cu proporții și distribuție a spațiilor asemănătoare cu cele din Curtișoara, peretele cerdacului era retras la ultimul nivel.

La Brabova și Cernătești pereții de compartimentare nu sunt suprapuși, deși sunt paraleli și pe aceeași latură a construcțiilor. În ambele cazuri peretele cerdacului este retras, iar la Brabova peretele cerdacului este format din două planuri, una din camere fiind mai retrasă pentru a permite descărcarea scării, orientată perpendicular pe fațada principală. În cazul culei din Lupoaia, peretele de compartimentare-rigidizare de la parter este în cruce față de cel de compartimentare de la etajele superioare.

La Șiacu și Groșerea, peretele de compartimentare de la parter și de la ultimul nivel, pe direcții perpendiculare între ei unesc pereții exteriori

paraleli. Etajul intermediar la Groșerea, are doi pereți de compartimentare perpendiculari între ei, care nu unesc pereții exteriori opuși, pereții de compartimentare fiind despărțiți de cei exteriori prin scara perimetrală. Din acest motiv, nici planșeul peste parter nu rigidizează construcția. La Șiacu, peretele de compartimentare al etajului întâi este format din trei fragmente, cea din mijloc fiind cea mai scurtă, paralelă cu pereții exteriori pe care peretele de compartimentare îi unește, asigurând rigidizarea structurii.

Zidărie masivă. Materiale și tehnici constructive

Au fost găsite detalii despre dimensiunile zidurilor și despre materialele și tehnicile constructive, însă despre modul de țesere sau dispunerea cărămizilor în interiorul zidurilor masive avem puține informații textuale sau grafice.

Ca și grosime a zidurilor, conacul fortificat din Glogova are la parter zidurile cele mai groase, de 150 de centimetri. Ziduri de peste 100 de centimetri grosime la parter probabil că aveau construcțiile de tip culă din Beharca, Lupoaia, Mosculești, Rovinari și Vlădaia și două dintre turnurile de strajă, Foișoru și Zăvalu, Broșteni, Șuci-Brătianu, și turnul de strajă al mânăstirii Hotărani (120 de centimetri).

Cele cu ziduri de 90 de centimetri grosime sunt: Almăj, Curtișoara, Groșerea din cărămidă și Bujoreni. La Cernătești zidul parterului are 85 de centimetri grosime. Zidurile de la parterul construcțiilor de tip culă din Băbeni, Borăscu, Calopăru și Câmpu-Mare aveau 80 de centimetri grosime. Iar cele din Brabova, Lazu, Șiacu, Șuici-Sultănica au zidurile de 70 de centimetri grosime. Cula din Pojogeni avea ziduri de 65 de centimetri, cea din Voloiacu de 60 de centimetri, iar cel mai subțire zid al parterului este la Frăsinet, de 50 de centimetri.

La Măldărești fundațiile beciului sunt din bolovani de râu fără cărămidă de epocă intercalată, până la o înălțime de aproximativ 30 de centimetri sub tavanul parterului, de unde zidul este continuat prin țesere din cărămidă de epocă. Golurile de aerisire cu traforuri brâncovenești sunt plasate deasupra zonei de trecere de la țeserea din bolovani către țeserea de cărămidă fiind suprapuse vechilor ferestre de tragere ale zidurilor de piatră, care erau mai înguste. În urma suprapunerilor au rezultat goluri în zidărie cu un contur în formă de L, cu deschidere mai largă în zona țeserii din cărămidă, la partea superioară. Ne întrebăm de ce nu au fost lărgite fostele goluri de tragere atunci când a fost realizată țeserea din cărămidă și când au fost montate traforurile din piatră, care cereau o deschidere mai amplă spre interior. Un posibil răspuns ar fi rezistența liantului care lega bolovanii de râu, materiale din care este posibil să fi fost construită și partea fără cerdac a turnului. La exterior, turnul vechi al culei are un parament mai rugos decât restul

construcției, iar la intrarea spre tainița culei, se vede că planșeul ar putea fi alcătuit din bolovani tencuiți cu mortar, care nu se înțelege în ce fel se sprijină între ei în plan orizontal.

Piatra este folosită ca materie primă pentru zidăria masivă mult mai rar decât cărămida: la Desa și la Bujoreni (bolovani de râu și piatră de talie), la construcțiile mai vechi (Șuici-Brătianu) și la fundațiile culei Greceanu din Măldărești, probabil și la partea turnului fără cerdac. Fundațiile construcției Cartianu sunt tot din bolovani de râu și piatră până la înălțimea de 1 metru și 20 de centimetri, restul din țesere de cărămidă.

La Mioveni ferestrele aveau ancadramente din piatră fățuită înainte de restaurarea din anii 1970. La Cerneți-Vladimirescu există o scara elicoidală din piatră. Piatra se mai utiliza la ghizdurile fântânilor interioare[245] cum că a fost cazul la Mosculești, sau la Curtișoara – unde s-au găsit fragmente de zidărie din piatra de carieră – anrocament şi cărămidă, în zona fântânei. La Baia de Aramă s-a folosit piatra amestecată cu zgură de aramă. Piatra ca bază a elementelor decorative a fost utilizată la Măldărești și la Glogova sub forma traforurilor gurilor de aerisire ale pivnițelor. La Hotărani, se disting două sculpturi în console din piatră de tip gargui în dreptul planșeului dintre penultimul și ultimul nivel. Tot din piatră au fost realizate cele trei pisanii amintite (cap. II.3.5. *Inscripții*). Piatra a mai fost folosită și la pardoseala parterului culei din Curtișoara.

Zidărie din piatră intercalată cu cărămidă, sistemul casetat bizantin, s-a folosit la fundațiile construcțiilor de tip culă din Crainci, Glogova, Măldărești-Duca, Retevoiești, dar și la casele premergătoare din Bălcești și Vădeni. La cula Sultănica din Șuici, cărămida de secol al XVIII-lea are 6 centimetri, față de 4 centimetri de XVII: „cele mai noi nu sunt așa bine arse ca cele vechi, zidăria este lucrată mai neregulat, cu rosturi mai mici, se vede că au folosit și materiale vechi, au pus și pietre din când în când, despărțite între ele de cărămizi așezate pe cant, rosturile variază între 3 și 5 centimetri.”[246]

Zidăria masivă este din cărămidă de cele mai multe ori, cu retrageri succesive la fața interioară a zidurilor în dreptul ultimului nivel,[247] de obicei de 10 centimetri. Retragerea de 16 centimetri de la Rovinari, era vizibilă din

[245] La Musculești au fost găsite ghizduri de piatră și lemn. Cf. I. Atanasescu și V. Grama, *op. cit.*, p. 55.

[246] Zidărie portantă, alternând cu bolovani, ziduri interioare unele de 30 cm, exterior de 75-80 cm. Fundația tot din zidărie mixtă. Arhiva INP, Fond DMASI, *Reparații și restaurare, Șuici, Argeș, cula Sultănica,* M. Mulțescu, 1990-1992, Memoriu, f. 3.

[247] Probabil și în alte cazuri dar la Brabova, Broșteni, Cernătești, Curtișoara, Groșerea există date certe.

exterior. Numai la Frăsinet[248] au fost găsite informații despre fundație, aceasta era realizată din zidărie de cărămidă.

Cărămizile folosite la parterului culei Sultănica din Șuici, de sfârșit de secol al XVIII-lea după Maria Mulțescu, sau de secol al XVI-lea, după Godea, au o înălțime de 4 centimetri. La Curtișoara (1729, sfârșit de secol al XVII-lea), cărămida are dimensiunile de 5x11x22 centimetri, iar zidul parterului este de 90 de centimetri grosime, cu o retragere la ultimul nivel la fața interioară a zidului de 10 centimetri. La Groșerea (1750, 1808), cărămida are 5x13,5x28 centimetri, zidurile sunt de 90 de centimetri grosime la parter, 78-80 centimetri la etaj și de 66 centimetri la etajul al doilea. La Almăj (1764), cărămizile sunt de 6x12x27 centimetri, rosturile de 1,5 cm, și zidurile de 95 de centimetri grosime.

Despre modul de țesere al zidăriei masive din cărămidă bine arsă, aflăm că rosturile sunt mici și nu sunt suprapuse. Se poate presupune că asizele sunt intercalate, uneori având cărămida dispusă cu latura lungă perpendiculară pe fațadă, alteori în paralel cu fețele zidului. Nu există scheme și detalii privind modul de țesere în nici unul dintre proiectele din Arhiva INP. Aflăm cel mult că „zidurile sunt admirabil lucrate”,[249] legate cu mortar de var cu nisip de carieră[250] sau cu mortar de var gras cu nisip de gârlă. Zidurile ar fi fost asigurate la interior tiranți de lemn: „pentru rezistență se zidește în zid o bară de lemn fixată în zid cu cârlige de fier”.[251]

La Șiacu se observă grinzi din lemn[252] în consolă în zona cotei de călcare de la ultimul nivel, unele dintre acestea fiind dispuse în diagonală față de planul turnului-locuință în dreptul colțurilor clădirii. Aceste grinzi probabil susțineau o galerie de lemn, deși la Șiacu nu există imagini vechi cu o astfel de galerie, și s-a propus tăierea acestora în proiectul de restaurare din 1995. Și la Groșerea există astfel de grinzi care susțin galeria de lemn, însă diferența este că la Groșerea aceste grinzi în consolă sunt toate perpendiculare pe fațadele turnului-locuință.

Bolțile, arcele și coloanele din cărămidă

O cantitate însemnată dintre tipologiile construcțiilor de tip culă indicate în această lucrare în afară de cele țărănești, au avut bolți. Dintre cele

[248] Arhiva INP, Fond DMI, Dosar 4828, *Reconstituire culă, comuna Băbăița ...* , f. 2.
[249] Arhiva INP, Fond DMI, *Fișă de monument, Cula Crăsnaru*, Groșerea, arh. proiectant I. Atanasescu, 1963, p. 6.
[250] Arhiva INP, Fond DMI, *Cula Cernăteștilor Consolidare-întreținere-restaurare,* șef de pr. I. Atanasescu, 1962, p. 6.
[251] W. Janeke, *op. cit.*, p. 67.
[252] Arhiva INP, Fond DMI, *Restaurare Cula Chintescu Șiacu-Gorj, PT-DDE,* șef pr. I. Cămui, 1994, Memoriu, f. 1.

cu mai mult de un etaj peste parter s-au păstrat doar turnul de la Hotărani, parterul și primul etaj la Bujoreni și parterul culei din Almăj. Bolțile turnurilor locuință puteau acoperi toată suprafața unui etaj (parterul sau ultimul etaj de obicei, mai rar cele intermediare) printr-o formă geometrică unitară (calotă sau boltă în leagăn) acolo unde nu există pereți de compartimentare. Acolo unde există pereți de compartimentare, la turnurile locuință care aveau suprafețe boltite la camerele de locuit, uneori zona scărilor era acoperită fie de alte bolți cilindrice sau calote de mici dimensiuni, fie de un planșeu sprijinit pe grinzi.

Bolțile întâlnite la construcțiile de tip culă sunt de mai multe feluri: în leagăn (Mosculești, Șuci-Sultănica, Vlădaia, Broșteni), cilindrice – cu sprijin într-un perete lateral și unul de compartimentare fără arce dublou (Beharca, Rovinari), cu lunete (Almăj, Bengești-conac, Budeasa-conac, Bujoreni, Coțofeni-conac, Măldărești-Greceanu), calote cu stâlp central (Vădeni) sau file de cupolă sprijinite în leagăn (Bălcești), dar pot fi și bolți cu secțiunea în mâner de paner (Cartianu, Mosculești și Pojogeni) sau în coamă de măgar (Hotărani, la parter).

Spațiul boltit se află uneori doar la primul nivel (Cartianu, Hotărani, Rovinari), alteori doar la ultimul nivel (A1, Foișoru – turn de strajă), la penultimul nivel (Pojogeni), iar în unele cazuri există tavane cu bolți și la parter și la ultimul etaj (Beharca, Mosculești). La Turnul din Vlădaia se pare că cele trei etaje peste parter au avut spații boltite în camerele etajului și alt spațiu boltit în urcare perimetral, urmărind scările. Despre țeserea bolților, la Almăj[253] bolta din cărămidă de forma unor trompe cu lunete are cărămida dispusă radial, fiind lucrată de mână „prin împletire de cărămidă fără tipare."

Arcele de la cerdac sunt asigurate prin tiranți din lemn, iar cele trilobate se sprijină pe tiranții de lemn prin intermediul unor saboți de lemn cu secțiune triunghiulară văruiți. Țeserea arcelor trilobate la cerdac la Șiacu și Groșerea sunt din fragmente de cărămizi sparte susținute de mortar, realizate pe cofraje. Coloanele din zidărie sunt realizate din asize suprapuse rotite la 45 de grade a câte patru cărămizi în formă de sfert de cerc, iar bazele și capitelurile sunt din asize din cărămidă suprapuse în trepte.

Pavaje din cărămidă

La Șiacu, parterul era pavat cu cărămidă, la casa-culă din Broșteni și la cula țărănească din Cernătești, pridvorul era pavat cu cărămidă. La Curtișoara pardoseala veche a cerdacului era din lemn,[254] dar în prezent există

[253] Arhiva INP, Fond DMI, Dosar 329, *Consolidare școală Almăj*, *Faza P.E.*, șef de proiect V. Badea, 1977, Memoriu, f. 2.
[254] I. Voinescu, *op. cit.*, il. 17.

mici plăcuțe ceramice glazurate din gresie montate în ciment din prima jumătate a secolului XX. Aceste sunt puținele informații identificate despre tipurile de pardoseală, iar imaginile interioare, cu mici excepții, lipsesc. Cel mai probabil, la interior pardoseala era din lespezi de lemn, iar la parter și demisol ori din pământ, ori din cărămidă sau piatră.

Sprijinirea golurilor

Din fotografii reiese că mare parte din goluri se sprijină pe buiandrugi din dulapi din lemn cu o grosime de aproximativ 10 centimetri și nu există informații clare despre existența unor posibile arce de descărcare în zidărie deasupra acestora. Dar la unele dintre construcțiile mai vechi (Glogova, Budeasa, Brabova, Cernătești, Crainci), la parterul anexei sanitare din Curtișoara și la unele dintre golurile parterului și la sacnasiul culei Sultănica din Șuici, există arce din cărămidă în plin-cintru care sprijină golurile intrărilor. Intrarea secundară în plin cintru de la Brabova care a fost adăugată ulterior construirii culei are o lunetă simplă dar intrările vechi în plin cintru au lunetă zimțată din cărămizi profilate, în dinți de lup (Benești, Glogova, posibil o intrare veche la Măldărești-Greceanu și cula țărănească din Cernătești).

La Frăsinet din fotografiile anterioare reconstituirii din anii 1970, după forma fragmentelor lipsă din zidărie din zona intrării, se poate presupune că ar fi existat un arc de descărcare deasupra buiandrugului. La fel și după linia fisurii aflate deasupra golului de intrare al culei din Șiacu se poate presupune în lipsa informațiilor precise, urma unui arc de descărcare aflat deasupra buiandrugului format dintr-un dulap din lemn de aproximativ 10 centimetri grosime. La Groșerea, cărămizile asizelor din dreptul intrării au secțiuni circulare în plan. Acolo unde au fost găsite informații despre sprijinirea golurilor ferestrelor de tragere, aceste sunt susținute de un sistem trilitic din piatră – la Retevoiești, sau pot fi din bolți arcuite din cărămidă cum se întâmplă la Cernătești.

Decorații din țeserea cărămizilor

Ocnițele dreptunghiulare exterioare numite local *oglinzi*[255] sunt casete decorative de mici dimensiuni obținute prin țeserea cărămizilor – decorații specifice culelor, întâlnite de obicei la parapetul cerdacului, în exterior la turnurile locuință, la culele țărănești care au parterul din zidărie și la conacul din Glogova. Oglinzile pot avea colțurile rotunjite spre interior sau fragmentări rectangulare sau pot avea un contur simplu de patrulater

[255] I. Godea, *op. cit.*, p. 129.

dreptunghic. Colțurile rotunjite sunt obținute prin montarea unor cărămizi de colț cu profilul unui sfert de cerc.

La parapetul cerdacului culei din Groșerea există 8 ocnițe pătrate, egale între ele și aflate la distanțe egale, centrate ca și cele patru travee față de axul de simetrie al fațadei, nu respectă însă simetria fiecărei travee din arcada cerdacului. Această diferență de ritm între oglinzi și arcade a fost observată în toate cazurile, cu o singură excepție. Din acest motiv se poate presupune că oglinzile sunt probabil obținute prin dispunerea ritmică a unor cărămizi cu latura lungă în paralel cu planul fațadei, în asize care probabil au cărămizile așezate cu latura scurtă în paralel cu fațada. Singura situație în care numărul oglinzilor coincidea cu numărul de travee fiind suprapuse simetric, a fost cazul culei din Lupoaia. Observăm că la Măldărești-Duca ocnițele alungite au latura orizontală dreaptă, iar latura verticală este alcătuită din două segmente scurte drepte spre extremități care intercalează un semicerc concav față de oglindă.

Panourile de mari dimensiuni în fațadele construcțiilor de tip culă, delimitate de **pilaștrii de colț și de câmp** și brâiele orizontale par să fie rezultatul modului de țesere al cărămizilor ca și în cazul bisericilor valahe. Pilaștrii de câmp nu corespund cu suprafețele de incidență dintre pereții interiori de compartimentare și zidurile perimetrale. La Cernătești există un gol de fereastră intercalat de un pilastru de câmp, dar în majoritatea cazurilor golurile ferestrelor se opresc la muchia pilastrului de câmp. La Șiacu, pilaștrii lipsesc din zona parterului, iar la Groșerea-Crăsnaru, pilaștrii din zona parterului au fost adăugați în proiectul de restaurare[256] din anii 1970, inițial soclul era retras și plat – în planul retras al panourilor decorative.

Presupunem că pilaștrii de la Groșerea – Crăsnaru și de la Șiacu ar putea avea și un rol structural, obligând dispunerea diferită sau rotirea asizelor din cărămidă prin încadrarea unor elemente din lemn de tipul sâmburilor și centurilor de beton armat.

La colțurile panourilor decorative pot fi montate cărămizi de forma unui sfert de cerc la Groșerea, sau de formă pătrată cu un sfert de cerc decupat în cele mai multe cazuri. Registrele și pilaștrii culei din Brabova nu au nici un fel de prelucrare la colțuri, și diferența dintre planul panourilor și al pilaștrilor pare mai mică din fotografii decât în celelalte cazuri, pe de altă parte registrele orizontale nu se continuă pe toate laturile.

[256] În dosarul proiectului de restaurare nu sunt menționate intervențiile prin care au fost adăugați pilaștii de la parter, dar în fotografiile recente, tencuiala fiind căzută, se vede că la parter cărămizile sunt dispuse cu fața în paralel cu fațada, în timp ce la cele două etaje superioare pilaștrii sunt alcătuiți din țeserea zidăriei. Arhiva INP, Fond DMI, Dosar 5185, *Cula Crăsnaru* ... , Memoriu, f. 2.

La Almăj și Mioveni, cule despre care se spune că au fost anexe ale conacelor, brâiele orizontale sunt mai subțiri decât pilaștrii iar casetele decorative sunt alungite și au înălțimi mici, iar casetele sunt alungite pe toată lățimea fațadei sau pe jumătate cu o înălțime de aproximativ jumătate de metru. Culele din Frăsinet și Furnicoși-Muscel, de asemenea încadrate ca anexe ale conacelor, nu aveau pilaștrii.

Sprijinirea la exterior prin contraforți

Cula din Cernătești mai păstrează și astăzi un contrafort spre vale – la sud-est, a cărui demolare a fost propusă după executarea lucrărilor de consolidare în proiectul de restaurare[257] din anii 70. În fotografiile document, la Almăj a mai existat un contrafort care nu se știe dacă a fost păstrat în zidul actual al școlii. La Șuici-Brătianu și Atârnați, se văd în imaginile-document câte doi contraforți la fiecare. Probabil că acești contraforți au fost necesari datorită supraetajărilor, atacurilor și incendiilor, poate și seismelor. În orice caz, majoritatea turlelor și turnurilor bisericești au trecut prin prăbușri, distrugeri refaceri.

Grinzi masive din lemn, stâlpi din lemn, trepte

În dosarele proiectelor de restaurare din anii 1970 nu au fost găsite detalii tehnice sau descrieri privind modul de încastrare al treptelor și grinzilor masive în zidărie. Acolo unde am avut la dispoziție fotografii interioare se vede că treptele sunt (Cernătești, Curtișoara, Groșerea, Măldărești Duca și Greceanu) sau au fost (Șiacu) din grinzi masive din lemn încastrate în zidărie.

Grinzile masive care susțin planșeele sunt dispuse uneori pe direcții opuse de la un etaj la altul (Cernătești, Groșerea, Măldărești Duca), și uneori în paralel (Curtișoara, Lupoaia, Șiacu). La Groșerea, consolele care susțin galeria de la ultimul nivel au fost adăugate, nu sunt prelungiri ale grinzilor etajului. Despre apareiajul tavanelor aflăm câteva date din dosarele proiectelor de restaurare. La parter uneori grinzile masive din lemn cioplite cu barda erau lăsate aparente, iar la etaje erau tăvănite. În alte situații grinzile erau tencuite pe înfundare sau cu scânduri fălțuite aparente (Broșteni), și se pare că se utiliza și tăvănirea în zig-zag, chiar și la tavanul cerdacului (Șiacu).

La Groșerea-Crăsnaru se pare că tavanul beciului este în două rânduri de grinzi, între rândurile de grinzi există cioburi, nisip și pietriș, iar la următoarele etaje grinzile sunt masive din stejar într-un singur rând, capitonate cu scânduri fălţuite şi aparente.

[257] Arhiva INP, Fond DMI, Dosar 3036, *Cula Cernăteştilor …* , Memoriu, f. 3.

Beciul culei din Brabova are grinzile transversale masive de stejar susținute de un stâlp din lemn fasonat, aflat în mijlocul încăperii.

Tavanul parterului culei Cornoiu din Curtișoara este susținut de grinzi aparente din lemn de stejar pe direcție perpendiculară față de fațada principală, sprijinite de o grindă longitudinală mai masivă, în paralel cu fațada principală.

Structuri din lemn

Cula din Ercea a fost o structură din lemn de trei etaje cu plan pătrat, din bârne suprapuse și prinse la colțuri prin intermediul chertărilor în coadă de rândunică. Această culă avea două balcoane pe două laturi paralele la ultimul etaj, realizate prin prelungirea grinzilor planșeului de călcare al etajului al doilea. Pe una din celelalte două laturi exista un cerdac retras în planul turnului în care probabil că se descărca scara.

Cula din vie avea patru furci verticale înalte de 10 până la 15 metri, cu plan pătrat de 2x2 metri, în general aceste furci se înnădeau din două bucăți. Cele patru furci susțineau platforme din două rânduri a câte patru piese orizontale cu lambă care se înnădeau în dăltuirile furcilor, fiind fixate prin cuie de lemn. Pe trei laturi platforma era închisă de scândurile pridvorului, înalte de 1,5 metri, o latură rămânând deschisă pentru acces, unde se fixa capătul unei scări înalte. Podina era din blane mai groase iar acoperișul era țuguiat, piramidal.[258]

II.4. Sistemul defensiv al culelor: cadrul natural, amenajări, dotări specifice

Vizibilitate. Rețea

Culele din Oltenia sunt înscrise în *Lista tentativă a monumentelor din patrimoniului universal* **UNESCO**[259] la criteriile IV și V. Criteriul V s-ar putea încadra datorită utilizării excepționale a terenului, prin funcționarea în lanț de semnalizare menționată de autorii monografiilor despre subiect. Turnurile locuință au fost de regulă construcții **unicat** (cu trei excepții din cadrul exemplelor studiate: Groșerea, Măldărești, Șuici) în localitate și în teritoriu, pe o rază de 10 până la 30 de kilometri fiind plasate în apropierea văilor râurilor, și rareori în zonele de câmpie fără cursuri importante de apă.

Problematica vizibilității nu este neapărat legată de condițiile de bună observare a unui potențial grup, mai mic sau mai mare, de atacatori aflat

[258] Ghe. Focșa și I. Godea, *op. cit.*. p. 67.

[259] Les « coules » de Petite Valachie, *Lista tentativă a monumentelor din patrimoniului universal* UNESCO, în http://whc.unesco.org/en/tentativelists/552/ [18.02.2013].

în goana calului de la o mare distanță, ci mai degrabă este legată de transmiterea și recepționarea unor semnale de foc noaptea sau de fum intermitent ziua, pe distanțe mari. Având în vedere că platformele Podișului Getic au o înălțime uniformă cu o pantă generală descendentă spre nord mică, se poate presupune că era suficient ca aceste construcții să se afle pe boturile dealurilor ca semnalul să fie vizibil. Cu toate acestea, în cadrul acestui studiu, vizibilitatea permisă de formele de relief a fost cercetată în 17 cazuri, acolo unde construcțiile de tip culă au fost localizate, iar aceste informații au fost analizate în paralel cu datele istorice și tehnice, oferind anumite indicii, mai degrabă noțiuni de **peisagistică** decât informații care ar putea demonstra sau verifica ipoteza lanțului de semnalizare.

Construcțiile de tip culă au fost edificate la **intervale diferite de timp** și au fost în mare parte rezultatul unor etape constructive care s-au succedat uneori la intervale semnificative, iar din acest motiv, considerăm că este puțin probabil ca acestea să fi fost construite și în vederea funcționării în cadrul unui lanț de semnalizare. Siturile antice, uneori fortificate din apropierea culelor oltenești, au fost de asemenea realizate la intervale foarte mari de timp între ele, de la așezări fortificate din Epoca Fierului până la castrele romane. Pe de altă parte construcțiile de tip culă sunt de multe categorii funcționale și volumetrice. Cele două tipologii dominante cantitativ și formal sunt turnurile-locuință permanentă și turnurile-anexă ale conacelor boierești. Cele care au avut cerdac au fost de regulă culele locuință-permanentă, iar la Retevoiești, tot locuință permanentă, se făcea de strajă probabil din lucarna acoperișului pe latura de vest.[260] Despre a doua categorie lipsesc în general informații despre amplasament, formă, înălțime și despre funcțiunea de veghe, respectiv prezența sau absența balcoanelor, galeriilor apărute la culele locuință permanentă la începutul secolului XX sau a spațiilor de tip cerdac.

Singurele informații privind funcționarea în ansamblu de semnalizare în caz de alarmă sunt legate de *Asociația boierilor craioveni*, instituită **după atacurile din 1801-1802**. Schema lanțului de semnalizare a fost publicată de Atanasescu. Asociația de boieri ar fi supraetajat construcții mănăstirești (Bucovăț, Jitianu, Robaia) și a construit turnurile din Zăvalu,[261] Foișor și cula Tâncoviceanu din Țuglui[262] în lanț de semnalizare. Boierii din asociație plăteau străjeri care „observau și anunțau noaptea cu limbi de foc,

[260] V. A. Popescu, *Retevoești – Argeș: (trecutul școlii, cula Drugănescu și întâmplări cu haz)*, București, [s. n.] 2004, p. 105.

[261] Turnul din Zăvalu garda unul dintre locurile de trecere a Dunării preferate de turcii din sudul Dunării.

[262] Cula din Țuglui avea trei nivele, perspectivă deschisă până la mănăstirea Jitianu din Branișțea Craiovei de unde vestea primejdie ce amenința Bistrețul, cu cel mult o oră înainte ajungea la craioveni.

ziua printr-o coloană de fum provocată de șomoioage umede de cârpe."[263] Dincolo de Craiova se află cula Poienarilor din Almăj[264] (1764), iar ultima spre nord inclusă în schemă, a fost turnul Mănăstirii *Gura Motrului*.

Dintre construcțiile mai vechi, se spune că și cula Brătianu din Șuici (1758) ar fi făcut parte dintr-un ansamblu de conace-culă de pe **valea Topologului** alături de conacul din Tigveni și cel din Cepari, care ar fi funcționat în lanț de semnalizare. Dar între valea Oltețului și zona izvoarelor Oltului, unde se află acest grup de construcții, nu au fost menționate în literatura de specialitate construcții de tip culă. Și pe **valea Motrului**, "de la Glogova la Gura Motrului culele și casele întărite se țineau lanț",[265] iar aceste construcții în special aparțin unor tipologii și datări foarte diverse.

Locuințele fortificate edificate, sau categoria pe care am denumit-o case-culă sau conace cu turn sau modificate **la început de secol XIX**, se află în general perimetral față de zona densă a construcțiilor de tip culă din apropierea Jiului și afluenților săi: în Mehedinți, în apropiere de Dunăre, în zona Oltețului și în Argeș, după cum urmează: casa-culă din Cerneți-Vladimirescu (în apropiere de Drobeta-Turnu Severin), Cartiu (în apropiere de Târgu Jiu, modificată dar nu se știe dacă atunci a fost realizată deschiderea sau a fost făcut un alt tip de modificare), Bâtlanele (județul Mehedinți), Radomir (culă-anexă la conac probabil, aflată în zona de câmpie spre est în județul Dolj, la distanță echivalentă față de Foișor și Hotărani), Enoșești Piatra-Olt (la nord în triunghi față de Radomir și Hotărani), Brabova (a fost supraînălțată în 1802). Alte cule-anexă la conace din acea vreme au fost: Popești-Gorunești (1805), Bujoreni (1810-12), Furnicoși-Muscel (1810). Din aceeași etapă sunt și construcțiile: casă-culă din Broșteni (1815, nord-vest), cula din Baia de Aramă (1820, nord-vest), Poiana-Gorj (1821, nord-vest), Retevoiești (1822, nord-est), ultima fiind cula cea nouă din Măldărești (1823, nord-vest).

Nici analiza comparativă detaliată a **formelor de relief** din vecinătatea construcțiilor de tip culă în puținele cazuri în care amplasarea este cunoscută (cap. II.2.3. *Formele de relief*) nu par să sprijine ipoteza unei utilizări unitare excepționale a reliefului din punct de vedere strategic-defensiv. S-a încercat verificarea acestor ipoteze cu ajutorul programului

[263] Mai mult, Grigore Ionescu notează: „Legături prietenești și de într-ajutorare între proprietarii de cule, erau cu atât mai strânse cu cât se găseau mai apropiați unii de alții. ... la cele dinspre Dunăre, apărătorii stăteau cu arma la picior. ... Chiar și femeile mânuiau cu dibăcie armele de foc". Cf. Grigore Ionescu, *Arhitectura românească. Tipologii ...*, p. 164. Atanasescu susținea că semnalizarea se făcea "ziua – fum gros, noaptea o faclie care se rotea cu iuțeala mare". Cf. I. Atanasescu și V. Grama, *op.cit.*, p. 16.

[264] Posibil ca aceasta să fi fost singura cu balcoane. Cf. I. Atanasescu și V. Grama, *op. cit.*, p. 26.

[265] R. Crețeanu, *op. cit.*, p. 93.

Hey, what's that?,[266] acolo unde clădirile existente au putut fi localizate exact. Programul calculează și indică suprafața vizibilă pe care o permit geometric formele de relief dintr-un punct dat, la o distanță deasupra solului indicată. În plus, au fost estimate punctele cu cea mai bună vizibilitate pe o rază de un kilometru, din apropierea localităților unde se știe că au existat cule: Calopăru, Mosculești, Rovinari și Pojogeni, după ce în prealabil această opțiune automată de indicare a punctului cu cea mai bună vizibilitate a fost verificată în majoritatea cazurilor în care au fost identificate construcțiile de tip culă, mai puțin cele țărănești.

S-a constatat că există zone extrem de **mari de vizibilitate**: Almăj (mai mult de 20 de km), Curtișoara, Pojogeni, și Rovinari, urmate de Bujoreni, Mioveni, toate aflate în apropierea unor situri arheologice romane.[267] Cea mai mică suprafață de vizibilitate se întinde pe distanțe maxime de 2 kilometri, la Frăsinet, restul având zone de vizibilitate cu valori medii ca distanță, în jur de 10 kilometri. Deși la peste 5 kilometri distanță – distanță pe care un om o parcurge în aproximativ o oră de mers normal, prin reducție geometric-perspectivă probabil că vizibilitatea era deja improbabilă. Însă prin dispunere la înălțime și contrast cromatic, este posibil ca acestea să fi fost vizibile pe distanțe mai mari.

Primele trei (Almăj, Curtișoara și Pojogeni) și mai ales cula din Rovinari, au fost probabil dintre cele mai bine amplasate din punct de vedere al vizibilității, Rovinari fiind la cotul Jiului la 25 de kilometri sud-vest de Curtișoara, cu vizibilitate largă spre ambele direcții ale râului. Forma în plan a amprentelor de vizibilitate poate fi alungită, în paralel cu valea pe două sau chiar trei laturi având punctul de supraveghere la una din extremitățile zonei, sau poate fi de tip circular-central, acolo unde au existat curți de secol al XVI-lea sau alte așezări mai vechi – Broșteni, Curtișoara, Măldărești, Șuici, Retevoiești, Zătreni și Glogova, dar acoperă și zona de sud în lungul văii. Am identificat și două zone de vizibilitate de tip evantai, Cerneți și Cartianu. La Groșerea și Șuici, aripile spre sud ale zonelor de vizibilitate sunt foarte lungi dar nu se suprapun cursului de apă decât în mică măsură.

Mențiонări ale unor căutări anterioare execuției legate de amplasarea construcțiilor de tip culă au fost întâlnite numai la familia Cuțuieștilor, Broșteni, deși nu susține ipoteza unei mari vizibilități, pentru că sigur, vizibilitatea ar fi însemnat și expunere. Aceștia au avut întâi „o casă vizibilă, Locea, apoi s-au mutat într-o zonă mai ferită pe valea Motrului unde

[266] *HeyWhat'sThat* în https://www.heywhatsthat.com/ [18.01.2013] .

[267] Teohari Antonescu susținea situarea acestor construcții ”pe culmi de dealuri înalte, în puncte strategice importante pe lângă rămășițe de cetăți romane sau preromane, cu vedere largă.” T. Antonescu, *Culele sunt sau nu naționale?,* în *Convorbiri literare,* XLI, 1907, pp. 495-8.

au zidit inițial o replică a casei din Locea, și abia apoi casa de cărămidă din Broșteni”.[268]

În cele din urmă, analiza zonelor de vizibilitate poate da indicații despre legătura construcțiilor de tip culă cu peisajul, orientarea cerdacului față de vale, localitate și râu.

Amplasarea culelor față de localitate și firul apei

Urmărind amplasarea actuală a construcțiilor față de localitate și firul apei considerat cale de atac, au fost identificate trei situații. Cazul cel mai frecvent este cel de *avanpost*, în care așezarea se află în paralel cu firul apei, la o distanță mică față de apă, între ele fiind plasată locuința fortificată, tangent sau la mică distanță față de limita localității. În această tipologie de amplasare se încadrează: Broșteni, Curtișoara, Măldărești, Retevoiești și Zătreni. Următoarea situație este amplasarea pe care am numit-o de tip *far*. Localitatea se află între firul apei și culă, iar undeva pe o înălțime dincolo de sat se află următoarele cule: Cartianu, Groșerea, Șiacu. O amplasare asemănătoare de tip *far* au și culele din Mioveni și Șuici, dar satul nu se află pe distanța cea mai scurtă dintre firul apei și culă, fiind retras.

Trei dintre construcții se află în așezări traversate de firul apei: Brabova, Cernătești și Frăsinet, unde râul Clănița se află între localitate[269] și monument.

Analiza de amplasare față de localitățile istorice se poate continua cu studierea hărților vechi și a monografiilor locale.

Amenajări ale terenului. Împrejmuiri. Tuneluri

La Măldărești am identificat în perioada studiului pe teren terasări, și este posibil ca ele să fie dintr-o etapă constructivă veche, poate din perioada turnului fără cerdac înglobat în cula veche și fundația camerelor din bolovani de râu, dar este posibil și ca terasările să fie mult mai vechi (II.3.6. *Materiale și situri arheologice*). Ansamblul de la Măldărești se află pe un platou circular cu un diametru de aproximativ 150 de metri după programul geografic *Hey, what's that?*.[270] La sud față de cula cea veche există o terasare în trei trepte succesive, din bolovani de râu cu ziduri înalte de aproximativ un metru și jumătate fiecare, spre sud. La sud-vest față de vechea culă Greceanu există un pârâu care are sensul de curgere dinspre vest spre est și se varsă în Luncavăț, acesta sensul de curgere dinspre nord spre sud. La nord față de firul

[268] I. Godea, *op. cit*., p. 35.
[269] În latura văii pe care se află culă se află doar zona fostelor G.A.S.-uri. Cf. Arhiva INP, Fond DMI, Dosar 4828, *Reconstituire culă, comuna Băbăița sat Frăsinet* ... , Plan de situație.
[270] *Hey What s That?* în Heywhatsthat.com, [18.01.2013].

mai mic de apă există un drum amenajat pe malul nordic și imediat dincolo de acest drum există o formațiune de tip val de pământ. Cula Greceanu și biserica sunt înconjurate la stradă de ziduri din bolovani de râu mai mari legați cu ciment, cu creneluri și merloane – butaforie de secol XX. Dar la vest față de cula cea veche și probabil și la nord față de cula cea nouă, există ziduri vechi din bolovani de râu și terasări, cu porți de acces și o zonă spartă spre vest, închisă prin țesere din cărămidă care pare să fie de epocă. Porțile de acces în curte au zale din fier forjat bătute cu ținte de execuție recentă,[271] după modelul Hurezi iar cămășuire de epocă mai există doar la intrarea principală în cula cea veche.

Împrejurimile tuturor culelor erau „eliberate de arbori şi curățite de boscheţi”[272] (probabil că autorii se refereau aici doar la culele turn-locuință permanentă) pentru apărare și vizibilitate din cerdac spre vale dar și invers, dinspre vale spre turnul locuință (II.7. *Ctitori*). Din fotografiile mai vechi, la Groșerea-Crăsnaru și Măldărești-Greceanu vegetația înaltă încă lipsea la începutul secolului XX. La Măldărești se mai distinge diferența între arborii tineri aflați în sudul construcției vechi, pe panta descendentă.

În memoriul[273] proiectului de reconstituire al culei din Frăsinet, Ș. Georgescu notează că în partea de sud cula comunică cu pârâul Clănița printr-un tunel lung de 125 de metri. Tunelul era astupat în anii 70. Și la Groșerea[274] ar fi existat o ieșire secretă, la fel și la conacul Glogovenilor.

Casele țărănești erau dispuse defensiv în spatele curții, iar grajdul și dependințele la șosea în formă de potcoavă. Cele mai mici curți aveau garduri mari de lemn, porțile erau prevăzute cu „lacăte masive cu aspect de fortăreață - caracter mai accentuat la cule”.[275]

În fotografiile de la începutul secolului XX se pot observa garduri făcute din pari ascuțiți la vârf înfipți în pământ, legați între ei doar în partea de sus printr-un rând de nuiele (Groșerea, Lupoaia, Mosculești) și uneori porți masive din lemn (Cartianu, Lupoaia).

---

[271] Nu au fost găsite proiecte de restaurare în arhiva INP, dar Ghika-Budești scrie că au fost restaurare de arh. V. Ștefănescu, deci înainte de 1936, anul în care a fost publicată lucrarea. N. Ghika-Budești, *op. cit.*, p. 118.

[272] I. Atanasescu și V. Grama, *op. cit.*, p. 29.

[273] Arhiva INP, Fond DMI, Dosar 4828, *Reconstituire culă, comuna Băbăița...,* Memoriu, f. 3.

[274] „Tradiții locale spun că această culă ar fi avut o trecere tainică caci cula fiind împresurată proprietarul care se refugiasă întrînsa a reușit să iasă nebătut de nimeni și să vie cu potera și să înconjoare pe tătari.” Cf. V. N. Drăghiceanu, ”Câteva monumente din Muntenia”, în *BCMI*, 69/1931, p. 108.

[275] Oamenii se apărau și de animalele sălbatice, sau chiar de vecini, nu numai de „hoardele barbare ce cutreierau mereu țara.” Cf. W. Janeke, *op. cit.*, p. 40.

Amenajările terenului, tunelurile, împrejmuirile, detaliile de tâmplărie completau dimensiunea fortificată a culelor și merită investigate de asemenea prin săpături arheologice și bibliografii locale.

Forme de relief. Cerdac. Acces principal. Orientare cardinală

În studiile formelor de relief (Anexa 3. *Planșa comparativă a siturilor*) au fost observate trei moduri de amplasare a intrărilor față de formele de relief la turnurile-locuință permanentă: intrarea care înfruntă sensul atacului, intrarea pe fațada din spate (Retevoiești, Zătreni) față de sensul atacului și intrarea șicanată prin amplasarea față de formele de relief sau prin dispunerea scării exterioare. Sensul atacului este considerat ultimul segment de drum al atacatorilor, care veneau probabil în sensul opus sensului de curgere al râurilor iar de cele mai multe ori fațada principală înfruntă sensul de creștere al terenului și ultimul segment al căii de atac.

La Cerneți-Vladimirescu și Curtișoara intrarea este centrată pe fațada principală orientată sud-vest, **înfruntând** sensul de atac și sensul creșterii[276] terenului. La Retevoiești situația este asemănătoare însă cerdacul lipsește, iar înclinația terenului este mai mare, sensul atacurilor urma probabil direcția sud spre nord.

La Șiacu și Groșerea-Crăsnaru, unde panta terenului este cea mai mare din cele aflate, de 10, respectiv 26, accesul este de tip **șicanat**. Fațada principală este orientată frontal față de linia de cea mai mare pantă și direcția dintre râu și culă la Șiacu, sau axa râului după punctul de vărsare la Groșerea. În ambele cazuri, amplasarea intrării obligă la ocolirea turnurilor-locuință prin dreapta fațadei principale venind dinspre râu, totodată intrările se află pe fațada din stânga celei principale, aproape de colțul dinspre fațada posterioară. Ambele cule se află în apropierea unor puncte de vărsare și în spatele satului față de sensul atacurilor. Diferența este de orientare cardinală a fațadei principale, la Groșerea spre SSE, iar la Șiacu spre NE, sensul orientării foișorului a fost zona cu cea mai mare vizibilitate, de supravegheat spre vale dar și de expunere, spre sat. La Broșteni situația este asemănătoare cu Groșerea.

La Brabova și Cernătești, orientarea fațadei principale nu este către vale. La Cernătești râul are sensul de curgere dinspre vest spre est iar fațada principală cu ambele intrări este orientată relativ perpendicular față de albia râului, pe direcția SSE-NNV. Fațada înfruntă calea de atac, însă terenul coboară în direcție perpendiculară față de planul fațadei principale. În direcția de privire perpendiculară pe planul fațadei principale, se află un alt bot de

[276] Înclinația terenului la Cerneți și Curtișoara este dintre cele mai mici, anume 1,6, respectiv 2. Cf. *Hey What.s That?* în Heywhatsthat.com, [18.01.2013].

deal, iar cerdacul nu pare să fie îndreptat către o cale posibilă de atac. Intrarea principală și cerdacul culei din Brabova se află pe fațada de sud-est, galeria este orientată către sud-vest și intrarea secundară spre nord-est.

La **turnurile** care se pare că au fost **anexe** nu se cunosc date despre conace, cu excepția cazului din Popești-Gorunești unde cula și conacul erau legate printr-o palisadă și Bujoreni, unde există scară exterioară pe fațada de sud-est cu sensul de urcare opus față de sensul de curgere Oltului. Presupunând că nu ar fi existat incintă, pentru a apuca scara exterioară de lemn, atacatorii ar fi trebuit să schimbe direcția o dată dinspre la 90 de grade, apoi la 180 de grade în dreptul scării, aceasta pornind din extremitatea de nord-est a construcției. Patru dintre **culele-anexă** au fost localizate exact: Almăj, Bujoreni, Frăsinet și Mioveni. La Almăj situația seamănă cu cea de tip șicanat, dar cu sensul de ocolire spre stânga, iar sensul atacului și creșterea terenului fiind dinspre sud-vest către nord-est, iar satul este între râu și culă. Însă panta terenului este de două ori mai mică decât la Șiacu, și de cinci ori mai mică decât la Groșerea-Crăsnaru, priveliștea fiind mult mai amplă. La Făsinet se pare[277] că intrarea ar fi fost de tip frontal, s-ar fi aflat spre sud-vest, iar atacatorii probabil veneau dinspre sud sau sud-vest: Nicopole, Plevna sau chiar Vidin. La Mioveni intrarea era cu o ușoară șicanare, dar în principiu de tip frontal, cu fațada principală spre nord-est.

Față de punctele cardinale, intrarea principală se află pe fațada de nord-est la Almăj, Bujoreni (scara exterioară pornește din extremitatea de nord) și Cernătești. La Măldărești-Greceanu intrarea principală se află spre est, iar cele secundare spre sud. Brabova, Retevoiești, Șiacu, intrarea principală este spre sud-est. La Broșteni, Curtișoara și Cerneți intrările erau orientate spre sud-vest iar la Groșerea și Mioveni spre nord-vest iar la Șuici spre vest.

Intrarea secundară ca obstacol

Intrarea secundară înseamnă vulnerabilitate strategică, în cazul în care nu ar fi condus spre spații închise. Doar la cula fără cerdac din Retevoiești se mai păstrează o astfel de formulă. La Șuici-Brătianu (culă în ruină cu zidurile păstrate pe un contur ruiniform de maxim 2 metri înălțime) exista o intrare pe fațada principală a turnului spre o încăpere foarte mică, lipsită de comunicare cu restul construcției.

În bibliografie sunt făcute referiri la confuziile pe care le făceau atacatorii între intrările casei. Cele spre beci ar fi fost decorate și mai mari în mod intenționat, pentru a distrage atacatorii de la intrarea principală și pentru

[277] Dedusă după drumul din fotografiile curente și planul de situație din dosarul DMI, în care nu se specifică în scris unde se află nordul și nici în planurile scara 1:50. Cf. Arhiva INP, Fond DMI, Dosar 4828, *Reconstituire culă, comuna Băbăița sat Frăsinet ...* , Plan de situație.

a încetini astfel atacul. Posibil ca aceste confuzii să fi fost datorate intrărilor conacelor vechi care aveau lunete cu dinți de lup spre pivniță, conace care au fost supraetajate devenind turnuri-locuință. Dacă cele două spații ale parterului nu ar fi comunicat între ele, iar intrarea spre spațiul de depozitare ar fi încetinit atacurile, probabil că existau sisteme de închidere avansate care permiteau blocarea și asigurarea ușilor din exterior.

Observăm că Ion Voinescu[278] a publicat în 1908 o imagine a intrării spre beciul culei Greceanu din Măldărești,[279] cu arc în plin cintru și lunetă în dinți de lup, cu un gol mic la etaj centrat, acolo unde astăzi s-ar afla probabil cerdacul de la primul nivel. E posibil să fi existat și o altă intrare spre beci,[280] cea de astăzi fiind rectangulară, cu o eroare de publicație cu transformarea ulterioară.

Sistemele de asigurare ale intrărilor

Cula țărănească din lemn aflată în muzeul satului din Curtișoara are o ușă compusă din trei dulapi masivi din lemn, iar foile laterale au în loc de balamale muchiile cu secțiune rotundă ieșite în plan vertical și prinse între grinda de la bază și grinda-buiandrug. Cei trei dulapi se pot imobiliza printr-o grindă masivă alunecătoare. Golurile beciurilor caselor țărănești aveau în general uși alcătuite din trei dulapi verticali, cei laterali puteau fi rotiți, iar cel central putea fi demontat când era nevoie fiind prins cu sistem de tip lambdă și uluc, având și rol structural.

La cula din Groșerea nu exista intrare separată spre beci. Intrarea principală are secțiunea pătrată iar intrarea spre beci din peretele de compartimentare se află în axul intrării principale fiind la fel de largă, pentru a putea permite depozitarea butoaielor. După releveul[281] tâmplăriei de la Groșerea publicat de Janeke în 1908, toate secțiunile în plan din zona accesului principal sunt dreptunghiulare. Însă din cauza stării de degradare avansate în care se află cula în zone cu mortar căzut de la baza tocului ușii se văd secțiuni circulare concave în zidărie, care, în partea superioară a tocului au fost rectificate prin mortar adăugat. Iar în partea superioară a tocului ușii se distingeau goluri circulare cu un diametru de aproximativ 12 centimetri.

---

[278] Voinescu a făcut mai multe confuzii privind imaginile prezentate, de exemplu, ilustrația 11 unde titlul indică Groșerea, imaginea fiind de fapt din cerdacul de la Curtișoara. I. Voinescu, *op.cit.*, il. 11.

[279] Posibil să fi fost o greșeală a autorului sau este posibil ca ușa să fi fost modificată ulterior. I. Voinescu, *op.cit.*, il. 38.

[280] La Măldărești Greceanu, sunt de fapt trei intrări deși după Iancu Atanasescu și Valeriu Grama, la parter erau două intrări, una la pivniță și alta care duce spre interiorul culei, iar atacatorii erau derutați de o ușă situată în partea monumentală a clădirii, frumos împodobită, dar care era doar o intrare în beci. I. Atanasescu și V. Grama, *op. cit.*, p. 91-92.

[281] W. Janeke, *Op. Cit.,* releveu Groșerea, pp. 61-64.

La culele din zidărie există un sistem asemănător de asigurare la intrare, cu drugi din lemn care glisează în lungimea peretelui: Curtișoara, Groșerea, Măldărești, Pojogeni, Rovinari, Șiacu, Vlădaia și probabil la majoritatea construcțiilor de tip culă chiar dacă nu în toate releveele apar figurate golurile grinzilor care asigurau intrările.

Sistemele de închidere puteau fi cu ferecături, balamale, clanțe, drugi din lemn sau fier. Erau și uși care se puteau deschide din exterior cu „chei speciale, formate din două bare legate între ele ca un îmblăciu,[282] drugul fiind cu dinți, ceea ce făcea ca prin rotirea cheii, drugul să se deplaseze în poziția închis sau deschis."[283] Cula Tânoviceanu avea un drug rotativ,[284] la Ercea exista o încuietoare complicată din lemn iar la Rovinari, la început de secol ușile[285] „pe unde mai rămăseseră, erau foarte groase de stejar, legate în pente sau drugi de fier și se mișcau cu greutate." Cula Pleșa din Beharca avea o ușă dublă, iar până nu se deschidea cea din exterior, cea interioară nu se putea urni.

La Măldărești-Greceanu, intrarea în pivniță are o tăblie grea din drugi de lemn încrucișate. La intrarea principală spre scară și spațiul locuit al culei vechi din Măldărești, tăblia ușii a fost blindată cu ținte metalice și zale din fier forjat, ca și poarta mănăstirii Hurezi, însă golul grinzii alunecătoare s-a păstrat la exterior, ca și la geamurile de la primul etaj care se află aproape de sol fiind expuse, beciul fiind în demisol.

La Mosculești, Curtișoara și la Măldărești-Greceanu (după fotografia discutată anterior cu intrarea cu arc și dinți de lup) au fost realizate deasupra intrărilor guri pentru vărsat apă în caz de incendiere a porții.

Ridicarea beciului la nivelul cotei terenului și absența decorațiilor la parter

Beciul conacelor vechi se afla în demisol, (cap. II.3.2. *Cota parterului*) dar treptat cota beciului construcțiilor premergătoare sau de tip culă s-a apropiat tot mai mult de cota solului, din motive strategice.

La turnurile-locuință din Beharca, Bujoreni, Curtișoara, Groșerea, Pojogeni, Șiacu parterul se află integral deasupra solului, iar golurile și decorațiile erau minime sau lipseau complet din zona parterului (cap. II.3.3. *Soclul sau ciubucul*) probabil pentru a îngreuna escaladările.

[282] Îmbălciul este o unealtă agricolă compusă din două bucăți de lemn inegale, de esență tare, legate printr-o îmbinare elastică din piele naturală și sfoară, folosită la baterea snopilor de spice (grîu, orz, ovăz, secară), a fasolei și altor produse agricole în scopul separării (dezghiocării) boabelor de spic, păstaie.
[283] I. Godea, *op. cit.*, p. 102.
[284] I. Atanasescu și V. Grama, *op. cit.*, p. 52.
[285] Al. Tzigara-Samurcaș, *op. cit.*, p. 18.

Ferestrele de tragere și firidele pentru arme

La culele locuință, de obicei ferestrele de tragere se aflau în zona intrărilor (înclinate la mai mult de 45 de grade față de planul peretelui) și în zona scărilor la culele locuite în permanență, cu direcție de tragere perpendiculară pe fațade. Au fost observate și ferestre de tragere oblice la colțuri, uneori, sau în pereții de compartimentare, dinspre tainițe spre beci.

Culele-anexă la conac probabil că nu aveau alte goluri în afară de ferestrele de tragere. La Frăsinet, accesul de la etajul I era apărat de o fereastră de tragere, iar la etajul al doilea cula avea opt ferestre de tragere. Cula din Furnicoși-Muscel avea trei etaje cu scară perimetrală la interior fără compartimentări, numai cu metereze inițial. Și la Popești-Goruneşti situația este similară.

La Rovinari (locuință permanentă)[286] ferestrele lipseau complet și se păstraseră numai urmele meterezelor. La Cernătești dormitorul de la etajul întâi a avut metereze inițial, transformate ulterior în ferestre. La Almăj (culă-anexă)[287] ferestrele parterului ar fi fost mărite. La Vlădaia (conac cu turn și parterul de mari dimensiuni) la etajul întâi nu erau ferestre de lumină ci numai guri de tragere.

Ferestre de tragere perpendiculare pe planul peretelui când erau dispuse în câmp, oblice în plan la intrări și la colțuri (Calopăr și Glogova) sau oblice în plan vertical (Rovinari). Au fost observate și goluri cu secțiune pătrată foarte mică, secțiune alungită verticală sau, uneori în zona parapetului cerdacului, goluri de formă trapezoidală cu secțiune dreptunghiulară alungită orientate pe orizontală.

Principala armă de apărare la sfârșitul secolului al XVIII-lea era pistolul cu cremene, dar accesibile erau și puștile cu fitil[288] care nu funcționau însă dacă erau ude. O cantitate puțin mai mare decât necesarul de praf de pușcă ducea la explozie, precizia era slabă iar bătaia mică. Unii din proprietari au deținut probabil și puști cu cremene. Acestea erau mai sigure, mai ușoare, se puteau purta încărcate, au apărut la începutul secolului al XVIII-lea și erau folosite de obicei la vânătoare.[289] La Măldărești-Greceanu, singurul caz unde sunt menționate informații despre armele care s-au păstrat, acestea au fost luate de dr. C. Istrate.[290]

---

[286] *Ibidem*.
[287] Șt. Balș, *op. cit.*, p. 58.
[288] Numite generic flinte în memoriul proiectului de restaurare de la Șuici „Cula este gândită ca un conac întărit, ca dovadă nenumăratele guri de tragere pentru flintă din zona foișorului închis", Arhiva INP, Fond DMASI, *Reparații și restaurare, Șuici, Argeș, cula Sultănica,* M. Mulțescu, 1990-1992, Memoriu, f. 1.
[289] Cristian Vlădescu și Dan Popa, *Arme în muzeele din România*, Bucureşti, Meridiane, 1973, p. 38.
[290] I. D. Trajanescu, "Biserica şi culele din Măldăreşti (Vâlcea)" în *BCMI*, anul V, 1912, p. 70.

Firidele pentru arme erau prezente frecvent, puteau fi drepte sau cu arce în plin cintru, de dimensiuni variate, dispuse de obicei în zona intrărilor sau în dreptul ferestrelor de tragere de la parter.

Fântâna interioară

Au existat probabil frecvent fântâni în interiorul culelor, dar trimiterile clare sunt doar câteva: Beharca, Mosculești, Cerneți Vladimirescu, Curtișoara, Șiacu[291]. Doar fântâna din Cerneți-Vladimirescu s-a păstrat, având 60 de metri adâncime. S-a scris că prin fântâni erau realizate ieșirile către vale.[292]

Tainițe

Tainițele erau de două feluri: tainițe mărunte în zid, în spatele icoanelor[293] sau încăperi în care se ascundeau bunuri de preț mai voluminoase sau proprietarii în caz de pericol, în extradosul bolților, sub podea. Însă de multe ori tainița era sub scările dintre parter și etaj având uneori accesul printr-o ușă din beci sub partea înaltă a scărilor, fiind flancată de ferestre de tragere. La Măldărești-Greceanu exista se pare o tainiță sub scară cu o ieșire spre exterior dar și o tainița cu sobă aflată la etajul al doilea al turnului vechi unde se ajungea prin intermediul unei scări mobile. Ultimul proprietar al culei din Pojogeni, a demontat cula bucată cu bucată „în căutare de comori”.[294]

Și la Filipeștii de Târg ar fi existat tainiță între extradosul bolților și pardoseala parterului o tainiță. La Budeasa, unde soclul e mult mai înalt ca parterul există probabil și o tainiță între tavanul beciului și există o tainiță oarbă zidită între tavan și pod, cu scară mobilă, iar accesul se făcea prin deplasarea unor grinzi aparent fixe[295].

Cărămidă peste planșeul ultimului etaj

La Retevoiești[296] și Groșerea planșeul tavanului de la ultimul nivel are un strat de pământ ca pat pentru cărămizi, dispuse probabil pentru o rezistență mai bună în cazul incendierii acoperișului.

---

[291] „De măsurat întreaga incintă și de găsit traseul vechilor ziduri / de căutat vechiul puț și de stabilit amplasamentul acestuia, de căutat foste anexe.” Cf. Arhiva INP, Fond DMI, Fișă de monument, *Cula Cioabă-Chintescu*, Șiacu, T. Anastasescu, 31.08.1963, p. 11.
[292] I. Godea, *op. cit.*, p. 118.
[293] La Curtișoara era o astfel de tainiță. Cf. *Ibidem*, p. 120.
[294] Ghe. Focșa și I. Godea, *op. cit.*, p. 164.
[295] R. și S. Crețeanu, *op. cit.*, p. 19.
[296] V. A. Popescu, *Retevoești – Argeș: (trecutul școlii, cula Drugănescu și întâmplări cu haz)*, București, [s. n.], 2004, p. 104.

II.5. Dimensiunea civilă a culei

Locuință temporară sau permanentă?

Pe parcursul acestei cercetări au fost identificate 31 de posibile locuințe permanente, dintre care s-au păstrat 8: Brabova, Câmpu-Mare, Cernătești, Curtișoara, Groșerea-Crăsnaru, Retevoiești, Șiacu și Zătreni. Turnurile anexă înregistrate în cadrul acestei cercetări sunt în număr de 16, iar dintre acestea s-au mai păstrat doar 4: Almăj, Bujoreni, Frăsinet și ruinele fundației culei din Vlădești. Niciuna dintre turnurile-anexă păstrate nu și-a păstrat integritatea fizică iar conacele de care aparțineau, lipsesc. Delimitarea dintre turnurile locuite permanent și cele folosite în caz de asediu este prezența cerdacului la cele locuite și lipsa compartimentărilor și scara perimetrală la turnurile-anexă,[297] însă despre turnurile anexă există puține informații.

Cula anexă din Furnicoși-Muscel avea „circulația între etaje […] direct de la o încăpere la alta adică în felul cel mai incomod, mai primitiv", Radu și Sarmiza Crețeanu[298] scriu în acest fel probabil pentru că acesta culă era comparată cu cele din categoria turnurilor-locuință permanentă. Dintre turnurile-anexă păstrate, două au fost convertite în turnuri-locuință permanentă, Almăj și Bujoreni, acestea fiind și singurele turnuri-locuință cu bolți care s-au păstrat, ambele având bolți cu lunete. La Almăj există cea mai amplă decorație interioară întâlnită în această cercetare, dar nu se cunosc date despre conacul vechi și nici date despre o eventuală transformare a posibilului turn-anexă în locuință, cum există la Bujoreni. Scara nu se mai păstra în 1904, când a fost dăruită primăriei de proprietar și transformată în școală.[299] În general înălțimile etajelor erau mici, în jur de 2,5 metri la parter, până la trei metri la etaje, acolo unde existau bolți la etaj înălțimea putea să fie până la 3,5 metri iar la Almăj și Bujoreni, înălțimile sunt excepționale în raport cu celelalte cule, ajungând până la 5 metri.

Turnurile-anexă înregistrate au fost în Almăj, Bujoreni, Coțofenii din Față, Frăsinet, Furnicoși-Muscel, Poiana-Gorj, Racoviță, Slăvitești, Slobozia, Șteicu, Tămășești, Tatomirești, Tigveni, Vlădești, Popești-Gorunești, Radomir. După informațiile despre culele din Frăsinet, Furnicoși și Popești-Gorunești probabil că mare parte dintre acestea au fost necompartimentate, nu au avut sobe și coșuri, în multe cazuri cu accesul prin scară exterioară direct la etaj. Aveau probabil scară perimetrală în interior și multe ferestre de tragere, iar unele nu aveau ferestre de iluminare deloc.

[297] Mai puțin la Retevoiești, Argeș, culă folosită ca locuință permanentă, dar fără spațiu deschis.
[298] Cf. R. și S. Crețeanu, *op. cit.*, p. 46.
[299] Arhiva INP, Fond DMI, Fișă de monument, *Cula Poenaru*, Almăj, I. Atanasescu, [s. a.], pp. 2-3.

Turnurile locuite în permanență (A1, Atârnați, Baia de Aramă, Beharca, Borăscu, Brabova, Butoiești, Catane, Câmpu-Mare, Cepari, Cernătești, Crainici, Curtișoara, Gârla Mare, cele trei cule din Groșerea, Enoșești, Filiași, Lupoaia, cele două din Măldărești, Mosculești, Poiana 1, Pojogeni, Retevoiești, Rovinari, Slătioara, Șiacu, Tălăpanu, Zătreni) aveau scara închisă în interiorul construcției prin uși masive din lemn, dar spațiul scării era liber, cel mult închis cu chepeng la ieșirea spre cerdac.

Parterul prelua utilizările pivnițelor, depozitelor de scule, poate era folosit ca adăpost pentru animale, cu acces direct din curte, iar de multe ori spațiul era independent de spațiile locuite. Este probabilă ipoteza ca la **etajul întâi** să nu fi existat ferestre de lumină și să fi fost mărite ulterior, etajul întâi să fi fost folosit ca dormitor cel mult în aceste cazuri, deși ferestrele de tragere nu păreau să fie izolate. S-ar părea că la ultimul nivel era camera bună,[300] și doar la ultimul etaj se pare că existau de la început ferestre de lumină. După Godea,[301] dormitorul era la ultimul etaj, iar la etajul intermediar era spațiul de luat masa și depozitarea alimentelor. Iatacul avea mobilă aleasă, perdele de catifea, lămpi sau lampadare, camițe, undrele, paturi, mese, icoane, scoarțe și lăicere pe pereți.

Cerdacul preia scara interioară și face trecerea către spațiile de locuit și este corespondentul cerdacului țărănesc. După dimensiuni, dincolo de funcțiunea defensivă și de belvedere, cerdacul era folosit probabil ca spațiu umbrit de lucru sau de luat masa pe timp de vară, ca și cerdacul și foișorul locuințelor populare. Uneori prelua și funcțiunea sacnasiului, la Curtișoara există un podest înălțat pe latura de vest a cerdacului, deasupra scării. Cel mai îngust cerdac al turnurilor locuință este cel de la Cernătești, unde o galerie de lemn cu fruntar înconjoară clădirea pe trei laturi. Accesul prin scară în cerdac era uneori închis printr-un chepeng (Brabova, Groșerea, Șuici), și din motive strategice dar cu siguranță și pentru mărirea suprafeței utile.

Mobilare

Del Chiaro lasă un tablou complet al interioarelor istorice din care reies valorile creative ale obiectelor de mobilare din regiune[302]:

> *”în case erau împrăştiate ierburi mirositoare: pelin, rută, salvie, mintă. Nu se întrebuinţau scaune, doar bănci cu spatele înalt la perete, acoperite de postav. Mesele se aşezau în colţurile camerelor nu în mijloc ca azi. Paturile erau fixate în zid şi se aşterneau numai seara, peste zi aşternutul sta strâns la capul patului,*

[300] „La Pojogeni etajul al treilea era locuit de boierii stăpânitori, avea tavan boltit, decorat cu ciubuce și cu vulturul țării cu două capete la mijloc.” Cf. V. N. Drăghiceanu, ”Monumente istorice din Oltenia. Raport din anul 1921”, în *BCMI,* 1931, pp. 105-106.

[301] I. Godea, *op. cit.*, p. 112.

[302] *Apud*. Al. Ștefulescu, *Istoria Tîrgu Jiului*, Târgu Jiu, Tipografia Nicu D. Miloșescu, 1906, pp. 219-226.

acoperit cu o pânză subțire, iar restul se acoperea cu un tapet până jos, pe deasupra era o saltea umplută cu bumbac şi căptuşită cu damasc. La cei săraci erau pe pat rogojini. Tapițerii sau alte obiecte de ornament nu se întrebuința afară de icoană care era atârnată la părete pe o bucată de damasc sau brocart. La intrare se scot cizmele şi se pun papucii. Masa se punea în sala care se zicea casa mare. Fiecare casă boierească are terasă-belvedere unde se lua prânzul vara. Până la 1774 furculița nu era cunoscută, în casă se afla un singur pahar din care bea stăpânul apoi invitații, mâncarea era rece, cuhnia era departe de casă. Apoi trec în camera de rachiu, unde se spală pe mâini şi în gură".

Boierii aveau nișe pentru lumânări ca la altarele bisericilor în odaia de culcare.[303] Mobilierul era sobru, și nu se deosebea mult de cel din interiorul conacelor.

Dimensiunile și numărul camerelor de la Groșerea-Crăsnaru și Șiacu (turnul-locuință cu cea mai mică suprafață a bazei) sunt mult mai mici decât cele de la Curtișoara (cu suprafață cea mai mare dintre turnuri). Dar mai ales din cauza dimensiunilor intrărilor și a spațiilor înguste ale circulațiilor verticale, la Șiacu și Groșerea se poate considera că mobilierul era mai degrabă simplu, țărănesc. Și la Măldărești există o fotografie interioară[304] din 1908, cu un *tron*, o ladă de zestre țărănească, incizată. La Curtișoara au fost găsite fotografii[305] cu mobilier din lemn masiv baroc, rococo mai vechi dar și *art nouveau* iar inventarul bucătăriei era din obiecte de mobilier local, mai complexe decât mobilierul simplu țărănesc cu o masă lungă în mijloc înconjurată de multe scaune cu spătar, amplu decorate.

Puține detalii despre feronerie sunt la Măldărești, Curtișoara, Groșerea și Retevoiești. La ultima, unul dintre administratorii proprietății din perioada comunistă le-a desprins pentru că avea nevoie de acestea la noua sa locuință aflată atunci în construcție și pentru că erau frumoase și bine realizate.[306]

Camița: soba oltenească din *burlane de zid*

Sobele[307] erau "frumoase şi practice", realizate din "tuburi de lut în care aerul urcă și coboară" și două rânduri de cărămizi subțiri de 3,5x12,5x13, cu tencuială și acoperite cu stuc. Sobe cu olane sau din *burlane de zid,* se mai păstrează azi la Măldărești la ambele cule și la Curtișoara. Au existat sobe cu olane și la Groșerea, Șiacu, Șuici, însă ele nu s-au păstrat și se pare că au fost adăugate într-o etapă ulterioară. Și la Pojogeni sobele erau asemănătoare cu

[303] W. Janeke, *op. cit.*, p. 79.
[304] I. Voinescu, *op. cit.*, il. 6.
[305] I. Godea, *op. cit.*, il. 133, p. 121.
[306] V. Popescu, *op. cit.*, p. 98.
[307] W. Janeke, *op. cit.*, p. 14.

cele de la Măldărești".[308] Unele dintre construcțiile de tip culă au sobe rectangulare, cum sunt cele păstrate la Șuici-Sultănica, Broșteni și la Măldărești, în camera-refugiu din turn cu scară mobilă cu un stâlp de lemn incizat pe colț.

Atanasescu departajează culele locuite permanent de cele utilizate doar în caz de asediu prin prezența sobelor[309] sau a coșurilor de fum, dar în fișele de monument de la Cernătești, Curtișoara, Groșerea, Șiacu, uneori același autor a scris că sobele din olane și coșurile au fost adăugate ulterior.

În unele gospodării boierești și rar la cele țărănești erau două locuințe,[310] una mică de iarnă care se încălzește mai ușor se mai regăsește la marii proprietari. Nu se știe dacă vara se locuia în conace sau anexe și iarna în cule, dar în orice caz turnurile ar fi fost mai ușor de încălzit prin buna izolație termică pe care putea să o ofere un zid gros de peste 70 de centimetri din cărămidă, prin izolarea pe care o oferea parterul și parțial zona scării și prin dimensiunile mici ale camerelor.

II.6. Influențe și stil

Influențe privind amplasarea, tehnicile constructive și spațialitatea

Din vechime, în arhitectura țărănească dar și în arhitectura conacelor vechi a fost căutată cu stăruință **priveliștea**.[311] **Amplasările** celor mai vechi construcții din tipologia culelor, sunt defensiv-medievale (Măldărești, Broșteni, Șuici) sau chiar mai vechi (Pojogeni-Rovinari): pe un curs de râu, în mijlocul unui platou mare, cu ziduri de apărare. La Cernătești însă, cula are anexa sanitară sau fostul foișor al conacului înainte de a fi supraetajat, îndreptată către SVV, de regulă direcția cu cea mai largă priveliște, însă presupusul vechi foișor și fosta fațadă principală nu sunt nici în axul pantei terenului, nici în ax cu drumul spre sat, nici în paralel cu firul apei sau perpendicular față de acesta. Nici la Glogova clădirea nu este axată față de conformația terenului. Dar construcțiile mai noi, de secol al XVIII-lea (Almăj, Bujoreanu, Retevoiești, Zătreni) sunt **axate față de teren**. Cazurile cele mai rafinate ca amplasament (prin amplasarea accesului, prin forma și

[308] V. N. Drăghiceanu, "Monumentele Olteniei. Raportul al doilea ... , pp. 105-106.
[309] Tot Atanasescu notează în fișele de monument cu 10 ani înainte să publice cartea sa, că la Groșerea și Curtișoara (locuințe permanente) sobele/coșurile de fum au fost adăugate ulterior. Arhiva INP, Fond DMI, Fișă de monument, *Cula Cornoiu*, Curtișoara, prof. E. Udriște, 1963. Cf. Fișă de monument, *Cula Crăsnaru*, Groșerea, arh. proiectant I. Atanasescu, 1963.
[310] W. Janeke, *op. cit.*, p. 43.
[311] Idee susținută de Janeke, „Casa era situată pe o înălțime, pentru priveliște, siguranță și apărare." *Ibidem*, p. 42. Aceeași idee este susținută și de Ghe. Focșa și I. Godea, *op. cit.*, p. 55.

orientarea construcției– raportat la configurația terenului) sunt Curtișoara, Groșerea, Șiacu.

Începutul tradiției construirii *culelor din vie* este greu de datat, însă prin funcțiune, acest tip de construcție ar fi putut să asigure o experiență vastă localnicilor privind geometria terenului, vizibilitatea și **amplasarea strategică**.

Mare parte dintre turnurile locuință se află în apropierea siturilor arheologice (cap. II.3.6. *Materiale și situri arheologice*). Culele cu cea mai mare vizibilitate se aflau în apropierea siturilor antice romane: Almăj, Curtișoara, Pojogeni și Rovinari. Ar fi interesat de cercetat posibilele asemănări dintre amplasarea construcțiilor-turn antice și amplasarea culelor dar și de studiat proporțiile planurilor sau compartimentările, mai ales pentru că unele dintre turnurile-locuință se pare că au fost construite pe siturile antice și chiar pe ruinele unor construcții antice.

Tainița din extradosul bolților este probabil un import bizantin, iar tainița de sub scară sau de sub pragul înălțat pot fi adaptări locale ale acesteia.

Ţigara-Samurcaș[312] susținea că turnurile-locuință ar fi „**importații balcanice"** iar vecinătatea Olteniei cu Balcanii constituie motivul pentru care acest program de arhitectură nu se regăsește în alte teritorii române. Grigore Ionescu[313] a fost de părere că turnurile de la nord de Dunăre sunt „înrudite" cu cele din sud. Nu se știe dacă tipologia Ercea a apărut înainte de valul de fortificări civile din Oltenia, în paralel sau ulterior. Probabil locuințele de tip turn din Oltenia sunt rezultatul fortificării treptate, ridicării demisolului la parter, supraetajării[314] necesare apărării. Opinia cuplului Creţeanu este că acestea s-au dezvoltat **în paralel** cu cele de la sud de Dunăre, pornind de la locuințele boierești din secolul al XVII-lea.[315] După Ștefan Balș, mai degrabă originea este la nord de Dunăre, locuitorii din Oltenia fiind constrânși să elaboreze o arhitectură defensivă.[316] În orice caz, **programul turnului-locuință** este specific zonei balcanice, apropiat cronologic și geografic de culele oltenești,[317] iar diferența semnificativă pare să fie spațiul expus.[318] În altă ordine de idei al direcțiilor de influență, cel mai vechi turn-anexă din

[312] Al. Ţigara-Samurcaş, *op. cit.,* p. 15.
[313] Gr. Ionescu, *Arhitectura românească. Tipologii...*, p .152.
[314] Ipoteză lansată și de T. O. Gheorghiu, *op. cit.*, p. 307.
[315] R. și S. Creţeanu, *op.cit.*, 1969, p. 12.
[316] Șt. Balș, *op. cit.*, p. 52.
[317] Cula este descendentă a turnului donjon sau a turnului locuință tipic pentru mănăstirile bizantine și balcanice-athonite sau cula mănăstirii Rila-Bulgaria. Cf. T.O. Gheorghiu, *op. cit.*, p. 257.
[318] T. Antonescu afirmă că „originea influențelor balcanice asupra culelor românești va fi demonstrată numai cand se va găsi o culă cu cerdac în Balcani." T. Antonescu, *Op. Cit., Passim*.

nordul Dunării păstrat parțial, cel de la Frăsinet, a fost construit de un meșter sârb.

În ce privește construcția turnurilor de strajă și **programul turnului-donjon**, în apropierea râurilor dar și pălimarul-legătura suspendată dintre conac și culă, Janeke[319] susține că ar fi vorba de o influență veche, de secol al XIII-lea a construcțiilor coloniștilor nemți care au venit cu o funcțiune defensivă și pasarelă suspendată ca cea de la Cetatea Neamțului.

Există similitudini privind funcțiunea, execuția, materialele de construcție între turnurile-locuință și **turnurile de acces în mănăstiri**, sau turnurile alipite pronaosului bisericii specifice perioadei și regiunii, probabil acolo unde nu există zid de incintă.

Turnul mănăstirii Hotărani a fost una dintre primele construcții din valul de fortificații de secol al XVIII-lea și al XIX-lea, care este amintit în toate monografiile despre subiect la categoria culelor-turn de strajă, fiind construit pe un deal în apropiere pentru o bună vizibilitate, la 30 de ani după sfințirea mănăstirii, în 1708.

Culele țărănești construite integral din lemn sau cele cu parterul din cărămidă și etajul din lemn, nucleele conacelor vechi, multe dintre turnurile locuință mai vechi și casele-culă de la începutul secolului al XIX-lea au în comun **compartimentarea** bicelulară cu prispă-tindă[320] sau formula tripartită-coridor central și foișor în ax. Se distinge contopirea celor două modele funcționale în cazul culei din Mosculești, unde exista o zonă dreptunghiulară cu boltă în leagăn și foișor[321] la parter iar la etaj, un coridor central și două spații laterale identice iar separat zona scării. Coloana de distribuție verticală de la Mosculești preia și modernizează atributele funcționale ale prispei sau cerdacului țărănesc. Această sinteză este desăvârșită la Curtișoara, unde se renunță la coridorul îngust, fără lumină naturală în favoarea partiției mai mari spre vest, anexa sanitară este îndepărtată de casă și descentrată spre camerele mai mici din vest și cel mai important, apare podestul intermediar.

---

[319] Janeke spunea despre culele oltenești: ”la șes au turn crenelat, la munte au turn cu punte și gang. Ordinul Cavalerilor germani din Transilvania, 1211, Andreas al II lea, regele Ungariei, cheamă pe cavalerii germanii să vie la țară să o apere de pecenegi și cumani. Pe vremea lui Frederic II acesta a făcut o colonizare sistematică și trimite coloniști și în Oltenia și Moldova, către cetatea Neamţului. Particularitate acestor cetăți erau turnurile de veghe spre un râu (se mai păstrează și azi la Thorn, Marienburg sau Marienwerden din Rusia occidentală. La Neamţu se mai văd 7 stâlpi ai gangului – Dantzker ce ducea la turn. Aceste dispozitive practice de apărare era frecvent in sec XVII, au fost adoptat de boierii români din vecinătatea ținutului muntos si întrebuințat la construirea conacelor. După studiul culelor se poate vedea că ele își au originea de la castelele cavalerilor germani.” Cf. W. Janeke, *op. cit.,* pp. 68-69.

[320] Cerdacul din lemn sau piatră la conace ar fi o adaptare vădită a prispei casei țărănești. Cf. Petre Constantinescu-Iași et. al., *op. cit.*, p. 314.

[321] Sau anexă sanitară, judecând după dimensiunea în plan și amplasarea în ax.

Scara repliabilă, care se folosea la culele mai vechi dintre care nu s-au păstrat azi, era după model turcesc sau bulgar.[322]

Spațiul deschis al culelor oltenești preia elemente funcționale ale cerdacului țărănesc, prin descărcarea scării, fiind un spațiu de tranziție – liber la intrarea în casă, situat cu un etaj mai sus decât la casele țărănești din zona de munte. Spațiul deschis preia și utilizarea ca loc de supraveghere al turnurilor mănăstirești dar se aseamănă și cu pridvoarele bisericilor ortodoxe rurale prin grosimea coloanelor și ritmul traveelor. Devine spectaculos prin dispunerea la partea superioară[323] și mai ales prin contrast față de zona opacă mai mare a fațadei principale care îl susține.

Importul de coloane, galerii, portice și pridvoare făcut de Constantin Brâncoveanu în jurul anului 1700, a declanșat moda adăugării **foișoarelor** însoțite de aceleași coloane din cărămidă profilată la conacele boierești, dar și moda **latrinelor** plasate în axul coridorului, în diagonală sau pe fațadele laterale. Acolo unde casele vechi boierești au fost supraînălțate, a fost supraînălțat[324] și foișorul – la Crainici s-a scris despre această înălțare, iar la Cernătești s-ar putea verifica prin sondaje. Foișorul a fost preluat și în arhitectura țărănească și odată cu el și intrarea în pivniță laterală sau centrală prin parterul foișorului.

Structural, un posibil ecou ca sistem constructiv al turnului mănăstirii Hotărani, este cula din Rovinari, turn-locuință sprijinit pe arce. Bolta cilindrică sprijinită pe arce dublouri[325] *en berceau*, a fost preluată de arhitectura civilă prin intermediul locuințelor domnești din mânăstirile moldovenești. Un alt model a fost cel bizantin atonic, preluat de arhitectura brâncovenească, cel al calotelor sferice cu stâlp central. Sistemele constructive din cărămidă cu spații boltite nu au rezistat la supraetajări, nici totale nici parțiale, mai ales acolo unde bolțile erau joase. Nu lipsesc din

---

[322] I. Godea, *op. cit.*, p. 115.

[323] Din acest punct de vedere, un posibil precursor a fost pridvorul paraclisului *Naşterea Maicii Domnului* din Hurezi, construit deasupra fostei intrări principale în mănăstire. Intrarea în mănăstire a fost construită inițial în axul bisericii, din motive compoziționale dar și strategice. Însă după numai trei ani, din cauza pantei abrupte și accesului dificil în mănăstire, s-a decis mutarea intrării pe latura de sud, închiderea arcului intrării inițiale și transformarea acestuia în trapeză, și construirea bisericii paraclis, supraetajate cu pridvorul ca singura deschidere a fațadei monumentale fortificate.

[324] ”Elementul românesc al culelor e un cerdac la ult nivel, un soi de foișor pare împrumutat fie de la prispa caselor românești, fie de la galeriile interioare ale mănăstirilor vechi.” I. Atanasescu și V. Grama, *op. cit*., p. 11.

[325] La Broșteni, beciul are o boltă cilindrică cu naşterea arcului chiar din temelie și susținută pe 5 arcuri dublouri. Casa scării e boltită cilindric. Și Vlădaia avea bolți en berceau, supraetajată parțial iar la TV și Nistor – Cerneți s-a revenit la formula aceasta având doar un singur etaj de data aceasta deasupra solului. Dintre cele cu două, respectiv trei etaje – Musculești și Rovinari care aveau bolți *en berceau* sau tip *en berceau* care nu au rezistat încărcărilor etajelor.

spațiile boltite ale locuințelor fortificate nici bolțile gotice în mâner de paner, la subsolul casei Cartianu și la ultimul etaj al turnului-locuință din Pojogeni.

Este întâlnită și **țeserea bizantină** cu bolovani de râu și casete. Bolta din cărămidă de forma unor trompe cu lunete de influență orientală,[326] este întâlnită la conacul din Coțofeni – care a avut culă, Budeasa,[327] Bujoreni și la Almăj[328]– unde cărămida este dispusă radial, fiind lucrată de mână „prin împletire de cărămidă fără tipare", ca și la cuhniile și brutăriile brâncovenești.

În ce privește **țeserea cărămizilor** în arhitectura religioasă la mijlocul secolului al XVII-lea, școala muntenească era formată privind execuția coloanelor, arcelor și zidurilor bisericești autoportante cu secțiuni complexe, din cărămidă profilată. În această categorie de influență se înscriu ușile beciurilor cu arcade zimțate din cărămizi după modelul reședințelor domnești de secol al XVI-lea din incintele mănăstirilor. Casetele decorative prin țeserea cărămizilor cu pilaștrii de colț și platbande, dintre cele mai timpurii observate la construcțiile studiate se află la turnul mănăstirii Hotărani (1708), asemănător cu țeserile de la Cernătești, Groșerea, Șiacu și celelalte cazuri de panouri decorative. După 1700 s-a revenit la coloanele și decorațiile de piatră în arhitectura religioasă de amploare, iar în arhitectura lăcașelor de cult și în arhitectura civilă a boierilor mici de la țară,[329] anfiladele erau realizate din cărămidă profilată și prin cofrare.

La **interior** sunt amintite frescele culei din Crainici a boierului Ion Burnaz, la Pojogeni la etajul al treilea, "locuit de boierii stăpânitori era un tavan boltit, decorat cu ciubuce şi cu vulturul țării cu două capete la mijloc" [330] sau *sgripțorul* austriac[331], sobe din burlane de zid oltenești, uși sculptate în tei la Pojogeni de vestitul meșter Antonie Mogoș,[332] arce în acoladă turcească la Benești, Glogova, Retevoiești și bolți cu lunete și stucaturi orientale la Bujoreni, Budeasa, Coțofeni și la Almăj. În interiorul culei Poienarilor almăjeni se află 16 lunete marcate de rozete în stuc cu fresce reprezentând fabulele lui Esop, și o figură fabuloasă în stuc, un bărbat cu o coadă de pește despicată, dublată, pe tavanul uneia din încăperile de la ultimul etaj din cula

[326] P. Constantinescu-Iași et. al., *op. cit.*, p. 314.
[327] La conacul – culă din Budeasa: „pridvorul era închis cu o calotă ce avea bolți cu lunete cu rozetă în mijloc, nervurile bolții fiind frumos lucrate ca și roseta din mijloc în stuc, capiteluri zăceau zvârlite în afară." Cf. V. N. Drăghiceanu, "Monumente istorice din Oltenia. Raport din anul 1921... , p. 37.
[328] Arhiva INP, Fond DMI, Dosar 329, *Consolidare școală Almăj, Faza P.E.,* șef de proiect V. Badea, Proiect Nr. 74-1997, Atelierul de proiectare, Craiova, dir. tehnic ing. Gh. Georgescu, ing. V. Badea, Memoriu, f. 2.
[329] Singurul caz fiind Măldărești - traforurile gurilor de lumină și de aerisire la beci din piatră.
[330] V. N. Drăghiceanu, *Idem*, p. 105-106.
[331] După Samurcaș ar fi vorba despre un "sgripțor austriac". Cf. Al. Tzigara-Samurcaș, *op. cit*., p. 17.
[332] I. Godea, *op. cit.*, p. 102.

Duca, Măldărești. Tot la cula Duca din Măldărești s-au păstrat picturi geometrice policrome pe lemn, la intradosul scărilor.

Decorațiile **exterioare** observate sunt elemente din piatră – ancadramentele structurale ale ferestrelor de tragere ale culei Racoviță și piatră sculptată – traforurile de influență brâncovenească și glafurile de la Măldărești posibilă influență stilistică barocă. Există și stucaturi exterioare de proveniență barocă dar cu motive orientale la Budeasa sau cu motive baroce la pereții interiori ai cerdacului la Măldărești-Duca. Stâlpi din lemn de influență turcească în cazul în care susțin arcaturi tencuite la Budeasa sau locală la terasele culelor din Pojogeni și Rovinari[333]. Fruntarul țărănesc a fost preluat și reinterpretat la Cernătești, unde probabil cel original a ars și era mai bogat în decorații. S-au înregistrat și elemente stilistice maure la Curtișoara, unde într-o etapă mai veche a existat un balcon fotografiat la început de secol XX, înlăturat ulterior.

În aceeași manieră în care școala locală a format știința construirii în lemn transmisă din generație în generație atât de valoroasă prin îmbinarea proprietăților materialului cu forma, structura și decorațiile, în cazul culelor oltenești, în urma unei sinteze stilistice a rezultat un **program nou de arhitectură**, cu un stil arhitectural și o tehnică de construcție proprie, de serie și durată restrânsă, materialul fiind cărămida.

Despre stil

Tipologiile de arhitectură sunt coerente din punct de vedere al volumetriei, răspândirii geografice, al datării și ca răspuns al comunităților locale la evoluția Imperiului Otoman. Pe de altă parte, se remarcă evoluția sistemului constructiv al tipologiilor și evoluția programului de arhitectură. Cula-cetate se transformă în culă-turn anexă, apoi în culă-locuință permanentă boierească sau țărănească apoi turnul-culă devine și turn de strajă sau turn locuință. În ce privește evoluția constructivă a conacelor prin adăugarea camerelor de apărare, a foișoarelor și a turnurilor anexă, **se poate observa cel mai bine la cula cea veche din Măldărești o posibilă geneză a spațiului de tip cerdac-logie a culelor-locuință permanentă.**

Introducerea elementelor clasice la culele construite după începutul secolului al XVIII-lea: simetria, armonia, echilibru static sau dinamic, axul compozițional urban raportat la teren, contrastul, deschiderea traveelor de trei ori mai mare decât lățimea coloanei la care s-ar putea adăuga schimbarea perspectivei asupra peisajului prin amplasarea culelor-turn locuință în locuri cu priveliște largă. Această evoluție susține și ideea renascentistă de a reflecta

[333] La Rovinari, aidoma cu cele de la casele țărănești Rovinari, Radu și Sarmiza Crețeanu, *op. cit.*, p. 34.

buna guvernare prin clădiri monumentale, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, după reforma agrară prin care au fost eliberați țăranii de glie.

Radu Patrulius[334] „opune prin contrast" culele din Oltenia reprezentate de cula din Curtișoara după descrierile vilelor lui Andrea Palladio și realizările echivalentului englez al acestuia, Inigo Jones (1573-1652). Cula din Curtișoara este construită cu proporții elaborate ca multiplii ai diametrului coloanelor. Are baza pătrată, are pereții de compartimentare suprapuși, și secțiunea de aur cu aceeași dimensiune se regăsește și în fațada principală și în plan. Volumul culei este static prin volumetrie și absența soclului, simetric, de formă apropiată cu un cub. Terenul este relativ plan, cu o pantă foarte mică în ax și se pare că există amenajări peisajere.

Culele din Șiacu și Groșerea au un echilibru dinamic, latura bazei fiind aproape de două ori mai mică decât înălțimea, panta terenului mult mai mare decât la Curtișoara, și o amplasare pe bot de deal. Construcțiile sunt ușor rotite în plan în sens opus acelor de ceasornic față de axul indicat de panta terenului, iar amplasarea față de formele de relief încurajează ocolirea construcțiilor prin dreapta, panta mai domoală fiind în dreapta urcând dinspre râu spre culă. Intrările principale sunt amplasate pe fațada cea mai îndepărtată de direcția mai convenabilă de acces, continuând ocolirea în sensul acelor de ceasornic, care se continuă prin sensul scărilor perimetrale. Renașterea, pe lângă întoarcerea la compoziția clasică prin studiul ruinelor antice romane, a însemnat rescrierea peisajului și reflectarea ideii de bună guvernare în arhitectură și crearea unei imagini estetice a mediului construcțiilor prin peisaj. Cele două cule cu siguranță atrăgeau comunitățile (după eliberarea țăranilor) iar cerdacul a fost construit cu siguranță și pentru priveliște nu numai în scop strategic, la toate construcțiile de acest tip.

Cea mai spectaculoasă tipologie de arhitectură, cu o compoziție arhitecturală clasică renascentist-barocă având coloane scurte țesute din cărămidă după modelul bizantin, a devenit în sine o sursă stilistică locală și ulterior națională, prin conacele neoromânești cu turn și foișor: „spre Goșerea,[335] toate casele afectau forma culelor." Și modelul cu logie de la Crainici amestecat cu forma pătrată în plan de la Curtișoara s-a perpetuat prin cule țărănești de tip Larga, sau invers. Modelul cu foișor – Glogova, Budeasa, Otetelișu sau Gorunești a fost urmat în arhitectura culelor țărănești prin exemple cum este casa-culă din Runcurel. Revenirea la bolțile în leagăn și construirea de către *unii moșneni* a caselor-culă cu un singur etaj – asemănătoare prin gabarit și simetrie accentuată cu modelul Curtișoara, a generat probabil și seria caselor țărănești de tip cula Nistor din Cerneți, cu pridvorul sprijinit pe colane de lemn. Iar turnul locuință din zidărie își are

[334] R. R. Patrulius, *Locuința în timp și spațiu*, București, Ed. Tehnică, 1975, pp. 119-130.
[335] V. N. Drăghiceanu, "Monumentele Olteniei. Raportul al doilea ... , p. 82.

corespondent formal în turnul de lemn din Ercea. Majoritatea categoriilor volumetrice al clădirilor studiate din zidărie au un corespondent în categoria caselor țărănești din lemn, sau din cărămidă și lemn.

Vocabularul arhitectural al culelor este bazat pe cărămidă ca unitate compozițională, coloane din cărămidă cu înălțimea de două ori mai mică decât diametrul, arce trilobate sau grele, de descărcare, nișele/ocnițele sau popular *oglinzile* mici dreptunghiulare, ferestrele de tragere, panouri decorative din țeserea cărămizilor, de fapt pilaștrii de colț și de câmp cu capiteluri și bandouri plate de influență barocă și ușa țărănească masivă din trei dulapi de lemn din care cel central poate avea rol structural. Se observă și o evoluție a decorațiilor din cărămidă, la turnurile anexă panourile decorative aveau alte dimensiuni, iar în perioada clasică acestea sunt utilizate mai amplu ca mijloace compoziționale, și se observă că *oglinzile* de la parapetul culelor-locuință permanentă au fost preluate în arhitectura culelor țărănești și apoi la arhitectura neoromânească, ca element specific cerdacului culelor turn-locuință permanentă specifice oltenești și văii Jiului și a afluenților săi.

II.7. Culele oltenești: elemente pentru un discurs al puterii și al prestigiului social

Tranzacții de sate și terenuri

Cele mai vechi menționări în documentele istorice sunt ale unor sate în care au fost identificate construcții de tip culă aparțineau mănăstirilor: **Tămășești**, unde s-ar fi aflat un conac care avea culă-refugiu, în 1428 satul era al mănăstirilor Vodița și Tismana, **Băleşti** – în 1428 al mănăstirii Hurezi și **Bujoreni**, care în 1436 aparținea de mănăstirea Cozia.

În cadrul cercetării am identificat câteva schimburi de proprietari ai satelor la sfârșit de secol al XVIII-lea, început de al XIX-lea (Almăj, Brabova, Broșteni, Câmpu Mare). Satul **Broșteni** a fost confiscat ca pedeapsă pentru uciderea unui călugăr[336] și dat mănăstirii Tismana în 1596, iar la începutul secolului al XIX-lea a ajuns în posesia Cuțuieștilor, susținători ai lui Tudor Vladimirescu. Satul **Câmpu-Mare**[337] a fost o curte veche de secol al XVI-

[336] „În anul1550, 5 iunie Mircea Ciobanu dă un hrisov prin care întărește cumpărăturile făcute de Trunchea și fiii săi asupra unor părți din Crivina Broștenilor. La 7 ianuarie 1596 Mihai Viteazul confirmă între altele mănăstirii Tismana partea lui Pătru din Broșteni toată, deoarece acest Pătru împreună cu alții uciseseră jefuind un călugăr al mănăstirii." Arhiva INP, Fond DMI, Fișă de monument, *Cula Cuțui,* Broșteni, T. Atanasecu, și St. Corcinschi, 1963, Memoriu, p. 2.

[337] "1535, Satul este vechi, numărându-se printre satele întărite de Vlad vodă Vintilă lui Fârtat Pârcălabul din Drăgășani la 1535. La sf. Sec XVIII, moșia Câmpu Mare ce face parte din hotarul

lea și a devenit la sfârșitul secolului al XVIII-lea proprietatea bogătașului grec aga Vlangalis. Satul **Brabova**[338] a aparținut în 1606 familiei șetrarului Barbu Izvoranu și a fost preluat la începutul secolului al XIX-lea de Constantin Brabovescu, fost caimacam al Olteniei, care a adus locuitori în sat și a început lucrări de defrișare pentru mărirea suprafețelor agricole. Satul Almăj[339] aparținea în anul 1566 boierilor Craioveşti, iar ulterior a ajuns în posesia Coțofenilor, s-a aflat abia 10 ani (1770-1780) în proprietatea Almăjenilor, de unde a ajuns la boierii Poienari și ulterior la Izvoranu-Gheblescu.

Există și coincidențe de nume ale ctitorilor sau ramuri diferite ale acelorași familii: boierii **Buzești** dețineau și satul **Desa**[340] în 1577 și cula din Vlădaia, numele Socolescu a fost menționat ca ctitor și la Tălăpanu și la Furnicoși-Muscel, boierii **Izvoranu**-Gheblescu între 1802-1841 dețin satul Almăj, și tot Izvoranii erau proprietari la Brabova înainte de 1800 și ctitori la Voloiacu, după 1800. Familia Ceparu deținea satul Cepari prin slugerului Dragomir Ceparul în 1519, iar satul Tigveni, în 1645, aparținea lui Ivașco Ceparul. Familia Brătianu – a dat ctitori la Atârnați, Gârla Mare, Mioveni, Șuici și numele Bengeștilor, Coțofenilor și Glogovenilor se repetă de asemenea în mai multe cazuri.

Biserica paraclis. Biserica din sat. Hramul

Janeke notează despre cule că ar avea toate biserica aproape, de aceea nu au paraclis[341], însă am identificat și excepții. La Măldărești există biserica paraclis *Sf. Nicolae, Sfinții Voievozi și Sf. Gheorghe* (1774-90) construită de Gheorghe, fiul lui Constantin-Clement Măldărescu, ispravnic fiind Zamfir Măldărescu și mai există o biserică de lemn în sat *Sf. Dumitru* (1801), construită de pitarul Dumitrache Măldărescu. Turnurile locuință despre care se știe că aveau paraclis sunt: Curtișoara (*Sf. Ioan Botezătorul*, 1729), Retevoiești (paraclis, Sf. Treime, 1795, cu 15 ani înainte de construirea turnului-locuință, construită de Scarlat Drugănescu mare **stolnic**

satului, o parte din Dienci (pe care s-a și format satul cu numele Vlăngulești) și alte sate au intrat în posesia bogătașului grec aga Vlangalis, care se pare că era cumnat cu vodă Hangerliu, ținînd o soră a lui." Arhiva INP, Fond DMI, Fișă de monument, *Cula Galița*, Câmpu-Mare, Radu Crețeanu, 3.11.1964, p. 2.

[338] Arhiva INP, Fond DMI, Fișă de monument, *Cula Izvoranu-Geblescu*, Brabova, I. Atanasescu, 1964, p. 2.

[339] Arhiva INP, Fond DMI, Fișă de localitate, *Almăj, Craiova, Oltenia*, I. Atanasescu, [s.a.], p. 1.

[340] În comuna Desa, la 4-5 km de sat, în apropierea ruinelor unui castru roman, ar fi fost ridicată cu materiale romane o asemenea construcție. I. Atanasescu și V. Grama, *op.cit.*, p. 29.

[341] W. Janeke, *op. cit.*, p. 82.

și familia sa), Șiacu (unde paraclisul a fost demolat[342] înainte de 1931) și Pojogeni[343] (1834-1838 pe vremea domnului Alexandru Ghica).

La turnurile locuință, hramul *Sf. Nicolae* se repetă în cca. o treime din cazuri: Zătreni (*Sf. Nicolae*, 1730-34), Lupoaia (*Sf. Nicolae și Sf. Gheorghe*, 1805), Butoiești (*Sf. Nicolae*, 1821) și Catane (*Sf. Nicolae*, 1842-43). Hramul bisericii se cunoaște la peste 50 de biserici, iar hramul *Sf. Nicolae* se repetă la jumătate dintre acestea, în pondere mult mai mare față de toate celelalte.

Date despre biserici se mai cunosc la următoarele turnuri-locuință: Baia de Aramă (*Sf. Apostoli*, 1757, biserică de lemn), Groșerea (*Sf. Împărați Constantin și Elena*, 1808), Mosculești (*Sf. Împărați Constantin și Elena*, 1817), Borăscu (*Sf. Dumitru*, 1821), trei biserici la Rovinari (*Sf. Ioan Botezătorul*, biserică de lemn, 1796, biserica *Schimbarea la față*, 1854 și urme de biserică veche la 1874), Groșerea (*Sf. Arhangheli*, 1808) și Brabova (*Sf. Voievozi*, 1885).

Turnurile anexă la conac despre care se știe că aveau paraclis sunt Furnicoși-Muscel, Coțofenii din Față (*Adormirea Maicii Domnului*, 1653, refăcută în 1827), Vlădești (*Tăierea Capului,* 1657), Tatomirești (*Adormirea Maicii Domnului*, 1770-80), Almăj (Sf. Nicolae și Sf. Îngeri, 1787), Popești-Gorunești (*Sf. Nicolae și Sf. Ioan,* 1791), Racoviță (*Sf. Nicolae*, 1796) și Bujoreni (*Adormirea Maicii Domnului*, 1811).

Alte cazuri unde se cunosc date sunt Frăsinet (*Sf. Apostoli*, 1835) și Tigveni (*Sf. Îngeri și Adormirea*).

Tablourile votive

Informații despre boieri din tablourile votive au fost găsite la bisericile din Crainici, Mosculești, Pojogeni și Popești-Gorunești. În biserica *Intrarea în biserică* (1818) din Crainici, boierii Burnaz sunt zugrăviți cu soțiile lor în costum popular, pictate de mareșalul Fotache din Craiova.[344]

În biserica *Sfinții Împărați Constantin și Elena (1817)* din Mosculești sunt reprezentați[345] după cum urmează:

> Ctitorii Constantin Moscu, biv Vel Armaș - cu un mareișlic pe cap, antiriu cu mâneci largi verzuiu-închis, dedesubt caftan galben cu dungi albastre, brâu la mijloc, negru, înflorat cu roșu și verde deschis. Elisavetha monahia, costum de călugăriță, cu basma neagră pe cap, jupan Ion, cu fes roșu.

[342] V. N. Drăghiceanu, ”Monumente istorice din Oltenia. Raport din anul 1921... , p. 103.
[343] *Ibidem*.
[344] [S.n.], *Biserica din Crainici,* [s.a.], cf. *Direcției Județene pentru Cultură Mehedinți,* http://www.mehedinti.djc.ro/ObiectiveDetalii.aspx?ID=1051&lacas=true, [10.02.2013].
[345] V. N. Drăghiceanu, ”Monumente istorice din Oltenia. Raport din anul 1921... , p. 107.

În biserica (1834-1838) paraclis[346] din Pojogeni, pe un deal în apropiere, sunt zugrăviți ctitorii

> Ion Scrădeanul cu giubea albă-vișinie, cu margeni de blană neagră, antiriu dedesubt, vărgat, brâu verde-închis. Dumneaei Postelniceasa Maria Bobinoaia, cu o coafă pe cap, de muselină, cutată așa că se iradiază dintr-un punct...fratele dumneaei, Constantin Bobincă și soția lui - Ancuța. + fata lor, Maria sin Bobină, și jupân Ion sân Dumitrașcu Bobină, Maria Sișa - fata Mariei, Ilinca - nepoata Ilincăi sân Bobină.

Biserica *Sf. Nicolae și Sf. Ioan* (1791) din Popești Gorunești,[347] ctitorită de protopopul Cârstea, a fost „zugrăvită de diaconul Nicolae Jugravu. Ctitorii sunt pe peretele de apus, iar spre miază-noapte câteva figuri șterse cu dinadinsul. Se spune că acolo se aflau portretele unor haiduci, Dragoș, Anghel și Nicolae," care au furat banii strânși de protopopul Cârstea pentru construirea bisericii, iar după ce au aflat care a fost destinația lor, i-ar fi returnat și ar fi dat chiar mai mult, cu condiția ca sfințirea să aibă loc la o anume dată, sfințire la care haiducii ar fi asistat, privind de pe un deal din apropiere.

Elemente de arhitectură fortificată la biserici

Unul dintre cele mai vechi elemente strategice militare de arhitectura religioasă implicat în istoria culelor este turnul de observație al mănăstirii Hotărani (1708), aflat la câteva sute de metri de mănăstire, pe un deal. La puțin timp după construirea turnului de la Hotărani, austriecii au fortificat mănăstirile din zonele subcarpatice în prima jumătate a secolului al XVIII-lea: Tismana – centru[348] al operațiunilor militare antiotomane și în 1716 dar și în 1821, Lainici, Polovragi, Hurezi prin ziduri de incintă și alte lucrări, după ce au analizat regiunea și au ajuns la concluzia că sunt amplasate strategic și sunt dintre cele mai puternice și ample construcții existente. În al doilea rând au existat mănăstirile incluse în lanțul de semnalizare de pe valea Oltului, la sud de Craiova: Turnul Robaia, mănăstirea Jitianu (Anexa 1, Fig. 68) – biserică la care a fost adăugat un turn de tip culă la intrarea în biserică, mănăstirea Bucovăț[349] căreia i-a fost construit un turn peste corpul de chilii preexistent, iar la sud de Craiova, mănăstirea Strehaia.

---

[346] *Ibidem*.

[347] "…aflată pe malul drept al Oltețului se zărește de la Milești, nălțișoară și îngustă - fără abside laterale. Pridvor îndreptat către coasta pieptișe a dealului, iar absida altarului, în nouă laturi privește spre zăvoiul care întovărășește râul." M. Golescu, *op. cit.*, p. 109.

[348] „În 1716, măn. Tismana a fost centrul de operație al oltenilor, care sub conducerea serdarului Barbu Brăiloiu (frate al monahului Dositei) și a căpitanului Rosseti, au izbutit în acest an să curețe țara până la Olt de otomani și tătari." Cf. [s.n.], Tismana.ro, [15.02.2013].

[349] I. Godea, *op. cit.*, p. 78.

Ultima categorie de elemente fortificate observate la bisericile paraclis sau din aceeași așezare cu turnurile-locuință: Cerneți, Retevoiești și Șuici. Biserica paraclis *Sfânta Treime* din Retevoiești (1795) ctitorită de Scarlat Drugănescu mare stolnic și familia sa, zugrăvită în 1853, cu tâmpla din 1911 de pictorul Belizarie are guri de tragere deasupra soclului și turn la intrare. Și biserica *Sfânta Treime* (1662, transformată în 1794) din Cerneți, are un volum secundar spre nord cu scară elicoidală și trei guri de tragere care duce spre turn, și face parte din ansamblul unei foste mănăstiri. Biserica *Sfânta Treime* din același sat, a fost modificată în 1790 când i-a fost adăugat un turn masiv cu trei etaje la intrare, care păstrează la etajul al doilea mai multe guri de tragere. Paraclisul curții din Șuici*, Sf. Nicolae,* (sf. XVIII/ înc. XIX – după Stoicescu, dar Ghika-Budești susține că ar putea să fie „destul de veche") ctitorit de șătrarul Iane Brătianu este o biserică „simplă și rustică," 17x6m exterior, cu stâlpi octogonali la pridvor. „Absida altarului a fost cândva întărită cu picioare de zid având formă de contraforturi. Clopotnița e de scânduri."[350]

S-ar părea că arhitectura religioasă suferă transformări similare în paralel cu arhitectura civilă a epocii: apare turnul *anexă* (mănăstirea Hotărani/ culele din Frăsinet și Radomir), apare turnul-culă, alipit bisericii ca și la Comana, acolo unde nu existau ziduri de incintă (mănăstirile Cerneți, Jitianu, poate chiar Polovragi/ și cula Brătianu din Șuici), se adaugă și pridvoare la bisericile de zid și la cele din lemn (biserica din Șuici și biserica de lemn din Zătreni).

Meșteri

Câțiva dintre meșterii constructori de cule au fost identificați, alături de tehnicile folosite. Meșterul zidar Constantin Colțan ar fi fost cel care construit biserica paraclis *Sf. Ioan Botezătorul* (datată cu 1729) și probabil cula din Curtișoara,[351] dar niciunul dintre monumente nu are o datare precisă

[350] „Forma ovoidă a blții și scară în elice - în colțul dinspre NV al pronaosului. Construcția scării este foarte puțin corectă și forma ei rotunjită se vede și din pronaos și din pridvor. Acesta din urmă este partea cea mai reușită a bisericii cu frumoase , arcade în acoladă trilobă, răzimate pe stâlpi octogonali proptiți la colțurile pridvorului în pilaștrii masivi. E un cas rar de stâlpi octogonali în veacul al XVIII-lea, cu cel de la Slăvitești (Vâlcea) și Sfântul Ștefan din București. … Arhitectura exterioară este de o extremă simplicitate. Un simplu brâu cu cărămizi dințate cotit în dreptul pridvorului și o cornișă bizantină cu zimți pe pereți netezi și văruiți, iar în axul fațadei principale, de-asupra intrării, un medalion circular, unde este zugrăvit hramul bisericii.
Anul zidirii bisericii nu se cunoaște. Este posibil ca ea să fie destul de veche și ca scara clopotelor să fie un adaus făcut în urmă." N. Ghika-Budești, *op. cit.*, p. 59.

[351] Constantin Colțan a fost zidarul care a construit cula și biserica paraclis din Curtișoara și biserica din Câineni Mici, probabil, după detaliile porticului și proporții generale este vorba despre *Sf. Arh. Mihail și Gavril*, 1807. Cf. N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 250.

iar variațiile sunt mari, despre culă se știe doar că în 1785 exista deja,[352] în timp ce biserica e datată cu 1820 în Lista Monumentelor Istorice, sau cu 1929.

La Popești-Gorunești, după informațiile locale ”meșterul Ilie Gulie, care **ar fi lucrat și la Craiova**, născocise un fel de macara pentru a ridica întreg acoperișul lucrat la pământ și a-l așeza de-a dreptul pe casă.” Probabil că toate cele trei construcții din Gorunești sunt opera aceluiași meșter. Biserica *Sf. Nicolae și Sf. Ioan* (1791) din Popești Gorunești,[353] și conacul, unde se mai păstra semnătura acestuia și turnul-refugiu (1805) care „trebuie să fi fost construit așa cum se construiau clopotnițele, dovedind că meșterul era familiarizat cu clădirile religioase.”

În ce privește lucrările în lemn, ușa culei din Pojogeni a fost sculptată de vestitul meșter Antonie Mogoș, iar cula din Ercea a fost construită de proprietarul ei, Tănase Retezeanu. Biserica de lemn *Sf. Îngeri* (1830) din Larga, are aceleași cioplituri ca și coloanele logiei culei țărănești I.C. Davani.

Și această cercetare ar merita extinsă, pentru a afla în ce măsură meșterii circulau și executau lucrări în mai multe zone și dacă un anumit număr de cule aveau sau nu autori comuni.

Cheltuieli

Se spunea în 1943, că protopopul Cârstea, ctitorul conacului din Popești-Gorunești, a culei anexă la conac și a bisericii la început de secol al XIX-lea, mai avea și alte case mai vechi și că fusese jefuit de haiduci chiar după ce reușise să strângă bani suficienți pentru construirea bisericii. Însă după ce au aflat care a fost scopul pentru care fusese adunată suma furată, „tâlharii s-au înduioșat, dând înapoi toți banii, ba chiar aducând și ajutoare, dar au pus un soroc pentru terminarea zidirii. La târnosire, pe coama dealului s-au adunat și cei doisprezece haiduci, cu trei căpetenii”, probabil Dragoș, Anghel și Nicolae – zugrăviți în tabloul votiv al bisericii. Abia la 15 ani după zidirea bisericii a fost ctitorit conacul, prevăzut cu o cameră mare de apărare și probabil și cu turnul anexă. „Într-o regiune de dealuri puțin rodnice, trebuia să treacă timp până ce acela care făcuse cheltuiala pentru ctitorie, să poată începe zidirea unei case de importanța acesteia”.[354]

Informații privind costurile unei astfel de construcții, de data aceasta prin reutilizarea materialului, au fost găsite și la Pojogeni, unde proprietarul a desfăcut cula apoi a vândut materialul bun la prețuri mari.[355]

---

[352] *Ibidem*.
[353] M. Golescu, *op. cit.*, p. 112.
[354] *Ibidem*.
[355] Ghe. Focșa și I. Godea, *op. cit.*, p. 62.

La Curtișoara, volumul materialului necesar pentru construirea culei este de probabil 5 ori mai mare decât volumul de cărămidă care a fost necesar pentru construirea bisericii paraclis.

Ctitori și ranguri

Dacă până la sfârșitul secolului al XVI-lea rangurile[356] boierești erau clare și dregătorii puțini, în secolul al XVII-lea și mai ales în secolul al XVIII-lea, apelativul jupân devenise sinonim cu dregător domnesc sau boier, iar oamenii simplii nu mai făceau diferența între rangurile sau titlurile boierești. Austriecii în Oltenia, încercând să înțeleagă mai bine societatea pe care o aveau în administrație, au făcut un catalog[357] al familiilor și rangurilor boierești din Oltenia. Documentele nu s-au păstrat, însă Constantin C. Giurescu[358] a reconstituit parțial lista marilor familii boierești. Dintre proprietarii de cule, locuințe fortificate, sau conace cu turn-refugiu următorii sunt cei care aparțineau primei clase de boieri, fiind dintre stăpânitorii laici de moșii: Bengescu, Bujoreanu, Cernătescu, Crăsnaru, Fălcoianu, Glogoveanu (Anexa 1, Fig. 49-51), Greceanu, Măldărăscu, Poenaru, Racovițeanu, Vlădescu, Zătreanu. Însă familia Zătrenilor avea mai multe ramuri,[359] Bujoreanu și Măldărescu câte patru ramuri fiecare, iar unele din aceste ramuri aparțineau claselor mai joase, ale boiernașilor.

Staico Bengescu a fost consilier împărătesc iar conacul din Gorj construit în 1730 a fost una dintre cele mai ample construcții fortificate de tip culă amintite în bibliografie. Avea beciul *en berceau*, un plan de 17x26 de metri, aproximativ 10 metri înălțime, compartimentare în cruce și ferestre de tragere la parter. Conacul avea pridvorul lateral închis acoperit cu o calotă și bolți cu lunete, iar „nervurile bolții erau foarte frumos lucrate ca și roseta din mijloc în stuc” și „capiteluri zăceau zvârlite în afară”[360] în 1931. Conacul avea paraclis – *Sfinții Arhangheli și Sfânta Troiță*, din 1729, cu portretele ctitorilor. Se pare că acest conac ar fi avut și culă-refugiu.[361]

Tot consilier împărătesc a fost și Matei Glogoveanu, în 1730 acesta a fortificat conacul moștenit de la pitarul Necula Glogoveanu și a ctitorit

[356] Printre ctitorii turnurilor locuință sau conacelor cu turn anexă din Oltenia se numără: consilieri împărătești, bani, polcovnici, slugeri, pitari, armași, logofeți, ceaușI, căminari, arendași, comiși, cluceri, drugănari, jupâni, pani, șătrari, medelniceri, negustori, paharnici, serdari, vistieri, vornici și căpitani de panduri, protopopi, trocari și cioni.
[357] Ș. Papacostea, *op. cit.*, p. 162.
[358] C. C. Giurescu, *Material pentru istoria Olteniei supt austrieci, vol.* II, 1726-1732, București, Gutenberg, 1913, pp .304-330.
[359] Papacostea notează 73 de ramuri, posibil o greșeală de tipar. Cf. Ș. Papacostea, *op. cit.*, p. 162.
[360] V. N. Drăghiceanu, ”Monumente istorice din Oltenia. Raport din anul 1921..., *Passim*.
[361] T.O. Gheorghiu, *op. cit.*, p. 303.

biserica *Sfântul Nicolae* din sat. Acest conac de mari dimensiuni 11x18 metri, avea bolți cilindrice și decorații elaborate la exterior, compartimentare cu un culoar în formă de *T*, cu foișor, cameră de apărare și latrină.

Dintre familiile boierești vechi de secol al XVI-lea, ctitoria banului Preda Buzescu a fost conacul din **Vlădaia** (1600), căruia probabil pitarul Negoescu i-a adăugat turnul în 1759. Descendenții lui Nan Paharnicul și al lui Maldăr Căpitan, posibil să fi făcut parte chiar din sfatul și divanul domnesc la vremea lor. Jupânul[362] Gheorghe **Măldărescu**, fiul medelnicerului Constantin-Clement Măldărescu, a adus modificări între 1774 și 1790 vechiului conac de la Măldărești și a construit biserica *Sf. Nicolae, Sfinții Voievozi și Sf. Gheorghe*, ispravnic fiind Zamfir Măldărescu. Tot din familiile vechi boierești făceau parte și boierii **Cernătești** și **Vlădești** - vel comisul Șerban Pârvu Vlădescu a ctitorit paraclisul *Tăierea Capului Sf. Ioan Botezătorul* din Vlădești în 1657, și curtea întărită, cula și conacul, care nu se mai păstrează astăzi.

Cula din Almăj a aparținut unei mari familii boierești, Poienarii, iar turnurile-locuință din Bujoreni, Racoviță și Zătreni este posibil să fi fost ctitorite și de subramuri ale marilor familii care aparțineau boiernașilor. În afară de cula din Zătreni, celelalte, amintite mai sus erau cule-anexă în apropierea conacelor care aveau și paraclis.

Ctitoria serdarului Preda Bujoreanu (1810-12) și cea a lui *Barbu Poenaru vel postelnic* din Almăj (1764) sunt singurele turnuri-locuință din bibliografie care aveau bolți cu lunete și ample decorații interioare la Almăj. Cula Racovițeanu (1787) avea ancadramente cu rol structural din piatră la ferestrele de tragere. Nu se știe dacă ansamblul (conac, turn refugiu și paraclis) Racovițeanu din Mioveni au fost ctitorite de jupânul Dumitrașco de pe valea Brătiei, sau de polcovnicul Nicolae Racoviceanu, care a devenit ulterior ginerele jupânului.

Cula Zătreanu era locuință permanentă, cu plan pătrat de cca. 9 metri, cu ziduri groase, două etaje deasupra beciului ușor coborât sub cota terenului, boltit semicilindric.

Tot dintre boierii mari, Matei Fălcoianu a cerut construirea turnului de la mănăstirea Hotărani (1708), pe o colină din apropierea mănăstirii.

Boiernașii, căpetenii de slujitori și sutașii cu regim fiscal similar, erau în număr de aproximativ două sute, după statisticile nemțești[363] în prima

[362] Jupân – mai demult: titlu atribuit numai boierilor și dregătorilor mari, nu tuturor membrilor sfatului domnesc. O poziție superioară față de boierii cu dregătorii. (pot primi acest titlu de regulă banul, vornicul, logofătul – foștii dregători și uneori vistierul și spătarul). În sec XVII, și negustorii erau uneori numiți jupani. Și-a pierdut calitatea și uneori devenea sinonim cu boier. Cf. N. Stoicescu, *Sfatul domnesc și marii dregători din Țara Românească și Moldova*, București. Academia R.S.R., 1968, p. 127.

[363] C. C. Giurescu, *Material pentru istoria Olteniei ...* , p. 163.

jumătate a secolului al XVII-lea, iar o treime dintre ei se aflau în Vâlcea și Gorj. Unii dintre ei erau din ramurile mai sărace ale boierimii mari, iar permeabilitatea era mai mare la treapta de jos a boierimii decât la cea de sus, unde erau tendințe de închidere și păstrare a cercului restrâns.

Marea parte a proprietarilor turnurilor locuință au fost **dregători** publici, militari sau cu diverse atribuții la curtea domnească.

Dintre dregătorii publici, în ordinea importanței: **bani, logofeți, vornici** (mai importanți), vistieri și armași (mai mici ca rang). Conacul din Vădeni, 1650-1700, cu o cameră fortificată în demisol și biserica, au fost ctitorite de **banul**[364] Cornea Brăiloiu, boier foarte important la curtea lui Constantin Brâncoveanu. Domeniul din **Curtișoara** a aparținut **logofătului**[365] Cornea din Târgu Jiu în 1785, dar înainte a fost a lui Radu Pisteștieanu care i-a lăsat proprietatea și cula în moștenire. Preda Zătreanu – ctitorul bisericii *Sfântul Nicolae*, 1730-34 – **Zătreni**, a fost **vornic**[366], iar cula este ctitorită de Radu Zătreanu. Dintre dregătorii publici mai mici, **armașul**[367] Șerban Budișteanu (din vechea familie boierească de pe vremea lui Mihai Viteazul) și postelnicul Nicolae Budișteanu, au fortificat în 1764-1768 conacul din Budeasa, construit în secolul al XVI-lea de *Pană ot Budeasa* și au ctitorit biserica *Adormirea Maicii Domnului* în 1796. Cula din **Mosculești** (1760-70 sau început de XIX) a fost ctitorită de **armașul** Moscu.

Dintre dregători cu atribuții militare, **aga**[368] Alex Vlangalis[369], un boier grec devenit mare moșier în părțile Oltului, a ctitorit cula Galița din **Câmpu-Mare. Șetrarul**[370] Barbu Izvoranu ar fi fost ctitorul culei din

---

[364] *Banul* – deținea aproape toate atributele suveranității. Primul mare dregător al sfatului domnesc, singurul mare dregător care putea pronunța și condamnări la moarte. Atribuții administrative, judecătorești și militare. Avea drept de decizie și în ce privește stăpânirea pământului, putea să fixeze hotarele satelor și ocinilor și îndeplinea poruncile domnului. Cf. N. Stoicescu, *Sfatul domnesc și marii dregători ...* , pp. 160-162.

[365] *Logofătul* - șef al cancelariei domnești, îngrijea de redactarea documentelor și păstra sigiliu domnesc, pe care îl aplica pe aceste hrisoave. Cunoșteau toate pricinile dezbătute în sfatul domnesc. Ispravnici ai documentelor. *Idem* pp. 174-176.

[366] *Vornic* – atribuții judecătorești în țară, cu excepția Olteniei, unde acestea aparțineau banului. Dar strângea jurători și rezolva litigii. *Idem*, p. 212.

[367] *Armașul* – funcție militară, aplica pedepsele hotărâte de domnie, avea în grijă țiganii domniei, slujbașii lor executau torturile și pedepsele stabilite. Utilizau mijloace sălbatice de represiune. Prindea și aducea răufăcătorii la domnie, se purtau cu o cruzime nemaipomenită, era și mai marele peste tunuri, *Idem*, p. 229.

[368] *Aga* – nume de origine turcă, *comandant.* Sec. al XVII-lea, comandant al dorobanților. Avea și drept de judecată, folosit uneori ca ispravnic. *Idem*, pp. 254-55.

[369] Aga Vlangalis ar fi fost cumnat cu vodă Hangerliu, „ținînd o soră a lui". Cf. Arhiva INP, Fond DMI, Fișă de monument, *Cula Galița*, Câmpu-Mare, R. Crețeanu, 3.11.1964, p. 2.

[370] *Șetrar* – grijea de corturile și șatrele domnului și de echipamentul armatei. Sec. XVII- poziție destul de modestă, recrutați dintre căpitani sau marii căpitani, nu avea subordonați, ca și restul. N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 260.

Brabova[371], dar a devenit proprietatea caimacamului Constantin Braboveanu, la început de secol al XIX-lea.

Dintre dregătorii cu diverse atribuții[372] la curtea domnească, **medelnicerul**[373] Ion Socolescu, a ctitorit paraclisul, conacul și turnul anexă (1810) din **Furnicoși-Muscel.**

Unul dintre conacele de tip Glogova mai vechi, **Coțofeni** care avea turn-anexă, a fost modificat în jurul anului 1800 de biv vel Coțofeanu, **paharnicul**[374] care a ctitorit și biserica *Adormirea Maicii Domnului și Sfântul Gheorghe* (1827). Conacul **Otetelișu-Olănești**, a fost al **clucerului**[375] Șerban Oteteleșanu care a ctitorit și biserica *Sfinții Îngeri*, în 1774. **Conacul din Tigveni** de secol al XVIII-lea, care ar fi avut și culă, a fost construit de **pitarul**[376] Constantin Tigveanu. Al doilea ctitor al culei din **Șiacu** (1762, 1818-25) a fost **pitarul** Marin Chintescu. **Slugerul**[377] Dragomir Ceparu, avea casă și culă în Cepari, despre care se știe că exista deja în 1747. Alt sluger a fost Dumitrache Borolo, ctitor al culei din **Atârnați**.

Celelalte turnuri anexă la conac despre care avem date parțiale sunt: turnul anexă din Frăsinet (1718-20) – construit de Nicolae și Ioan Bâțcoveanu probabil cu funcții semnificative, conacul, turnul anexă (1805) și paraclisul din Popești-Gorunești (Anexa 1, Fig. 52 – 58) au fost ctitorite de protopopul Cârstea, Poiana-Gorj (1821), asemănătoare cu turnurile din Rovinari și Pojogeni, aparținea postelnicului Dragotă din Poiana, fiul lui Barbu Poenaru din Almăj, turnul anexă din Radomir (1815) a fost ctitorit de Radianu sau de Stoian hagi Țolea și Slăvitești (1758), ctitorită de Radu Slăvitescu.

---

[371] „În actuala vatră a satului nu erau decât câteva familii mai înstărite, dintre care cea mai veche, ce s-a succedat sute de ani a fost cea a familiei Izvoranu ce-și trage numele de la șătrarul Barbu Izvoranu. Intenția lui Constantin Braboveanu a fost să exploateze pădurea și să mărească suprafața cultivabilă și de aceea a realizat această sistematizare, constituind case în linie pe valea Brabovei pe care le-a dat în folosință atât locuitorilor din partea locului cât și altora. 1606, vatra a fost ocupată de așezări omenești construite de fostul caimacam al Olteniei, Constantin Brabovescu.” Arhiva INP, Fond DMI, Fișă de monument, *Cula Izvoranu-Geblescu*, Almăj, I. Atanasescu, 1964, p. 2.

[372] Categoria cea mai numeroasă de dregători, prestau servicii personale domnului, se ocupau de aprovizionarea și ospețele curții domnești. N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 283.

[373] *Medelnicer* – medel în maghiară, lighean. Locul al 11-lea după pitar și înaintea slugerului. Turna apă domnului înainte de masă, pentru spălatul pe mâini. Lipsesc informații despre veniturile sale. *Idem*, p. 285.

[374] *Paharnic sau ceașnic* – martor al sfatului domnesc, se ocupă cu băuturile de la masă, aprovizionare, avea în grijă paharele domnului. Primea plocoane de la păhărnicei. *Idem*, p. 286.

[375] *Clucer* – păstra cheile magaziilor cu provizii. *Idem*, p. 291.

[376] *Pitar* – mai mare peste care și carete, după stolnic și înainte de medelnicer. *Idem*, p. 298.

[377] *Sluger* – procura și și distribuia carnea necesară curții și slujitorilor domniei. *Idem*, p. 303.

Căminarul Gheorghe Drugănescu a fost ispravnic,[378] și a ctitorit cula – locuință din **Retevoiești**, iar paraclisul *Sfânta Treime* (1795) a fost ctitorit de *marele stolnic* Scarlat Drugănescu și familia sa. Cula din **Crainici** (inițial din secolul XVII, modificată în jur de 1800), construită de boierul Ioan Burnaz, familia Săvoilor a ctitorit cula din **Lupoaia** (sfârșit de secol XVIII). Cula din **Pojogeni** (1734-38, sau sfârșit de secol al XVIII-lea) a fost ctitorită de **postelnicul** sau **jupânul** Ioan Scrădeanu zis *Prună*, care a ctitorit și paraclisul iar cula din **Rovinari** (început de secol al XVIII-lea), despre care Ștefulescu scrie că e din tipul cel mai primitiv, a fost ctitorită de Toma Rovinaru.

Printre moșnenii mai înstăriți, susținătorii lui **Tudor Vladimirescu** care a fost vătaf de plai (casa-culă din Cerneți), au fost Cuțuieștii (casa-culă din **Broșteni** 1815, și paraclisul *Sf. Împărați*, a fostei mănăstiri a Cuțuieștilor, 1836**)**, logofătul Alexandru Jiroveanu[379] **(Jirov** 1800, biserica *Sf. Nicolae și Nicodim*, 1833-35), pitarul Drăghiceanu Hârgot (cula din **Baia de Aramă**, 1820), boierul Călățeanu, stegar în oastea lui Tudor Vladimirescu (**Enoșești** Piatra-Olt) și căpetenia de panduri sub Vladimirescu, Șteiceanu (**Șteicu**).

Culele țărănești erau ale moșnenilor *care ieșeau din cislă,*[380] jumătate dintre aceștia erau din Vâlcea – unde se aflau casele țărănești din Bărbătești și Ștefănești. Cele trei cule țărănești din Țicleni, casa-culă din Runcurel și casa I.C. Davani din Larga se află în Gorj, iar restul culelor țărănești în Mehedinți erau probabil deținute tot de moșneni. Cula Trocarilor (Peștenuța, com. Florești, jud. Mehedinți,) era de tipul casei-culă din Larga. Cula Cionilor,[381] cu scară mobilă și repliabilă prin scripeți interiori, nu a fost localizată și nu se știe dacă aparținea deasemnea unei bresle.

Crăsnaru pare să fie singurul nume de mare boier care se leagă de construcția unui turn-locuință. Dumitrașco Crăsnaru a fost ispravnic al plășii Gilortului, din 1742. După unele surse vistierul[382] Barbul Cocoș a fost ctitorul culei Crăsnaru din **Groșerea**. După alte surse, cula a fost construită de Costache Săvoiu, a cărui fiică s-ar fi căsătorit cu Achil Crăsnaru. Cert este că în Groșerea ulterior și popa Ion și-a construit culă, a mai fost înregistrată cea

[378] Ispravnicii, sec. XVII, pentru a evita deplasările lungi ale dregătorilor lor în țară, domnii din Țara Românească au început să numească ispravnici care rezolvau pe loc pricinile dintre ivite între locuitori, în jurul Craiovei - ținea loc banului. *Idem*, p. 320.
[379] Neam de moșneni, unul din ei a construit și biserica din sat deodată cu casa.
[380] C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 165-166.
[381] I. Atanasescu și V. Grama, *op. cit.*, p. 52.
[382] *Vistier* – grija garderobei împăratului și a tezaurului acestuia. Îngrijea de strângerea veniturilor țării și ținea evidența cheltuielilor țării. Datoria lui e să numere toți banii, să-i pună bine și să-i dea cui trebuie dați. Să cumpere haine pentru domn și daruri. N. Stoicescu, *op. cit.*, pp. 222-223.

atipică prin formele planului, singura absidată, iar foarte multe case țărănești au fost găsite în 1921 de Drăghiceanu care avea volume similare.[383]

II.8. Etimologie

Originea cuvântului culă se află în cuvântul din latina vulgară **cubula**, derivat din latinescul cuba cu sensul de *cuib (cubium)* al cărui corespondent portughez ar fi *caio* – **cuib de hoţi, loc ascuns**.[384] În culegerea de texte din popor publicată de Rădulescu-Codin în 1910, termenul culă apare cu sensul de loc unde este ascunsă o sumă foarte mare de bani, o avere, **comoară**: peștera lui Negru Vodă sau "locurile în care jidovii au făcut săpături adânci şi au lăsat cule de bani în pământul nostru".[385] În Balcani, acest al doilea înțeles este foarte răspândit.[386] În turcește, în albaneză, neogreacă, paleoslavă, bulgară, sârbește, în croată, termenul de culă are sensul de **turn, bastion, cetate sau locuință în afara satului, orașului** fapt consemnat şi de Sextil Puşcariu,[387] şi de Lazăr Şăineanu.[388]

În dicționarul limbii române moderne, cula este: 1. clădire turn cu baza dreptunghiulara, care servea şi ca loc de apărare; 2. sens învechit – turn circular, cupolă, boltă, turn boltit în palatul domnesc în care se păstra haznaua, visteria, tezaurul prin extensie; 3. beci boltit, subterană boltită – apărătoare de hoți; 4. conac boieresc, casa proprietarului unei moșii.[389]

După Janeke[390] cuvântul culă avea următoarele sensuri: turn rotund, turn al visteriei la castelul domnesc, visteria, construcție întărită pe moșii sau boltă subterană ca pază.

Nu se întâlnește explicit sensul de cameră de apărare ca volum secundar, care ar putea să justifice denumirea de culă folosită de localnici și la conacul din Glogova, unde se pare că nu a existat turn.

După descrierea din *Dicționarul de artă*[391] cula este:

> Un tip de locuință boierească caracteristică pentru Oltenia şi Muntenia (Argeș), de secol XVIII și XIX, ... cu unu sau două etaje, ... cu aspect de turn, ferestre de

[383] V. N. Drăghiceanu, "Monumente istorice din Oltenia. Raport din anul 1921... , p. 107.
[384] Vasconcellos cf. Sextil Puşcariu, *Studii şi notiţe filologice*, în *Convorbiri literare,* XXXVIII, nr. 12, (1904), p. 251.
[385] C. Rădulescu-Codin, *Din trecutul nostru: Legende, tradiţii şi amintiri istorice,* Bucureşti, Ed. Cartea Românească, 1910, pp. 44-45 şi pp. 84-85.
[386] Sextil Puşcariu, *Studii şi notiţe filologice*, în *Convorbiri literare,* XXXVIII, nr. 12, Bucureşti, Carol Göbl, 1904, p. 252.
[387] *Ibidem*, p. 251.
[388] Lazar Şaineanu, *Influenţa orientală asupra limbii şi culturii române,* vol. 2, Bucuresci, Socecu, 1900, p. 148.
[389] *Dicționarul limbii române moderne*, București, Academia R.P.R., 1958, p. 278.
[390] W. Janeke, *op. cit.*, p. 75.
[391] Tereza Sinigalia în Irina Cios et. al., *Dicționar de artă*, București, Meridiane, 1995, vol I, p. 136.

tragere la primele două etaje și foișor la ultimul nivel, servind pentru observație și apărare. Deși foarte numeroase în epocă și strategic amplasate, constituind lanțuri de apărare și semnalizare, s-au păstrat numai câteva.

Concluziile analizei multicriteriale

Situația istorică locală generată de marea istorie, atacurile permanente dar și schimbarea modului de atac, retragerile permanente în codru, amplasarea moșiilor micilor boieri în zonele de dealuri sau ale marilor boieri în punctele strategice și apoi a construcțiilor de tip culă construite de panduri se reflectă în tipologiile culelor, amplasare, datare și compoziția de arhitectură. Se poate distinge o evoluție cronologică a tipologiilor, care includ formarea unui stil propriu și elemente de vârf.

1. **Ruinele antice fortificate** sunt rare în zona Olteniei, conform RAN în medie 5 pe județ, iar culele oltenești se află în număr mare în apropierea acestora. Vecinătatea siturilor antice și medievale față de construcțiile de tip culă, necesită o cercetare mai amănunțită.

2. În ceea ce privește **compoziția urbană**, culele se află la o distanță detașată față de sate fiind împreună cu bisericile, cele mai voluminoase și mai durabile obiecte de arhitectură, în contrast cu dimensiunile mici pe care le aveau în acea vreme majoritatea locuințelor țărănești. Uneori s-au constatat relații geometrice privind amplasarea culelor față formele de relief și raportarea compoziției la acestea. Au fost identificate elemente de amenajare și compoziție peisajeră. Parcelele inițiale sau actuale ale culelor oltenești sunt o resursă culturală semnificativă, în contrast cu parcelările de dimensiuni mai mici și alungite uneori din unele sate aflate în vecinătatea acestora. Au fost identificate două **tipologii de amplasare dominante** față de formele de relief la construcțiile din piatră și/sau cărămidă integral, toate au în comun apropierea față de văile râurilor și plasarea pe o înălțime față de firul apei, pe un bot de deal sau pe o movilă în centrul unui platou de confluență a văilor.

3. **Istoric-defensiv**, culele oltenești formează un peisaj cultural care atestă răspunsul comunității locale la evenimentele istorice majore pe durata a 400 de ani, prin diverse **tipologii** de arhitectură fortificată și considerente de utilizare a terenului. Transformările și reconstruirile au dominat evoluția construcțiilor de tip culă în contextul năvălirilor și probabil al distrugerilor și pierderilor materiale frecvente. Două programe de arhitectură civilă sunt dominante față de celelalte 10 tipologii de cule-locuință prin volumetrie, amplasament și prestigiu: turn-refugiu anexat conacului boieresc și turnul-locuință fortificată. Transformările din arhitectura civilă din secolul al XVIII-lea din Oltenia s-au desfășurat în paralel cu o serie de transformări echivalente în **arhitectura ecleziastică**: adăugarea pridvoarelor și a componentelor strategice-militare, cum ar fi turnul anexă al mănăstirii Hotărani, fortificarea mănăstirilor din Subcarpați, a turnurilor-culă la intrarea

în biserică, a turnului-clopotniță la intrarea în incintă sau supraetajările stărețiilor mănăstirești.

4. Construcțiile de tip culă au dezvoltat un stil arhitectural propriu, cu trei exemplare de vârf: Curtișoara, Groșerea, Șiacu. Cula din Curtișoara ar putea reprezenta **Renașterea clasică**, iar cula Crăsnaru din Groșerea și cula Cioabă-Chintescu din Șiacu sunt expresii pure ale **baroc**ului, fiind reluat prin stilul istorist **neoromânesc**.

5. Dominanța clădirilor monumentale de mici dimensiuni și atmosfera interioară specifică sunt elemente pronunțate de ***Genius loci***. Prin forța atributelor materiale ale culelor oltenești inclusiv individualitatea pronunțată și prin repetiție în teritoriu, plasarea în apropierea apelor curgătoare în mod special valea Jiului, prin caracterul legendar, vecinătatea față de ruinele antice fortificate, istoria tragică și prin asociere cu boierul stăpânitor de moșie, s-ar putea considera că *Genius loci*–ul se extinde la scara întregii regiuni. Culele oltenești, în special cele de tip turn, care ar putea fi considerate clădiri-obelisc, alături de uniformitatea generală a reliefului și utilizarea văilor ca drumuri ar putea să funcționeze ca repere de orientare în spațiu, definind și marcând teritoriul comun.

6. **Etimologic**, termenul culă în limba română desemnează următoarele tipologii de arhitectură: turnul-locuință, turnul-anexă la conac, conacul fortificat prin cameră de apărare și camera de apărare în sine, casa-culă, dar sensul primar al culei oltenești este aceea de turn-locuință cu portic la cerdac și coloane robuste din cărămidă.

7. Valoarea excepțională universală intrinsecă a culelor oltenești este amplificată de **cantitatea restrânsă** actuală și mai ales inițială. Raportul dintre cele identificate până acum și cele păstrate, pe categorii este următorul: turn locuință 31/8, turn anexă la conac 17/4, case-culă 3/2, cule țărănești 21/4, conacul prevăzut cu cameră de apărare 5/4, conacul cu turn 6/3, turn de strajă 0/3, turn de strajă mănăstiresc 1/1.

III. Culele oltenești și valoarea culturală a acestora

Descrierea ansamblului în plan național

Construcțiile de tip culă poate constitui un **peisaj cultural** cu evoluție organică format din clădiri monumentale cu o puternică individualitate prin formă, faimă, unicitatea în teritoriu și dispunere detașată și dominantă față de așezări, strategică și aparent scenică în teritoriu, în vecinătatea văilor râurilor din Oltenia în special pe valea Jiului, construite în decursul secolelor XV-XIX, cu un pronunțat caracter identitar și memorial național.

Culele sunt construcții fortificate cu un pronunțat caracter monumental din punct de vedere compozițional, din **cărămidă** sau mai rar – piatră și cărămidă sau lemn având ziduri groase de aproximativ 1 metru, goluri minime la primele etaje și foișor sau cerdac la ultimul nivel îndreptat către sat, către văile râurilor, către direcția atacurilor și de obicei către zona cu cea mai largă priveliște.

Istoric-defensiv, tipologiile de arhitectură ale culelor, proprietarii, relația cu satul, răspândirea geografică a acestora pe văile râurilor din Oltenia dar și din nord-vestul Munteniei și datarea lor, reflectă istoria socială și **răspunsul comunităților** locale la contextul istoric pe decursul a cel puțin trei veacuri în Oltenia.

Prima tipologie, cea a culelor-cetate reprezentată printr-un singur exemplar, cetatea Tri-Kule a fost construită de administrația Severinului la comanda banului din secolul al XV-lea, Pippo Spano, în perioada în care a început ascensiunea Imperiului Otoman. Este posibil să fi existat mai multe fortificații din acea perioadă pe malul stâng al Dunării, construite pe ruine antice. Zona cronologică în care au debutat culele mai noi, turnurile ca anexă ale conacelor și turnul mănăstirii Hotărani, este sfârșitul secolului al XVII-lea/ începutul secolului al XVIII-lea, iar geografic, se deplasează către zona de câmpie din sud-vestul Munteniei, în paralel cu fortificarea autohtonă și apoi austriacă a mănăstirilor din nordul Olteniei. Construcția turnurilor-locuință din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, este asociată cu destrămarea Imperiului Otoman și atacurile turcești dese, de mică amploare, dar și cu starea în general conflictuală din teritoriu datorată războaielor austro-ruso-turce, a competiției dintre boierii stăpânitori de moșii, dintre boieri și domnie de a atrage forța de muncă, după reforma agrară din 1735. La începutul secolului al XIX-lea, ca răspuns la reintensificarea atacurilor, se revine la utilizarea militar-strategică a ansamblurilor bisericești și la construirea strategică pe conturul zonelor din primele două faze istoric-geografice, a turnurilor de strajă, a caselor-culă ale pandurilor și a unei noi serii de turnuri anexă dar și de turnuri locuințe permanente.

Sub-tipologiile ansamblului

Peisajul cultural al culelor din Oltenia este format din următoarele **tipologii**, care ar putea fi reprezentate prin construcțiile indicate prin subliniere din Anexa 5. *Tipologiile ansamblului*:

- **culele-cetate** care ar putea fi de secol XV, reprezentate de cetatea Tri-Kule de la Svinița, tipologie care nu își păstrează integritatea conform cercetărilor actuale. (eligibilă probabil pentru criteriul II și odată cu ea tot ansamblul, turnuri reconstruite deasupra unor ruine antice de Pippo Spano, în secolul al XV-lea);

- **conacul boieresc fortificat cu foișor și/sau cameră de apărare (Benești și Glogova)** început de secol al XVIII-lea (potențial ca valoare universală excepțională ca tipologie de arhitectură);
- **culele cu turn încorporat (Măldărești Greceanu)** construite de boieri mai însemnați sau mari, început de secol al XVIII-lea (potențial ca valoare universală excepțională prin tipologie de arhitectură monumentală și dimensiuni reduse, extrem de importantă pentru conace și alte programe de arhitectură neoromânești);
- **culele turn de strajă** civile construite de asociația de boieri, început de secol al XIX-lea (valoarea universală excepțională este semnificativă prin raritate, au existat trei dar nu se mai păstrează niciunul);
- **culele anexă la conac**, sfârșit de secol al XVII-lea și început de secol al XVIII-lea construite de boieri mai însemnați sau mari, iar ulterior la începutul secolului al XIX-lea de către susținătorii lui Tudor Vladimirescu sau alții, (valoarea universală excepțională este posibil să fie extrem de însemnată ca program dar cele patru exemplare păstrate nu întrunesc criteriile de integritate fizică);
- **culele locuință permanentă** din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, după eliberarea țăranilor de glie construite de boierii mici, negustori (tipologie de arhitectură cu caracter de unicitate, există trei exemplare de vârf). Ca obiecte de arhitectură monumentală, trei construcții din tipologia culelor oltenești, locuințe permanente, sunt excepționale din punct de vedere stilistic, ca amplasare și utilizare complementară a formelor de relief dar și prin compoziție urbană și ca program de arhitectură: Curtișoara, Groșerea, Șiacu. Aceste trei construcții sunt repere în teritoriu și simboluri ale prosperității economice a familiilor ctitorilor și au fost construite se pare după eliberarea țăranilor de glie. Cula Cornoiu din Curtișoara ar putea reprezenta local renașterea clasică, iar cula Crăsnaru din Groșerea și cula Cioabă-Chintescu din Șiacu ar putea fi considerate expresii ale barocului în ce privește compoziția de arhitectură și compoziția urbană, s-au constatat relații geometrice axiale de compoziție urbană față de formele de relief;
- **cula de lemn**, locuință țărănească de tip turn;
- **casele-culă** (cu potențial ca valoare universală excepțională memorială și prin tipologie, asocierea cu pandurii și personalitatea lui Tudor Vladimirescu);
- **culele țărănești** (pentru estimarea valorii universale excepționale trebuie continuată analiza comparativă);
- **cula din vie**, turn de observație în zonele viticole;
- **culele *de moft***, sau conacele românești sunt relevante pentru valoarea universală excepțională a ansamblului prin recunoașterea culelor

oltenești drept clădiri identitare naționale și reutilizarea stilului acestora (se recomandă și clasarea conacului Pleșoianu din Mălădărești).

Valoarea universală excepțională

Din punct de vedere **geografic-istoric**, situarea marilor moșii mănăstirești la câmpie și a moșiilor laice în zonele de dealuri, au creat o dinamică spațială a zonei de construcție a culelor și în egală măsură a avut consecințe privind ordonarea amplasării construcțiilor de tip culă în teritoriul extins. Distribuția în rețea a culelor oltenești reutilizează amplasamentele siturilor arheologice și medievale fortificate aflate în puncte strategice predefinite. Din această perspectivă, această zonă din sud-vestul României,[392] pe de o parte, și din sud-estul Europei pe de altă parte, particularizează un program arhitectural și cultural-istoric ce conferă unicitate în spațiul european. Lectura arhitectural constructivă, stilistică și peisageră, poate fi dublată de o lectură a acestui tip de construcție ce mărturisește răspunsul comunităților din această parte a Europei față de evenimentele *marii istorii*, oferind deopotrivă sugestii privind degajarea unui spațiu de interferență între arhitectură și habitatul central și vest european și habitatul specific zonei sud-est europene frământat în permanență de lipsa de stabilitate, de insecuritate, datorită evenimentelor politice și militare majore. Identitatea și particularitatea unui areal bine conturat din punct de vedere arhitectonic specific al acestei regiuni din sud-estul Europei poate constitui o adevărată rezervație privind raportul dintre locuință/ locuire/ apărare și ierarhii socio-culturale. Derulate pe parcursul secolelor XV-XIX, acest tip de construcții particularizează elemente de istoria vieții cotidian-colective, de modele și tipologii arhitecturale și în general o istorie de cele mai multe ori potrivnică omului.

Tipologia turnurilor-locuință permanentă cu cerdac ar putea fi considerate manifestări ale **Renașterii** în arhitectură, peisagistică și compoziție urbană având trei exemplare de vârf: Curtișoara, Groșerea, Șiacu. Amplasarea spațiului expus la ultimul etaj al turnurilor-locuință aflate pe boturi de deal sau movile din platourile unor văi au însemnat **schimbarea percepției asupra posesiunilor** și dobândirea rolului reprezentativ al

[392] Ștefan Blaș, în 1954, după o introducere sintetică a contextului de două pagini, cu trimiteri către substratul social prin comparație cu situația arhitecturii monumentale din Transilvania de la acea vreme, notează despre culele oltenești: „de aceea, o îndeaproape cercetare a celor câteva care se mai păstrează, fie chiar dacă nu sînt de o valoare artistică sau arhitectonică deosebită, este de cel mai mare interes pentru istoria arhitecturii noastre … .” Cf. Ș. Balș, *op. cit.*, p. 85.

construcțiilor acestea devenind simboluri ale prosperității economice familiilor ctitorilor.[393]

Cerdacul culelor oltenești poate fi o influență a pridvorului și arcadelor specifice stilului brâncovenesc din arhitectura religioasă care s-a extins și în arhitectura civilă prin adăugarea foișoarelor la conacele vremii. Culele oltenești sunt **clădiri rezidențiale fortificate monumentale de dimensiuni minimw** și exemplare rare de **arhitectură militară cu spațiu expus** la ultimul nivel. Totodată culele oltenești sunt **clădiri-reper** prin prestigiu, volumetrie, masivitatea zidurilor, amplasare față de formele de relief și față de așezări, **unicitate în teritoriu** restrâns și **repetiție în teritoriu extins**. Culele oltenești sunt valoroase și prin atmosfera interioară, prin caracterul legendar, prin modul strategic de utilizare al formelor de relief dar și prin **dimensiunea teritoriului pe care îl definesc**, în contrast cu dimensiunea redusă a obiectelor de arhitectură.

După cercetările efectuate până în prezent sunt greu de identificat sensul și modalitățile de influența stilistică construcțiilor de tip culă din Oltenia față de construcțiile similare din **Balcani** sau viceversa. În cazul în care turnurile oltenești au influențat apariția culelor din țările balcanice care au făcut parte din Imperiul Otoman spre deosebire de Valahia, valoarea universală a culelor oltenești crește.

Amplasarea celor 20 de construcții de tip culă aflate în platformele Podișului Getic din cele mai mult de 100 de clădiri studiate în **apropierea ruinelor antice fortificate** reprezentă o resursă culturală importantă pentru subiectul culelor oltenești, mai ales în corelație cu ipotezele de funcționare a culelor oltenești în lanț de semnalizare în caz de pericol. Acest subiect necesită cercetări ulterioare, iar aceste atribute ale peisajului cultural individualizează ansamblul în context european.

Criteriile valorii culturale

Criteriile de înscriere a patrimoniului construit în lista patrimoniului mondial care verifică valoarea universală a acestora sunt în număr de șase. În prezent, culele din Oltenia se află înscrise în lista tentativă a patrimoniului mondial încadrate la criteriile IV, al tipologiilor de arhitectură și V, care vizează motive excepționale de amplasare față de formele de relief. Dar criteriile considerate mai pronunțate conform stadiului actual al cercetărilor sunt III și IV. **Din perspectiva noilor informații,** eligibilitatea înscrierii peisajului cultural al culelor oltenești a fost studiată după cum urmează pentru fiecare dintre cele șase criterii culturale.

[393] Cărămida necesară construcției turnurilor-locuință putea să fie echivalentă cu necesarul construcției bisericilor sau uneori să depășească de până la 5 ori necesarul de cărămidă pentru bisericile paraclis, cum s-a întâmplat la Curtișoara.

Criteriul I. Să reprezinte o capodoperă a geniului creativității umane

Criteriul I, în ultimii ani, permite clasarea în LPM a construcțiilor excepționale din punct de vedere al execuției drept capodopere ale geniului creativității umane[394]. Atributele constructive ale culelor oltenești nu sunt excepționale la nivel universal din punct de vedere tehnic,[395] și ca atare să nu permită clasarea culelor oltenești la criteriul I. La acest criteriu se recomandă studierea eforturilor economice ale ctitorilor culelor, iar în acest sens menționăm că necesarul de cărămizi este de până la 5 ori mai mare decât cel necesar construirii bisericilor în unele cazuri. Din punct de vedere al concepției tehnice, culele din Șiacu și Groșerea au probleme de rigidizare din cauza pereților de compartimentare care nu sunt suprapuși în totalitate și nu unesc pereții opuși, cum se întâmplă la Curtișoara.

Cu toate acestea, criteriul I nu se referă doar la încadrarea construcțiilor privind execuția ci și la valoarea universală excepțională privind componentele intelectuale și simbolice reprezentate de un monument. Cula Cornoiu din Curtișoara, ca exponentă a clasicismului iar culele din Șiacu și Groșerea ca exponente ale stilului baroc ar putea fi clasate în LPM drept singurele[396] reprezentante ale stilurilor renașterii locale din seria culelor oltenești, fiind în același timp exemplarele cele mai elaborate ale programului de arhitectură al turnurilor-locuință cu spațiu expus ca și creații artistice dar și ca amplasare și compoziție urbană.

Criteriul II. Să exprime un schimb important de valori umane într-un interval de timp sau într-o regiune culturală a lumii, care să influențeze dezvoltarea arhitecturii sau tehnologiei, a artei monumentale, urbanismului sau peisagisticii

---

[394] Termenul de capodoperă trebuie interpretat drept o clădire cu o execuție excepțională completă și perfectă. Creativitatea trebuie să fie excepțională prin inventivitate, originalitate SAU clădirea trebuie să fie prima sau cap de serie pentru un stil. Genialitatea trebuie interpretată în ce privește componentele intelectuale sau simbolice sau în ce privește nivelul ridicat de abilitate artistică sau tehnică. Criteriul I a fost folosit inițial pentru încadrarea în LPM a monumentelor pentru caracteristica de a fi clădiri de referință pentru istoria artei și arhitecturii ca exemplare de vârf, dar în prezent acest criteriu desemnează mai degrabă construcțiile excepționale din punct de vedere tehnic, al execuției. Cf. Christina Cameron, Michael Parent, Michael Petzet, *The world Heritage List. What is OUV? Defining the Outstanding Universal Value of Cultural World Heritage Properties*, Berlin, Icomos, 2008, pp. 18-21.

[395] Deocamdată modul de țesere al cărămizilor nu este cunoscut. Inventivitatea și creativitatea execuției privind modul de țesere al cărămizilor ar trebui cercetată îndeaproape pentru a se putea determina cu certitudine dacă există sau nu elemente excepționale privind tehnicile constructive.

[396] Chiar dacă la acest criteriu sunt clasate catedrala din Chartres ca fiind construcția de referință prin excelență pentru goticul francez iar palatul din Würzburg ca fiind cel mai ieșit din comun palat baroc, culele oltenești trebuie judecate ca exemplare de referință pentru stilul propriu sau cel mult prin comparație cu reședințele fortificate din Balcani, care nu au spațiu expus, cerdac și arcade la ultimul nivel.

Influențele renascentiste prin stilul brâncovenesc privind amplasarea în ax față de formele de relief, schimbarea percepției asupra posesiunilor prin perspectiva descendentă, prezența coloanelor și a arcadelor, nu pot fi considerate pentru clasarea la acest criteriu, posibila influență a arhitecturii renascentiste occidentale asupra culelor oltenești fiind indirectă. Iar influența pe care au avut-o culele prin seriile apărute pe teritoriul românesc care se încheie prin stilul istorist neoromânesc este de interes mai degrabă național.[397]

Posibila influența pe care culele din teritoriul de la nordul Dunării au avut-o față de evoluția culelor din Balcani sau viceversa necesită cercetări ample, deocamdată informațiile privind datarea culelor din Balcani sunt insuficiente pentru a determina valoarea universală excepțională a culelor oltenești. Pe de altă parte în Balcani nu se regăsesc tipologiile conacelor cu turn sau a celor cu foișor și cameră de apărare.

Există și posibilitatea ca aceste cule din Valahia să fi fost rezultatul influențelor germanice ale cavalerilor teutoni (și ioaniți) care au fortificat cetăți în secolele XII-XIII în nordul Olteniei, dar această influență necesită cercetări mai amănunțite.

Pe de altă parte, Pippo Spano, provenind dintr-o familie nobiliară din Florența și aflat în slujba regelui maghiar Sigismund, a ajuns unul din banii Severinului din secolul al XV-lea, și a fost cel care a reconstruit cetatea de la Tri-Kule din Svinița, pe ruine antice. În cadrul acestei cercetări nu obținut informații privind existența altor cetăți de acest tip. Această influență reprezintă un potențial redus de clasare al întregului peisaj cultural al culelor oltenești la criteriul II.

Criteriul III. Să poarte o mărturie unică sau cel puțin excepțională a unei tradiții culturale sau a unei civilizații antice, dispărute sau actuale.

Structura și mecanismele de funcționare ale societății din Valahia la granița cu Imperiul Otoman în contextul destrămării acestuia și mobilitatea localnicilor datorită incursiunilor și înrobirilor dese sunt mărturisite prin amplasarea unică a culelor din Oltenia și Muntenia în teritoriu și față de așezări, dar și prin compoziția urbană și de arhitectură.

Uneori culele au fost suprapuse ruinelor fortificațiilor antice sau medievale din teritoriu extins, iar din această privință, subiectul are o semnificație culturală aparte pentru continuitatea populației în teritoriu.

[397] La acest criteriu sunt înscrise uneori și construcțiile considerate de referință pentru un anumit stil care au avut o influență recunoscută asupra evoluției arhitecturii dintr-o anumită regiune, într-un anumit interval de timp. La acest criteriu mai pot fi înscrise și clădiri care demonstrează o interacțiune între două culturi care poate genera un nou stil.

Criteriul IV. Să reprezinte un exemplu excepțional al unui tip de clădire, arhitectură, ansamblu tehnologic sau peisaj care exprimă o etapă importantă în istoria omenirii

Culele oltenești sunt probabil singurele locuințe fortificate cu spațiu expus din Europa și probabil singurele locuințe fortificate din secolul al XVIII-lea din Europa. Prin prestigiu, formă, masivitatea zidurilor, amplasare față de formele de relief și față de așezare dar și prin unicitatea și amplasarea în teritoriu pe văile râurilor, aceste construcții ar putea fi printre clădirile monumentale sau reprezentative cu cele mai mici dimensiuni din epocă din Europa.

Peisajul cultural al culelor oltenești este o compoziție cu un caracter memorial, monumental-peisajer cu obiecte de arhitectură având o puternică individualitate, definind peisajul amplu și uniform al văii Jiului și al afluenților săi care funcționează ca axe ordonatoare ale peisajului platformelor Podișului Getic. Caracterul excepțional al acestui tip de peisaj cultural este dat de **modul singular specific de dispunere al culelor în rețea**, de amplasarea construcțiilor față de așezare și față de configurația terenului, de **tipologia de arhitectură** cu caracter de unicitate a culelor oltenești, reprezentând răspunsul comunității creștine la contextul istoric generat de situarea la granița Imperiului Otoman și la periferia Europei și însemnând totodată rescrierea peisajului pentru a reflecta ideea de bună guvernare.

Criteriul V. Să fie un exemplu excepțional de așezare tradițională, utilizare a peisajului terestru sau marin reprezentative pentru o cultură (sau culturi), sau un exemplu excepțional al interacțiunii omului cu mediul înconjurător, în mod special atunci când devine vulnerabil în urma impactului schimbărilor ireversibile ale mediului antropic

Acest criteriu se referă în ultima vreme cu precădere la utilizarea agricolă a solului și la activitățile agricole în sine, atunci când aceste activități sunt amenințate de schimbările ireversibile.

Forma de relief unică a platformelor Podișului Getic prin văile și dealurile prelungi cu o anumită uniformitate, definită la sud de Dunăre, susținută la nord de Carpații Meridionali este utilizată în mod strategic prin amplasare și prin posibila semnalizare în rețea, care nu este pe deplin cercetată.

Activitățile peisajere și agrare specifice din perioada de apariție a culelor oltenești nu reprezintă caracteristica primară și excepțională a peisajului cultural al culelor oltenești, dar autenticitatea vieții agrare din așezările aferente culelor este de cercetat în continuare.

Criteriul VI. Să fie direct sau asociat tangențial cu evenimente sau tradiții actuale, cu idei sau credințe, opere artistice sau literare cu o semnificație universală excepțională

Înainte de instalarea puterii austriece în Oltenia turcii au luat 70-80.000 de robi din Oltenia dar și de peste Olt, acest număr ar fi putut să însemne probabil în jur de 15-17 % din populația Olteniei la începutul secolului al XVIII-lea. Acest val de înrobiri a fost ultimul de mare amploare din regiune iar incursiunile otomane anterioare cu înrobiri masive au generat retragerea sistematică a populației locale în codru pe decursul a mai bine de două secole. Deși evenimentele violente de acest tip au un caracter excepțional pentru Europa secolului al XVIII-lea, acestea au mai degrabă o amploare și o importanță locală și se încadrează mai degrabă la criteriul III și IV ca evenimente istorice care nu sunt de ordin excepțional universal.

Rămâne de văzut dacă asocierea culelor cu numele lui Tudor Vladimirescu ca personalitate care a condus mișcările revoluționare care au stat la baza formării statului român și înscrierea la mișcările sociale și naționale din Europa și de dincolo de Oceanul Atlantic de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea ar putea fi considerată relevantă și excepțională pe plan universal.

În concluzie, considerăm că subiectul culelor oltenești nu îndeplinește criteriul de clasare I, pentru criteriul II este necesară dezvoltarea cercetării în colaborare cu țările balcanice, criteriul III este îndeplinit, criteriul IV este îndeplinit, criteriul V vizează o conlucrare mai directă între om și mediu în mod special acolo unde există amenințări climatice și este mai puțin eligibil, iar la ultimul criteriu subiectul culelor oltenești are din nou un potențial redus de eligibilitate. Față de clasarea actuală, din motivele enunțate mai sus, considerăm posibilă clasarea culelor oltenești la criteriile III și IV, conform justificărilor de mai jos.

Criteriul III. Culele din Oltenia și Muntenia reprezintă structura societății și evoluția sa, între secolele XVI-XIX și răspunsul comunităților locale la contextul *marii istorii* în perioada de apogeu a Imperiului Otoman și reprezintă continuitatea civilizației cu origine daco-romană în teritoriu pe decursul a mai mult de două mii de ani prin racordarea la ruinele antice fortificate.

Criteriul IV. Distribuția tipologiilor culelor, tipologiile de amplasare față de sat și tipologiile de arhitectură, în mod special construcțiile de tip turn-locuință permanentă amplasate pe un bot de deal au caracter de unicitate la nivel mondial.

Autenticitate și integritate

Autenticitatea și integritatea trebuie analizate în raport cu trăsăturile suficiente și capabile să redea însușirile care conferă valoarea universală excepțională prin criteriile de înscriere III și IV, iar acestea trebuie verificate atât la nivelul obiectelor de arhitectură și al vecinătății monumentelor, cât și la nivelul peisajului cultural.

Considerentele pentru a demonstra autenticitatea peisajului cultural al culelor oltenești conform **criteriului III**, sunt:

1. pe cât posibil, **includerea tuturor tipologiilor** culelor prin exemplarele de vârf în LPM dar și cele care întrunesc condițiile de autenticitate și integritate. Încadrarea exclusivistă a turnurilor-locuință permanentă cu arcade și cerdac ca tipologii de arhitectură prin cele trei exemplare de vârf (Curtișoara, Groșerea, Măldărești, Șiacu) ar oferi informații incomplete din punct de vedere al autenticității și integrității peisajului cultural. Ar trebui încercată păstrarea unui raport cantitativ echivalent cu cel inițial între tipologiile existente și propuse pentru înscrierea în LPM, proporțional cu cel inițial și păstrarea raportului inițial al amplasării geografice a tipologiilor.

2. **clasarea culelor împreună cu bisericile și satele** de care aparțin acolo unde acestea își păstrează autenticitatea și integritatea, amplasarea față de sat și funcționarea culei în raport cu satul este importantă pentru autenticitatea culelor. În ce privește bisericile din sat sau paraclis, trebuie încercată includerea tuturor tipologiilor: cele cu turn intrare, cele cu pridvor, cu abside sau fără abside, de lemn sau de zid.

3. cercetarea **prezenței culelor țărănești** în așezările în care există cule integral din zidărie propuse spre înscrierea în LPM **și a conacelor neoromânești** de tipul culei Pleșoianu din Măldărești.

4. cercetarea mai amplă a funcționării culelor în **lanț de semnalizare** conform legendelor.

5. continuarea cercetărilor privind **evoluția așezărilor,** istoria ocupațiilor agricole și autenticitatea modului de viață în mediul rural și continuarea cercetărilor despre **amenajarea peisageră**.

6. continuarea cercetărilor privind **ruinele antice**, în special cele fortificate, din vecinătatea culelor propuse spre a fi clasate în LPM.

7. obținerea datelor despre **parcele** și evoluția proprietăților și succesiunea proprietarilor.

8. cercetări în ce privește obținerea **mobilierului** și armelor vechi.

Pentru îndeplinirea condițiilor de autenticitate privind **criteriul IV**, al tipologiilor arhitectură, de amplasare a culelor în teritoriu restrâns și extins, se recomandă:

1. **continuarea** cercetărilor prin **analiză comparativă** cu construcțiile de acest tip din Balcani și nu numai, inclusiv a tipologiilor conacelor sau a culelor țărănești.
2. pentru verificarea autenticității tipologiilor de arhitectură a turnurilor-locuință permanentă și a turnurilor anexă, ar trebuie realizate **cercetări arheologice** pentru a se stabili dacă actuala departajare între cele locuite în permanență și cele anexă la conac se susține, prin prezența sau absența conacelor din vecinătatea acestora.
3. investigarea potențialului de reconstruire/ reconstituire al **tipologiei dispărute** a turnurilor de strajă civile conform informațiilor existente sau a conacelor turnurilor anexă.

Pentru o eventuală clasare conform **criteriului II**, propunem continuarea cercetărilor privind posibila influență a arhitecturii fortificate a cavalerilor teutoni și ioaniți din secolele XIII-XV asupra arhitecturii fortificate de tip culă din Oltenia și Muntenia, și chiar Balcani.

Integritatea peisajului cultural poate fi obținută prin integrarea tuturor tipologiilor culelor. În ce privește integritatea obiectelor de arhitectură o componentă foarte importantă a integrității vizuale este contextul urban. Este de cercetat în fiecare caz în parte în ce măsură apropierea fondului construit al așezării în timp s-a apropiat de construcția de tip culă și în ce măsură acest aspect poate afecta dominanța, monumentalitatea, integritatea și autenticitatea acestor clădiri.

Concluzii

1. Cercetarea aduce **informații noi** și clarificări despre: tipologiile de arhitectură, evoluția constructivă, detalii tehnice și informații despre meșteri, apropierea față de siturile antice sau medievale cu caracter militar, categoriile de boieri care le-au construit, legăturile cu bisericile din sat, elemente de mobilier și de asemenea, cercetarea aduce multe informații noi ;i concrete privind estetica și compoziția arhitecturală, urbană și a legăturilor cu peisajul și cu localitățile.

2. Subiectul culelor oltenești de importanță universală excepțională, **lasă loc unor dezvoltări viitoare** în ceea ce privește istoria individuală a culelor, istoria constructivă și studiile de parament, istoria și evoluția așezărilor, a bisericilor, a ruinelor antice sau a amplasărilor.

3. Culele oltenești reprezintă **răspunsul comunităților** de la nordul Dunării față de contextul amplasării în vecinătatea Imperiului Otoman pe durata a cel puțin trei secole, prin 11 tipologii de arhitectură, relevante și pentru schimbările în ierarhiile sociale, având valoare universală excepțională atât la nivel de peisaj cultural cât și ca tipologii de arhitectură și se înscriu din punct de vedere al clasării în LPM UNESCO, la criteriile III și IV. În vederea unei posibile încadrări și la criteriul al doilea, este necesară continuarea cercetărilor privind datarea culelor din **Balcani** și posibila influență dinspre, sau spre sudul Dunării în ce privește tipologiile turnurilor-locuință.

4. Se recomandă constituirea unei echipe complexe transfrontaliere pentru cercetările ulterioare inclusiv pentru înscrierea culelor oltenești în LPM și transformarea activităților de protejare a culelor oltenești, în **exemplu de bune practici** la nivel internațional în cercetare, restaurare, turism, comunicare și management.

5. Un aspect important privind autenticitatea culelor oltenești este **viața din mediul rural** vulnerabilă la schimbările demografice actuale, la modificările climatice și antropice și la afluxul de turiști străini, se recomandă includerea acestor problematici în planul de management necesar dosarului de clasare în paralel cu metodele coercitive legale privind construcțiile noi din localitățile arondate. Se recomandă cooptarea unor parteneri cu experiență din alte țări balcanice, din rândurile celor care gestionează sau sunt implicați în managementul altor peisaje culturale înscrise de o perioadă mai îndelungată în LMP și care au avut un management de succes.

Bibliografie:

I. Surse arhivistice

Arhiva Institutului Național al Patrimoniului - INP[398]
Fond DMI - Direcția Monumentelor Istorice[399]
Almăj
Fișă de localitate, *Almăj, Craiova, Oltenia*, Atanasescu, Iancu, [s.a.].
Fișă de monument, *Cula Poenaru*, Almăj, Atanasescu, Iancu, [s.a.].
Dosar 329, *Consolidare şcoală Almăj*, *Faza P.E.,* şef de proiect V. Badea, Atelierul de proiectare, Craiova, dir. tehnic ing. Gh. Georgescu, ing. V. Badea, 1977.
Brabova
Fișă de monument, *Cula Izvoranu-Geblescu*, Almăj, Atanasescu, Iancu, 1964.
Fond DMASI, *Consolidare şi Restaurare PE+DE, Cula Izvoranu Brabova, jud. Dolj*, şef de proiect arh. Ciomu, Cristian, Craiova S.A., 1991-94.
Broșteni
Fișa de monument, *Cula Cuțui,* Broșteni, Atanasecu, T. și Corcinschi, St., 1963.
Dosar 1621, *Cula Cuțui. Întreținere - Consolidare. PE+Releveu*, Iancu Atanasescu, 1962 și *Întreținere-consolidare-restaurare Cula Cuțui, com. Broșteni, faza PE regiunea Strehaia*, șef de pr. Atansescu, Iancu, dir. Cocheci,T. , dir. tehnic ing. Bădescu C., dir. th. adj. arh. Simionescu.
Bujoreni
Dosar 2661, *Cula din Bujoreni, com. Bujoreni, jud. Vâlcea, restaurare și reparații*, șef. de pr. Atanasescu, Iancu, Consiliul Popular, jud. provizotiu Dolj, dir. arh. șef. Cocheci, Th., ing. Munteanu, E., dir. tehn. adj. Simionescu, P., 1966-68.
Câmpu Mare
Fișa de monument, *Cula Galița*, Câmpu-Mare, Crețeanu, Radu, 3. XI. 1964.
Cartiu
Fișa de monument, *Casa Cartianu*, Cartiu, Udriște, Elena și Corcinschi, Ștefan, 29.09.1963.
Fond DMASI, Dosar 3038, *Casa Cartianu, PT+DE, Restaurare-consolidare*, arh. șef. Polizu, Virgil, 1994-1997.
Cernătești
Fișă de monument, *Cula Cernăteştilor*, Cernătești, Atanasescu, Iancu, [s.a.].
Dosar 3036, *Cula Cernăteştilor Consolidare-întreținere-restaurare,* șef de pr. Atanasescu, Iancu, 1962.
Cerneți, Vladimirescu
Fișă de monument, *Cula lui Tudor Vladimirescu,* Cerneți, Atanasescu, Tiberiu, 22.04.1963.
Dosar 3044, *Cula T. Vladimirescu din Cerneți, com. Șimian, Craiova, Proiect de restaurare*, șef de pr. Atansescu, Iancu, consiliul jud. Mehedinți, regiunea Craiova, 1966, dir. Cocheci,T. , dir. tehnic ing. Bădescu, C., dir. th. adj., arh. Simionescu, P. și *Corespondență* 1960.
Cerneți, Nistor
Dosar 3045, *Cula cerneți de pe dealul Gârdanului, 030/974 – FAZA P.F.U.,* C.C.E.S. colectiv de elaborare : arh. M. Adrian, tehn. E. Barbu, rezistență ing. L. Rotaru, tehn. N. Stroie, instalații ing. Gh. Păunescu, tehn. I. Steinke, devize ing. Gh. Drăgoi, tehn. D. Răutu, D.M.I.A., Atelierul de proiectare restaurare, dir. Drăguț, Vasile, 1974.
Curtișoara

[398] Fostul INMI, *Institutul Național al Monumentelor Istorice*.
[399] Acolo unde este specificat (Cartiu, Șiacu, Șuici), fondul este DMASI – *Direcția Monumentelor Ansamblurilor și Siturilor* (1990-1994), fostul DMI, după 1989.

Fișă de monument, *Cula Cornoiu*, Curtișoara, prof. Udriște, Elena, dir. Muzeului Raional Tg. Jiu, c. arh. Ștefan Corcinschi, D.S.A.P.C. Oltenia, 1963.
Dosar 4230, *Cula Cornoiu, Restaurare*, șef de pr. Atanasescu, Iancu, 1965.
Dosar 4229, *Curtișoara - Muzeu în aer liber*, șef pr. Iulia Datcu, arh, Datcu, Iulia, ing. Cioromela, Mircea, Instal. Ing. Dan, Valerian, dir. Ing. Ditugeniu, Rustoiu, ing. șef Popescu, Ion, arh. Ciupitu Octavian, 1972-75.
Frăsinet
Dosar 4828, *Reconstituire culă, comuna Băbăița sat Frăsinet*, arh. șef de secție Andrei, Ioan, tehnician pr. Georgescu, Ștefan, tehnician Ionete, Pantelimon, Consiliul Popular al Județului Teleorman, Secția Arhitectură și sistematizare, 1975-1977.
Groșerea
Fișă de localitate *Groșerea*, arh. proiectant Atanasescu, Iancu, 1963.
Fișă de monument, *Cula Crăsnaru*, Groșerea, arh. proiectant Atanasescu, Iancu, 1963.
Dosar 5185, *Cula Crăsnaru din Groșerea, Restaurare, consolidare, corespondență,* șef de proiect Atanasescu, Iancu, Sfatul Popular Regional Oltenia, dir. Arh șef Th. Cocheci, dir. Tehnic ing, Bădescu, C., dir. Tehnic adjunct arh. Simionescu, P., 1962-1964.
Măldărești Duca
Fișă de monument, *Cula Duca,* Măldărești, R. Creţianu, de la D.M.I., 1964.
Dosar 6241, *Cula Duca-Măldăreşti, PA+PE/ 962-967, Restaurare,* șef proiectare arh. R. Bordenache, C.S.C.A.S. DMI, șef. pr. Ștefan Balș, dir. arh. V. Bilciurescu, dir. tehnic. ing. V. Munteanu, 1962-67.
Măldărești Greceanu
Fișă de monument, *Cula Greceanu,* Măldărești, Creţianu, Radu, de la D.M.I., 1964.
Mioveni Racoviță
Fișă de monument, *Cula Racoviță*, Mioveni, Crețeanu, Radu, 10.11.1964.
Retevoiești
Fișă de monument, *Cula Drugănescu*, Retevoiești, Crețeanu, Radu, D.M.I., date de la învățătorul pensionar Vasile A. Popescu, 4.06.1965.
Șiacu
Fișa de localitate, *Șiacu*, Anastasescu, Tiberiu, funcția: Muzeograf Muzeul Regiunii Porţilor de Fier Tr. Severin și Corcinschi, Șt. Functia: cond. Arh. DSAPC Oltenia, 1963.
Fișă de monument, *Cula Cioabă-Chintescu*, Șiacu, Anastasescu, T., funcţia: Muzeograf Muzeul regiunii Porţile de Fier și Tr. Severin, Corcinschi St. Funcţia: Cond. Arhit. DSAPC Oltenia, 31 august 1963.
Fond DMASI, Dosar 2493, *Restaurare Cula* Chintescu *Șiacu-Gorj, PT-DDE,* șef pr. Cămui, Iulian, arh. Pasăre, Viorel Dorel, ing. Enășel Constantin, Cardum 7 SRL, 1994, Târgu Jiu.
Șuici
Fișa de monument, *Cula Sultănica,* Șuici, Crețeanu, Radu, 21.05.1965.
Fond DMASI, Reparații *și restaurare, Șuici, Argeș, cula Sultănica,* Mulțescu, Maria, Societatea comercială „Proiect Argeș" S.A. Pitești, 1990-1992.

II. Lucrări generale

ARNHEIM, Rudolf, *Forța centrului vizual*, București, Ed. Meridiane, 1995.
ASSUNTO, Rosario, *Peisajul și estetica,* București, Ed. Meridiane, 1986, 2 volume.
ANTONIU, Alexandru, *Album general al României : compus din 300 de tablouri reprezentînd monumentele istorice şi contimporane, posişiuni pitoresci, domeniul coronei şi costume naţionale: cu descriirea istorică şi pitorească*, Dresda, Stengel&Co, 1901-1904.
BRĂTULEANU, Anca, *Curți domnești și boierești în România: Valahia veacurilor al XVII-lea și al XVIII-lea*, București, Ed. Simetria, 1997.

BUGA, Dragoş, CUCUTA, Constantin, SUCIU, Maria, *Dicţionar geografic al Judeţului Gorj*, Târgu Jiu, Societatea de Geografie din România. Filiala Gorj; București, Institutul de Geografie al Academiei Române, 2002.
CĂRĂBIŞ, Vasile, *Istoria Gorjului,* Bucureşti, Ed. Editis, 1995.
CĂRĂBIŞ, Vasile, *Morile şi pivele de pe Valea Jaleşului*, Târgu Jiu, Ed. Centrului Judeţean al Creaţiei Populare Gorj, 2002.
CONSTANTINESCU-IAȘI, Petre et. al., *Istoria României*, București, Ed. Academiei R.P.R., 1960-1964, 4 volume.
CURINSCHI-VORONA, *Istoria arhitecturii în România*, Bucureşti, Ed. Tehnică, 1981.
DAVIDESCU, Mişu, *Monumente istorice din Oltenia*, Bucureşti, Ed. Meridiane, 1964.
DJUVARA, Neagu, *O scurtă istorie a românilor povestită celor tineri*, București, Ed. Humanitas, 2002.
DRĂGUŢ, Vasile, *Arta românească,* București, Ed. Vremea, 2000.
ENACHE, Ştefan, PLEŞA, T., *Zona etnografică Dolj,* Bucureşti, Ed. Sport Turism, 1982.
FOCŞA, Gheorghe, GODEA, Ion, *Arhitectura Gorjului,* Timişoara, Editura de Vest, 2002.
GHEORGHIU, Teodor Octavian, *Arhitectura medievala de apărare din Romania,* Bucureşti, Ed. Tehnică, 1985.
GHIKA-BUDEŞTI, Nicolae, *Evoluţia arhitecturii în Muntenia şi Oltenia*, Vălenii de Munte, Ed. Datina Românească, 1927-1936.
GIURESCU, Constantin C., *Material pentru istoria Olteniei supt austrieci. 1726-1732*, vol. II, București, Gutenberg, 1913.
GIURESCU, Constantin C., *Istoria pădurii româneşti din cele mai vechi timpuri până astăzi*, București, Ed. Ceres, 1976.
IONESCU, Grigore, *Arhitectura pe teritoriul României de-a lungul veacurilor,* Bucureşti, Ed. Academiei R.S.R., 1981.
IONESCU, Grigore, *Arhitectura populară în România,* Bucureşti, Meridiane, 1971.
IONESCU, Grigore, *Arhitectura românească. Tipologii. Creaţii. Creatori,* Bucureşti, Ed. Tehnică, 1986.
IONESCU, Grigore, *Istoria arhitecturii în România,* Bucureşti, Ed. Academiei R.S.R., 1965.
JOJA, Constantin, *Arhitectura românească în context European,* Bucureşti, Ed. Tehnică, 1989.
PAPACOSTEA, Șerban, *Oltenia sub stăpânire austriacă (1718-1739)*, București, Academia R.S.R., 1971.
PAPIU-ILARIAN, Alexandru, *Tesaur de monumente istorice pentru România : atât din vechi tipărite cât şi manuscripte : cea mai mare parte străine : adunate, publicate cu prefaţiuni şi note illustrate*, Bucuresci, Ed. Ștefan Rassidescu, 1862-1864, 3 volume.
PATRULIUS, Radu, R., *Locuinţa în timp şi spaţiu*, București, Ed. Tehnică, 1975.
PĂNOIU, Andrei, *Arhitectura tradiţională din zona centrală a Gorjului,* București, Ed. Muzeului Național de Istorie, 1982.
PĂNOIU, Andrei, *Mobilierul vechi românesc*, București, Ed. Meridiane, 1975.
PETRESCU, Paul, *Arhitectura ţărănească în lemn din România,* București, Ed. Meridiane, 1974.
CIOS, Irina, et. al., *Dicţionar de artă*, București, Ed. Meridiane, 1995, 1998, 2 volume.
RĂDULESCU-CODIN, C., *Din trecutul nostru: Legende, tradiţii şi amintiri istorice,* București, Cartea Românească, 1910.
SĂLCEANU, Ilie, CURICI, Nicolaie, *Fenomenul „Şviniţa"*, Satu Mare, Solstiţiu, 2012.
SCRUMBESCU, Ilie, *Monografia comunei Aninoasa*, *judeţul Gorj,* Craiova, s.l., 1936.
STAHL, Henri H., STAHL, Paul H., *Civilizaţia vechilor sate româneşti,* București, Ed. Ştiinţifică, 1968.
ŞTEFULESCU, Alexandru, *Gorjul istoric şi pitoresc,* Târgu Jiu, Nicu D. Miloşescu, 1904.
ŞTEFULESCU, Alexandru, *Călăuza Gorjului*, Târgu Jiu, Nicu D. Miloşescu, 1905.
ŞTEFULESCU, Alexandru, *Istoria Tîrgu Jiului,* Tîrgu Jiu, Nicu D. Miloşescu, 1906.

STOICESCU, Nicolae, *Bibliografia localităţilor şi monumentelor feudale din România,* Craiova, Ed. Mitropoliei Olteniei, 1970.
STOICESCU, Nicolae, *Sfatul domnesc şi marii dregători din Ţara Românească şi Moldova (sec. XIV-XVII)*, Bucureşti, Ed. Academiei R.S.R., 1968.
TEODORIAN-CARADA, Marius, *Din frământările trecutului,* Bucureşti, Gutenberg, 1920.
TZIGARA-SAMURCAŞ, Alexandru, *Arta în România,* Bucureşti, Ed. Minerva, 1909.
VĂTĂŞIANU, Virgil, *Metodica cercetării în istoria artei*, Ed. Meridiane, Bucureşti, 1974.
VLĂDESCU, Cristian și POPA, Dan, *Arme în muzeele din România*, Bucureşti, Ed. Meridiane, 1973.
VOINESCU, Ion, *Monumente de artă ţărănească din România,* Bucureşti, Carol Göbl, 1908.

III. Lucrări speciale

1. Monografii

ATANASESCU, Iancu, GRAMA, Valeriu, *Culele din Oltenia*, Craiova, Ed. Scrisul Românesc, 1974.
CREŢEANU, Radu, CREŢEANU, Sarmiza, *Culele din România*, Bucureşti, Ed. Meridiane, 1969.
GODEA, Ion, *Culele din Romania – tezaur de arhitectură europeană*, Timişoara, Ed. de Vest, 2006.
GRECEANU, Olga N., *Cula din Măldăreşti*, Bucureşti, Ed. Triumful, 1937.
JANEKE, Wilhelm, *Casa ţărănească şi casa boierească în România,* Bucureşti, Ed. Casei Şcoalelor, 1932.
JANEKE, Wilhelm, *Das Rumanische Bauerin – und Bojarenhaus,* Bucureşti, Konig Carol, 1918.
MACHAT, Cristoph, *Denkt.maler in Rumanien*, Munchen, Icomos Nationalkomitee der Bundesrepublik Deutschland, 1995.
MENDREA, Sandu, *Culele de la Măldăreşti*, Bucureşti, Ed. Meridiane, 1966.
POPESCU, Vasile A., *Retevoeşti – Argeş: (trecutul şcolii, cula Drugănescu şi întâmplări cu haz)*, Bucureşti, [s. n.] 2004.
ZAMORA, Luiza, BONCIOCAT, Şerban*, Cule: case boiereşti fortificate din România*, ed. a 2-a, Bucureşti, Ed. Igloo, 2007.
Culele din Oltenia, proiect universitar de restaurare româno-francez, coordonat de Ştefan Mănciulescu, arhitecte en chef Corrèze, Haute-Loire, Ministerului Culturii, Franţa şi Florence Babics, architecte du Patrimoine, 2010-2011, între masteranzii secţiei de Conservare-restaurare, Universitatea de Vest Timişoara şi studenţii de la Centrul de Studii Avansate în Istorie şi Conservarea Monumentelor Istorice, Chaillot, Paris. Grup de studenți români: BORTNOWSKY, Pierre, COSTIUC, Silvia, LAZĂR, Mihaela, NICOARĂ, Gabi, PĂTRULESCU, Roxana, VEREŞ, Paula, VULCU, Maria. Grup de studenți francezi: BELLON, Nadege, CAMPOS, Maria, JUD, Elise, KRUTUKHINA, Anna, LAUFET, Juliette, DE LARGENTAYE, Astrid, VALLIN, Amandine.

2. Articole din reviste

ANTONESCU, Teohari, ”Iaraş originea culelor?”, în *Convorbiri literare,* XLI, nr. 12 (1907).
ANTONESCU, Teohari, ”Culele sunt sau nu naționale?”, în *Convorbiri literare,* XLI, nr. 12, (1907).
BALŞ, Ştefan, „Vechi locuinţe boiereşti din Gorj” în *SCIA*, nr. 3-4 (1954).
BĂRCĂCILĂ, Alexandru, ”Însemnări din Gorj”*,* în *BCMI*, XX / 1927.
BRĂTULESCU, Victor, ”Biserica şi cula din Racoviţă-Muscel”, în *BCMI*, XXVI / 1933.

CREŢEANU, Radu, „Culele şi casele întărite de pe valea Motrului”, în *Monumente şi Muzee*, Academia R.P.R., 1958.
DRĂGHICEANU, Virgil N., ”Câteva monumente din Muntenia”, în *BCMI*, XXIV / 1931.
DRĂGHICEANU, Virgil. N., ”Monumente istorice din Oltenia. Raport din anul 1921”, în *BCMI*, XXIV / 1931.
DRĂGHICEANU, Virgil. N., ”Monumentele Olteniei. Raportul al doilea”, în *BCMI*, 1933.
FOCŞA, Gheorghe, ”Elemente decorative în arhitectura populară din zona etnografică a Jiului de Sus”, în *SCIA*, nr. 3-4 (1954).
FOCŞENEANU, Ion, ”Trei cule din Oltenia”, în *Arhitectura R.P.R.*, Bucureşti, Nr. 4/ 1963.
GOLESCU, Maria, „Un architect român de la începutul veacului al XIX-lea”, în *BCMI*, 1943.
NICOLESCU, Corina, ”Locuinţe domneşti în cuprinsul mănăstirilor în veacurile XV-XVII”, în *SCIA*, nr. 3-4 (1954).
PETRESCU, Paul, ”Casa cu foişor ţărănească la români”, în *SCIA*, nr. 3-4 (1958).
PUŞCARIU, Sextil, „Studii şi notiţe filologice”, în *Convorbiri literare,* XXXVIII, nr. 12, Bucureşti, Carol Göbl, 1904.
POPESCU, Vasile A., *Retevoeşti – Argeş: (trecutul şcolii, cula Drugănescu şi întâmplări cu haz)*, Bucureşti, [s. n.] 2004.
STAHL, Paul H., ”Locuinţele ţărăneşti cu două caturi la români”, în *SCIA*, nr. 3-4 (1957).
STAHL, Paul H., ”Vechi case şi biserici de lemn din Muntenia”, în *SCIA* nr. 2 (1963).
ŞĂINEANU, Lazăr, *Influenţa orientală asupra limbii şi culturii române*, Bucuresci, Socecu, 1900.
TRAJANESCU, I. D., ”Biserica şi culele din Măldăreşti (Vâlcea)”, în *BCMI*, V/1912.

3. Bibliografie UNESCO

BADMAN, Tim et. al., *Preparing world heritage nominations*, Unesco, Iccrom, Icomos, Iucn, 2011, ed. a 2-a.
CLEERE, Henry, DENYER, Susan, PETZET, Michael, *The world Heritage List. Filling the Gaps – an Action Plan for the Future*, Munchen, Icomos, 2005.
CAMERON, Christina, PARENT, Michael, PETZET, Michael, *The world Heritage List. What is OUV? Defining the Outstanding Universal Value of Cultural World Heritage Properties*, Berlin, Icomos, 2008.
COPITHORNE, Jennifer, KING, Joseph, WIJESURIYA, Gamini, *Statement of Significance, Extract from a Research Report on Statement of Outstanding Value prepared for the World Heritage centre*, Iccrom, 2008.
Nara Document on Authenticity, versiune finală redactată de Raymond Lemaire și Herb Stovel, raportorii conferinței de la Nara, din Japonia, 1-6 noiembrie 1993, la care au participat 35 de experți, invitați de organizatorii conferinței Unesco, Iccrom, Icomos.
UNESCO, Intergovernmental Committee for the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*, Paris, Unesco, 2012.
UNESCO, *Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage*, Paris, Unesco, 1972.
UNESCO, *Recommendation Concerning the Safeguarding and Contemporary Role of Historic Areas*, Paris, Unesco, 1976.
UNESCO, *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*, Paris, Unesco, 2003.
UNESCO-ICOMOS Documentation Center, *World heritage cultural landscapes*, Paris, Unesco, 2009.

IV. Legislație

Ministerul Culturii şi Cultelor, "Lista monumentelor istorice din România actualizată", anexă a Ordinului Ministrului Culturii și Patrimoniului Național, nr. 2.361/2010, în *Monitorul Oficial al României*, anul 178 (XXII), Nr. 670 bis, vineri 1 octombrie 2010.
Ministerul Culturii şi Cultelor, „Ordinul ministrului culturii și cultelor nr. 2260/18.04.2008 privind aprobarea Normelor metodologice de clasare și inventariere a monumentelor istorice", în *Monitorul Oficial al României*.
Anexă: Ministerul Culturii şi Cultelor, "Normă metodologică de clasare şi inventariere a monumentelor istorice" din 18/04/2008, în *Monitorul Oficial al României*, Partea I nr. 540 din 17/07/2008.
Ministerul Culturii şi Cultelor, „Ordinul ministrului culturii și cultelor nr. 2398/25.06.2008 pentru reorganizarea activităţii de atestare a specialiştilor, experţilor şi verificatorilor tehnici în domeniul protejării monumentelor istorice și pentru aprobarea normelor metodologice privind atestarea acestora", în *Monitorul Oficial al României*
Ministerul Culturii şi Cultelor, „Ordinul ministrului culturii și cultelor 2684/2003 privind aprobarea Metodologiei de întocmire a obligaţiei privind folosinţa monumentului istoric şi a conţinutului acestuia", în *Monitorul Oficial al României*
Ministerul Culturii și Cultelor, „Lege nr. 422 din 18 iulie 2001 privind protejarea monumentelor istorice (Republicată în MONITORUL OFICIAL nr. 938 din 20 noiembrie 2006)", în *Monitorul Oficial al României*
Ministerul Culturii şi Cultelor, „Hotărâre nr. 230 din 4 martie 2003 privind delimitarea rezervaţiilor biosferei, parcurilor naţionale şi parcurilor naturale şi constituirea administraţiilor acestora", în *Monitorul Oficial al României*.
Ministerul Culturii şi Cultelor, „Lege nr. 5 din 6 martie 2000 privind aprobarea Planului de amenajare a teritoriului naţional - Secţiunea a III-a - zone protejate", în *Monitorul Oficial al României*.
Ministerul Culturii şi Cultelor, „Hotărârea de guvern nr. 1546/2003 pentru aprobarea Normelor de conservare și restaurare a bunurilor culturale mobile clasate", în *Monitorul Oficial al României*.
Ministerul Culturii şi Cultelor, „Ordinul ministrului culturii și cultelor nr. 2008/2001 pentru aprobarea Normelor de acreditare a conservatorilor și restauratorilor", în *Monitorul Oficial al României*.
Ministerul Culturii și Cultelor, „ Legea 150/1997 - LEGE privind ratificarea Convenției europene pentru protecția patrimoniului arheologic (revizuita), adoptata la La Valetta la 16 ianuarie 1992", în *Monitorul Oficial al României*.
Ministerul Culturii şi Cultelor, „Legea 157/1997 privind ratificarea Convenției pentru protecția patrimoniului arhitectural al Europei, adoptată la Granada la 3 octombrie 1985", în *Monitorul Oficial al României*.
Ministerul Culturii şi Cultelor, „Legea nr. 451 din 8 iulie 2002 pentru ratificarea Convenției europene a peisajului, adoptată la Florența la 20 octombrie 2000", în *Monitorul Oficial al României*.

V. Surse online

Geografie

Hey What's That?
http://www.heywhatsthat.com/
Maps For Free
http://www.maps-for-free.com/

Google Maps
https://maps.google.com/
Toma, Dumitrel, © 2003
http://www.podisuri-dealuri.go.ro/
Wikimapia
http://wikimapia.org/

Imagini

Asociatia Culturala Memoria Oltului
http://www.memoriaoltului.ro/
BISERICI.org Situl ce se doreşte a fi un catalog al Bisericilor din România
http://www.biserici.org/
CHIABURU, Liliana, *Atelierul de arhitectură*
http://atelieruldearhitectura.blogspot.ro/
Monumente istorice din România
http://www.monumenteromania.ro/
Panoramio
http://www.panoramio.com/

Informații speciale

Direcţia Judeţeană pentru Cultură şi Patrimoniul Naţional Olt (DJCPN)
http://www.olt.djc.ro/
Ministerul Culturii şi Patrimoniului Naţional, Repertoriul Arheologic Naţional (RAN)
http://ran.cimec.ro/
United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
http://whc.unesco.org/

Prescurtări

BCMI *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice,* Bucureşti, Carol Göbl
CMI *Comisia monumentelor istorice*
DMI *Direcţia monumentelor istorice*
DMASI *Direcţia monumentelor, ansamblurilor şi siturilor istorice*
FAI *Fişă analitică de inventariere*
FAM *Fişă analitică minimală*
GAS *Gospodărie agricolă de stat*
INP *Institutul Naţional al Patrimoniului*
LMI *Lista monumentelor istorice*
LPM *Lista patrimoniului mondial*
RAN *Repertoriul arheologic naţional*
SCIA *Studii şi cercetări de istoria artei*, Bucureşti, Ed. Academiei R.P.R.
UAUIM Universitatea de Arhitectură şi Urbanism „Ion Mincu”
UNESCO *Organizaţia Naţiunilor Unite pentru Educaţie, Ştiinţă şi Cultură*

Sursele ilustraţiilor

Anexa 1. Imagini-document

1. Cula Poenarilor, Almăj, Dolj
Ion Voinescu, *Monumente de artă țărănească din România,* Bucureşti, Carol Göbl, 1908, il. 18.
2. Cula Poenarilor, Almăj, Dolj
Nicolae Ghika-Budeşti, *Evoluţia arhitecturii în Muntenia şi Oltenia*, Vălenii de Munte, Ed. Datina Românească, 1927-1936, pl. DCXII.
3. Biserica *Sfântul Nicolae* Almăj, Dolj
David Chifiriuc, *Monumente istorice din România* în http://www.monumenteromania.ro/, [20.04.2013].
4. Cula din Atârnați, Gârla Mare, Mehedinți
Apud Ion Godea, *Culele din Romania – tezaur de arhitectură europeană*, Timişoara, Editura de Vest, 2006, fig. 36.
5. Conac fortificat cu turn, Băbeni, comuna Diculești, Vâlcea
Iancu Atanasescu și Valeriu Grama, *Culele din Oltenia*, Craiova, Ed. Scrisul Românesc, 1974, il. 23.
6. Conacul Otetelișanu din Beneşti, Vâlcea
Conacul Otetelisanu, Benesti, oras Balcesti, judetul Valcea, Romania https://conacul.ro/despre-noi/informatii-conac, data ultimei accesări 20.07.2024.
7. Conacul Otetelișanu din Beneşti, Vâlcea
Conacul Otetelisanu, Benesti, oras Balcesti, judetul Valcea, Romania https://conacul.ro/despre-noi/informatii-conac, data ultimei accesări 20.07.2024.
8. Conacul din Bengești, Gorj
Virgil N. Drăghiceanu, "Monumente istorice din Oltenia. Raport din anul 1921", în *BCMI*, XXIV / 1931, p. 112.
9. Cula Izvoranu, Brabova, Doj
Ion Voinescu, *op. cit.*, il. 20.
10. Cula Izvoranu, Brabova, Doj
Ion Voinescu, *op. cit.*, il. 21.
11. Casa lui Vasile Enache din Brănești, Dâmbovița
Ion Voinescu, *op. cit.*, il. 29.
12. Cula căpitanului de panduri Ghiță Cuțui și a fiului Constantin,
Broșteni, Mehedinți
Alexandru Tzigara-Samurcaş, *Arta în România,* Bucureşti, Ed. Minerva, 1909, p. 14.
13. Cula căpitanului de panduri Ghiță Cuțui și a fiului Constantin,
Broșteni, Mehedinți
David Chifiriuc, *Monumente istorice din România* în http://www.monumenteromania.ro/, http://www.monumenteromania.ro/index.php/monumente/detalii/ro/Cula%20Cutui/13304, 2009, data ultimei accesări 20.04.2013.
14. Cula căpitanului de panduri Ghiță Cuțui și a fiului Constantin,
Broșteni, Mehedinți
David Chifiriuc, *Monumente istorice din România* în http://www.monumenteromania.ro/, http://www.monumenteromania.ro/index.php/monumente/detalii/ro/Cula%20Cutui/13304, 2009, data ultimei accesări 20.04.2013.
15. Conac fortificat din Budeasa, Argeș
Arhiva INP, Fond DMI, Fototeca INP, 1959 *apud*. Florentina Udrea, Proiectul cultural educational „Un program arhitectural dispărut – Culele din România. Trecut și perspective" – KULE accesibil online la https://www.kule.ro/ data ultimei accesări 20.07.2024.

16. Culă anexă, Bujoreni, Vâlcea
Ion Voinescu, *op. cit.*, il. 19.
17. Culă anexă, Bujoreni, Vâlcea
David Chifiriuc, *Monumente istorice din România* http://www.monumenteromania.ro/, http://www.monumenteromania.ro/index.php/monumente/detalii/ro/Cula%20Bujoreanu/19007, data ultimei accesări 20.04.2013.
18. Casă culă, Calopăr, Dolj
Ion Voinescu, *op. cit.*, il. 27.
19. Cula Galița din Murgești, Cartier Câmpu-Mare, Dobroteasa. Olt
Arhiva INP, Fond DMI, Fișa de monument, *Cula Galița*, Câmpu-Mare, Crețeanu, Radu, 3.11.1964.
20. Cula Galița din Murgești, Cartier Câmpu-Mare, Dobroteasa. Olt
Arhiva INP, Fond DMI, Fișa de monument, *Cula Galița*, Câmpu-Mare, Crețeanu, Radu, 3.11.1964.
21. Casa Cartianu din Cartiu, Turcinești, între Schela și Arsuri, Gorj
Nicolae Ghika-Budești, *Evoluţia arhitecturii în Muntenia şi Oltenia*, Vălenii de Munte, Ed. Datina Românească, 1927-1936, pl. DCXII.
22. Cula turn-locuință permanentă Cernătești, Dolj
Ion Voinescu, *Monumente de artă țărănească din România,* Bucureşti, Carol Göbl, 1908, il. 14.
23. Cula turn-locuință permanentă Cernătești, Dolj
Arhiva INP, Fond DMI, Fișă de monument, *Cula Cernăteștilor*, Atanasescu, Iancu, [s.a.].
24. Culă țărănească, Cernătești, Dolj
Ion Voinescu, *op. cit.*, il. 39.
25. Culă țărănească, Cernătești, Dolj
Ion Voinescu, *op. cit.*, il. 40.
26. Culă țărănească, Cernavârf, Mehedinți
Apud Ion Godea, *op. cit.*, fig. 53.
27. Casa-culă Tudor Vladimirescu, Cerneți, Mehedinți
Radu și Sarmiza Crețeanu, *Culele din România*, Bucureşti, Ed. Meridiane, 1969, fig. 28.
28. Casa-culă Tudor Vladimirescu, Cerneți, Mehedinți
Radu și Sarmiza Crețeanu, *op. cit.*, 1969, fig. 29.
29. Cula țărănească Nistor, Cerneți, Mehedinți
Costin Pătrașcu, *Arhitectura Românească Tradițională* în http://arhitectura-romaneasca.blogspot.ro/2009/06/cula-lui-nistor-din-cerneti-jud.html, 2009, data ultimei accesări 20.04.2013.
30. Biserica *Sfânta Treime,* Cerneți, Mehedinți
Nicolae Ghika-Budești, *Evoluţia arhitecturii în Muntenia şi Oltenia*, Vălenii de Munte, Ed. Datina Românească, 1927-1936, pl. DXLVII.
31. Cula țărănească, Comănești, Baia, Mehedinți
Apud Ion Godea, *op. cit.*, fig. 42.
32. Conacul Coțofeanu, Coțofeni, Dolj
Ion Voinescu, *op. cit.*, il. 23.
33. Conacul Coțofeanu, Coțofeni, Dolj
Ion Voinescu, *op. cit.*, il. 24.
34. Cula din Crainci, Baia, Mehedinți
Radu și Sarmiza Crețeanu, *op. cit.*, 1969, fig. 4.
35. Biserica *Sf. Ioan Botezătorul*, Curtișoara, Gorj
Monica Vlădăianu, Direcția Județeană pentru Cultură Gorj, în Monumente Istorice Gorj http://monumenteistoricegorj.ro/download/ghid/Bumbesti%20Jiu/Bumbesti%20Jiu%20Cula%20Cornoiu_Bis%20Sf%20Ioan.pdf, data ultimei accesări 20.04.2013.
36. Biserica *Sf. Voievozi*, Câinenii Mici, Vâlcea

Nicolae Ghika-Budești, Nicolae Ghika-Budești, *Evoluția arhitecturii în Muntenia și Oltenia*, Vălenii de Munte, Datina Românească, 1927-1936, fig. 1042.
37. Cula Cornoiu, Curtișoara, Gorj
Alexandru Ștefulescu, *Gorjul istoric și pitoresc,* Târgu Jiu, Nicu D. Miloșescu, 1904, p. 74.
38. Cula Cornoiu, Curtișoara, Gorj
Ion Voinescu, *op. cit.*, il. 15.
39. Cula Cornoiu, Curtișoara, Gorj
Nicolae Ghika-Budești, *op. cit.*, fig. 1035.
40. Cula Cornoiu, Curtișoara, Gorj
Apud. Ion Godea, *op. cit.*, il. 156.
41. Cula Cornoiu, Curtișoara, Gorj
Wilhelm Janeke, *op. cit.*, il. 42.
42. Culă țărănească, Curtișoara, Gorj
Paul H. Stahl, "Locuințele țărănești cu două caturi la români", în *SCIA*, nr. 3-4 (1957), p. 51.
43. Culă țărănească Cula Cornoiu, Curtișoara, Gorj
Silvia Costiuc, 2010.
44. Cula de lemn din Ercea, Mehedinți
Muzeul Olteniei, Craiova *apud* Ion Godea, *op. cit.*, fig. 56.
45. Culă *de moft,* Filaret, București
Alexandru Tzigara-Samurcaș, *op. cit.*, p. 14.
46. Cula turn anexă, Furnicoși, Mihăești, Argeș
Virgil N. Drăghiceanu, "Monumente istorice din Oltenia. Raport din anul 1921", în *BCMI*, XXIV / 1931, p. 133.
47. Cula turn anexă, Frăsinet, Băbăița, Teleorman
Arhiva INP, Fond DMI, Dosar 4828, *Reconstituire culă, comuna Băbăița sat Frăsinet*, arh. șef de secție ANDREI, Ioan, tehnician pr. GEORGESCU, Ștefan, tehnician IONETE, Pantelimon, Consiliul Popular al Județului Teleorman, Secția Arhitectură și sistematizare, 1975-1977.
48. Biserica "Sf. Ioan Botezătorul", Furnicoși, Mihăești, Argeș
Virgil N. Drăghiceanu, *op. cit.*, p. 133.
49. Casa Glogoveanu, Glogova, Gorj
Costin Pătrașcu, *Arhitectura românească* în http://arhitectura-romaneasca.blogspot.ro/2009/06/casa-glogoveanu-din-glogova-jud-gorj.html, data ultimei accesări 20.04.2013.
50. Casa Glogoveanu, Glogova, Gorj
Costin Pătrașcu, *Arhitectura românească* în http://arhitectura-romaneasca.blogspot.ro/2009/06/casa-glogoveanu-din-glogova-jud-gorj.html, data ultimei accesări 20.04.2013.
51. Casa Glogoveanu, Glogova, Gorj
Radu și Sarmiza Crețeanu, *op. cit.*, 1969, fig. 2.
52. Turn anexă la conac cu pălimar (pasarelă), Goruneşti
Apud Maria Golescu „Un architect român de la începutul veacului al XIX-lea" în *BCMI*, 1943, pp. 111-112, fig. 4.
53. Turn anexă la conac cu pălimar (pasarelă) a protopopului Cârstea, Goruneşti, Vâlcea
Apud Idem, pp. 111-112, fig. 3.
54. Turn anexă la conac cu pălimar (pasarelă) a protopopului Cârstea, Goruneşti, Vâlcea
Apud Idem, pp. 111-112, fig. 7.
55. Turn anexă la conac cu pălimar (pasarelă) a protopopului Cârstea, Goruneşti, Vâlcea
Apud Idem, pp. 111-112, fig. 8.
56. Turn anexă la conac cu pălimar (pasarelă) a protopopului Cârstea, Goruneşti, Vâlcea
Apud Idem, pp. 111-112, fig. 9.
57. Turn anexă la conac cu pălimar (pasarelă) a protopopului Cârstea, Goruneşti, Vâlcea
Apud Idem, pp. 111-112, fig. 10.

58. Turn anexă la conac cu pălimar (pasarelă) a protopopului Cârstea, Goruneşti, Vâlcea
Nicolae Ghika-Budeşti, op. cit., p. 1020.
59. Cula Crăsnaru – turn locuinţă permanentă, 1808? Groşerea, Aninoasa, Gorj
Alexandru Ştefulescu, *op. cit.*, p. LXVIII.
60. Cula Crăsnaru – turn locuinţă permanentă, 1808? Groşerea, Aninoasa, Gorj
Ion Voinescu, *op. cit.*, il. 8.
61. Cula Crăsnaru – turn locuinţă permanentă, 1808? Groşerea, Aninoasa, Gorj
Ion Voinescu, *op. cit.*, il. 9.
62. Cula Crăsnaru – turn locuinţă permanentă, 1808? Groşerea, Aninoasa, Gorj
Silvia Costiuc, 2010.
63. Cula Crăsnaru – turn locuinţă permanentă, 1808? Groşerea, Aninoasa, Gorj
Silvia Costiuc, 2010.
64. Cula popii Ion, Groşerea, Aninoasa, Gorj
Nicolae Ghika-Budeşti, *op. cit.*, pl. DCXXVI, fig. 1049.
65. Biserica *Sfinţii Arhangheli,* Groşerea, Aninoasa, Gorj
Monica Vlădăianu, Direcţia Judeţeană pentru Cultură Gorj, în Monumente Istorice Gorj în
http://monumenteistoricegorj.ro/download/ghid/Aninoasa/Com%20Aninoasa%20Sf%20Arh%
20Groserea,Cula%20Crasnaru%20Groserea.pdf
66. Turnul de strajă al mănăstirii Hotărani, Olt
Virgil N. Drăghiceanu, *op. cit.*, fig. 13.
67. Culă ţărănească, Jirov, Corcova, Mehedinţi
Virgil N. Drăghiceanu, *op. cit.*, fig. 25.
68. Mănăstirea Jitianu, Branişte, Podari, Dolj
Virgil N. Drăghiceanu, *op. cit.*, fig. 6.
69. Culă ţărănească de tip Larga, Valea Oltetului
Paul H. Stahl, *op. cit.*, fig. 16.
70. Culă ţărănească de tip Larga, Valea Oltetului
Paul H. Stahl, , *op. cit.*, fig. 15.
71. Culă ţărănească de tip Larga, Vlădeşti, Valea Brătiei
Paul H. Stahl, *op. cit.*, fig. 18.
72. Culă turn locuinţă permanentă, Lupoaia, Cătunele, Gorj
Alexandru Tzigara-Samurcaş, *op. cit.*, p. 17.
73. Cula Greceanu, Măldăreşti, Vâlcea
Ion Voinescu, *Op. Cit.*
74. Cula Greceanu, Măldăreşti, Vâlcea
Sandu Mendrea, *Culele de la Măldăreşti*, Bucureşti, Ed. Meridiane,1966, p.
75. Cula Greceanu, Măldăreşti, Vâlcea
Silvia Costiuc, 2010.
76. Traforuri beci, Cula Greceanu, Măldăreşti, Vâlcea
Silvia Costiuc, 2010.
77. Terasări din jurul culei Greceanu, Măldăreşti, Vâlcea
Silvia Costiuc, 2010.
78. Conac secolul XX din ansamblul culei Greceanu, Măldăreşti, Vâlcea
Silvia Costiuc, 2010.
79. Cula Duca, Măldăreşti, Vâlcea
Silvia Costiuc, 2010.
80. Biserica *Sfântul Nicolae*, Măldăreşti, Vâlcea
Silvia Costiuc, 2010.
81. Cula Racoviţă – turn anexă la conac, Mioveni, Argeş
Radu şi Sarmiza Creţeanu, *op. cit.*, fig. 34.
82. Cula Racoviţă – turn anexă la conac, Mioveni, Argeş

David Chifiriuc – via Direcția Județeană pentru Cultură Argeș în *Monumente istorice din România* http://www.monumenteromania.ro/index.php/monumente/detalii/ro/Cula/3659/3658, [20.04.2013].
83. Cula Racoviță, Mioveni, Argeș
Arhiva INP, Fond DMI, Fototeca INP, 1933 *apud*. Florentina Udrea, Proiectul cultural educațional „Un program arhitectural dispărut – Culele din România. Trecut și perspective" – KULE accesibil online la https://www.kule.ro/ data ultimei accesări 20.07.2024.
84. Culă turn locuință permanentă, Mosculești, Bărbătești, Gorj
Virgil N. Drăghiceanu, *op. cit.*, p. 107.
85. Culă turn locuință permanentă, Pojogeni, Târgu Cărbunești, Gorj
Alexandru Ștefulescu, *op. cit.*, p. LXVIII.
86. Cula Drugănescu, Retevoiești, Argeș
Arhiva INP, Fond DMI, Fișă de monument, *Cula Drugănescu*, Retevoiești, Radu Crețeanu, 4.06.1965.
87. Cula Drugănescu, Retevoiești, Argeș
Arhiva INP, Fond DMI, Fișă de monument, *Cula Drugănescu*, Retevoiești, Radu Crețeanu, 4.06.1965.
88. Cula Drugănescu, Retevoiești, Argeș
Arhiva INP, Fond DMI, Fișă de monument, *Cula Drugănescu*, Retevoiești, Radu Crețeanu, 4.06.1965.
89. Cula Drugănescu, Retevoiești, Argeș
Arhiva INP, Fond DMI, Fișă de monument, *Cula Drugănescu*, Retevoiești, Radu Crețeanu, 4.06.1965.
90. Turn-locuință permanentă, Rovinari, Bălteni, Gorj
Alexandru Tzigara-Samurcaș, *op. cit.*, p. 19.
91. Cula Cioabă-Chintescu, Șiacu, Silivești, Gorj
Arhiva INP, Fond DMI, Fototeca INP, 1934 *apud*. Florentina Udrea, Proiectul cultural educational „Un program arhitectural dispărut – Culele din România. Trecut și perspective" – KULE accesibil online la https://www.kule.ro/ data ultimei accesări 20.07.2024.
92. Culă țărănească, Ștefănești, Vâlcea
Radu și Sarmiza Crețeanu, *op. cit.*, il. 42.
93. Cula Brătienilor, conac cu turn încorporat, Șuici, Șuici-Sălătruc, Argeș
Ion Voinescu, *op. cit.*, il. 16.
94. Cula Sultănica, conac cu turn încorporat, Șuici, Șuici-Sălătruc, Argeș
Arhiva INP, Fond DMI, Fișa de monument, *Cula Sultănica,* Șuici, Radu Crețeanu, 21.05.1965.
95. Cula Sultănica, conac cu turn încorporat, Șuici, Șuici-Sălătruc, Argeș
Arhiva INP, Fond DMI, Fișa de monument, *Cula Sultănica,* Șuici, Radu Crețeanu, 21.05.1965.
96. Biserica *Sf. Nicolae*, Șuici, Șuici-Sălătruc, Argeș
DJCPN Argeș, Monumente Istorice din România în http://www.monumenteromania.ro/index.php/monumente/detalii/ro/Biserica%20Sf.%20Nicolae/3754, 2010, data ultimei accesări 20.04.2013.
97. Ruinele cetății Tri-Kule, Svinița, Mehedinți
Arhiva INP, Fond DMI, Fișa de monument, Ruinele cetății Tri-Kule,
98. Tigveni, Tigveni, Argeș
DJCPN Argeș, http://www.monumenteromania.ro/index.php/monumente/detalii/ro/Conacul%20Teodor%20Bratianu/3768/3767, data ultimei accesări 20.04.2013.
99. Conacul Gheorghe Brătianu – culă de moft 1925, Tigveni, Rătești, Argeș
DJCPN Argeș, http://www.monumenteromania.ro/index.php/monumente/detalii/ro/Conacul%20Gheorghe%20Bratianu/3762/3761, data ultimei accesări 20.04.2013.

Anexa 2. Planșa comparativă a releveelor

Silvia Costiuc, prelucrare grafică prin ștergea cotelor la majoritatea și poșarea planurilor la Câmpu-Mare, Frăsinet și Mioveni, după:
A1
Apud. Ion Godea, *Culele din Romania – tezaur de arhitectură europeană*, Timişoara, Ed. de Vest, 2006, p. 84, fig. 87.
Almăj
Iancu Atanasescu și Valeriu Grama, *Culele din Oltenia*, Craiova, Ed. Scrisul Românesc, 1974, p. 35, fig. 3.
Băbeni
Radu R. Patrulius *apud.* Ion Godea, *op. cit.*, p. 78, fig. 80.
Bălcești
Ştefan Balş, *Vechi locuinţe boiereşti din Gorj* în *SCIA*, anul I / nr. 3-4(1954), p. 94.
Bărbătești
Grigore Ionescu, *Istoria arhitecturii în România,* București, Ed. Academiei R.S.R., 1965, fig. 31.
Beharca
Radu R. Patrulius *apud.* Ion Godea, *op. cit.*, p. 79, fig. 81.
Borăscu
Apud. Ion Godea, *op. cit.*, p. 77, fig. 77.
Brabova
Radu R. Patrulius *apud.* Ion Godea, *op. cit.*, p.72, fig. 71.
Broșteni
Plan etaj, R.R. Patrulius *apud.* Ion Godea, *op. cit.*, p. 77, fig. 78, plan parter, p. 125, fig. 138. Secțiune, Silvia Costiuc după Arhiva INP, Fond DMI, Fișa de monument, *Cula Cuțui,* Broșteni, Atanasecu, T. și Corcinschi, Șt., 1963.
Bujoreni
Fr. Tocanita *apud.* Ion Godea, *op. cit.*, p. 71, fig. 70.
Calopăru
Ştefan Balş, *op. cit.*, p. 94.
Cartianu
A. Kunst *apud.* Nicolae Ghika-Budești, *Evoluţia arhitecturii în Muntenia şi Oltenia*, Valenii de Munte, Datina Românească, 1927-1936, pl. DCVIII, plan parter, fig. 1011, plan etajul I, fig. 1012, pl. DCIX, plan etaj II, fig. 1013, secțiune, fig. 1014.
Câmpu Mare
Silvia Costiuc după releveul din Arhiva INP, Fond DMI, Fișa de monument, *Cula Galița*, Câmpu-Mare, Crețeanu, Radu, 3. XI. 1964.
Cernătești
Iancu Atanasescu, Valeriu Grama, *op. cit.*, p. 80, fig. 12.
Cernavârf
Andrei Pănoiu *apud.* Ion Godea, *op. cit.*, p. 55, planuri, fig. 52, perspectivă, fig. 53.
Cerneți, Nistor
Planuri, C. Hoinărescu *apud*. Ion Godea, *op. cit.*, p. 43, fig. 41; Secțiune, Silvia Costiuc după Arhiva INP, Fond DMI.
Cerneți, Vladimirescu
Plan parter, *apud.* Ion Godea, *op. cit.*, p. 103, fig. 105; Plan etaj, R.R. Patrulius *apud.* Ion Godea, *op. cit.*, p. 104, fig. 106; Secțiune, Silvia Costiuc după Arhiva INP, Fond DMI, Fișă de monument, *Cula lui Tudor Vladimirescu,* Cerneți, Atanasescu, Tiberiu, 22 aprilie 1963.
Comănești
Andrei Pănoiu *apud.* Ion Godea, *op. cit.*, perspectivă, p. 44, fig. 42, plan, p. 56, fig. 54.
Coțofenii din Față

Ștefan Balș, *op. cit.*, p. 88, schema VI.
Curtișoara
Radu R. Patrulius *apud.* Ion Godea, *op. cit.*, p. 100, fig. 103.
Foișoru
Radu R. Patrulius *apud.* Ion Godea, *op. cit.*, p. 89, fig. 92.
Frăsinet
Silvia Costiuc după releveul din Arhiva INP, Fond DMI, Dosar 4828, *Reconstituire culă, comuna Băbăița sat Frăsinet*, arh. șef de secție Andrei, tehnician pr. Ioan, Georgescu, tehnician Ștefan Ionete, Pantelimon, Consiliul Popular al Județului Teleorman, Secția de Arhitectură și sistematizare, 1975-1977.
Glogova
Grigore Ionescu, *Istoria arhitecturii,* în *Istoria României,* vol III, București, Ed. Academiei R.S.R., 1965, p. 333 fig. 244; plan etaj și secțiune și V. Moisescu *apud.* Radu și Sarmiza Crețeanu, *Culele din România*, București, Ed. Meridiane, 1969, p. 17, Il. I, plan parter.
Groșerea, Crăsnaru
Iancu Atanasescu, Valeriu Grama, *op. cit.*, p. 36, fig. 4.
Groșerea 3
Constantin N. Popescu *apud.* Ion Godea, *op. cit.*, p. 92, fig. 95.
Hotărani
Iancu Atanasescu, Valeriu Grama, *op. cit.*, p. 89, fig. 17.
Lazu
C. Hoinărescu *apud.* Ion Godea, *op. cit.*, p. 46, fig. 44.
Lupoaia
Radu R. Patrulius *apud.* Ion Godea, *op. cit.*, p. 97, fig. 100.
Măldărești, Greceanu
Iancu Atanasescu și Valeriu Grama, *op. cit.*, p. 93, fig. 20.
Măldărești, Duca
Apud. Ion Godea, *op. cit.*, p. 68, fig. 67.
Mosculești
Árvay Árpád *apud.* Ion Godea, *op. cit.*, p. 98, fig. 101.
Mioveni, Racoviță
C. Hoinărescu *apud.* Ion Godea, *op. cit.*, plan parter și etajul I, p. 73, fig. 72, plan etaj II și secțiune, p. 74, fig. 73.
Pojogeni
J.B. (semnătură nelizibilă) *apud.* Alexandru Tzigara-Samurcaș, *Arta în România,* București, Ed. Minerva, 1909, p. 20.
Popești-Gorunești
Radu R. Patrulius *apud.* Ion Godea, *op. cit.*, p. 90, fig. 93.
Rovinari
Radu R. Patrulius *apud.* Ion Godea, *op. cit.*, p. 82, fig. 83.
Șiacu
Iancu Atanasescu, Valeriu Grama, *op. cit.*, p. 97, fig. 22.
Șuici, Brătianu
Constantin N. Popescu *apud.* Ion Godea, *op. cit.*, p. 75, fig. 74.
Șuici, Sultănica
Constantin N. Popescu *apud.* Ion Godea, *op. cit.*, p. 75, fig. 75.
Vădeni
Ștefan Balș, *op. cit.*, p. 94.
Vlădaia
Radu R. Patrulius *apud.* Ion Godea, *op. cit.*, p. 85, fig. 88.
Zăvalu
Radu R. Patrulius *apud.* Ion Godea, *op. cit.*, p. 76, fig. 76.

Anexa 3. Planșa comparativă a siturilor.

Zone de vizibilitate, forme de relief, așezări și orientare cardinală

Silvia Costiuc, 2013, după *Hey, what's that?*, heywhatsthat.com.

Anexa 4. Proporţii. Culele din Curtișoara și Groșerea.

Culele din Oltenia, proiect universitar de restaurare româno-francez coordonat de Ştefan Mănciulescu, arhitecte en chef Corrèze, Haute-Loire, Ministerului Culturii Franţa, Florence Babics, architecte du Patrimoine și conf. Mihai Opreanu – Universitatea de Arhitectură și Urbanism Ion Mincu, 2010-2011 între masteranzii secţiei de Conservare-restaurare, Universitatea de Vest Timişoara și studenții de la Centrul de Studii Avansate în Istorie și Conservarea Monumentelor Istorice, Chaillot, Paris. Grup de studenți români: BORTNOWSKY, Pierre, COSTIUC, Silvia, LAZĂR, Mihaela, NICOARĂ, Gabi, PĂTRULESCU, Roxana, VEREŞ, Paula, VULCU, Maria. Grup de studenți francezi: BELLON, Nadege, CAMPOS, Maria, JUD, Elise, KRUTUKHINA, Anna, LAUFET, Juliette, DE LARGENTAYE, Astrid, VALLIN, Amandine în *Carnet de croquis*, 2011.

Anexa 5. Tipologiile culelor. Fotografii

1. Cetatea Tri-Kule
Apud Asociația de Turism și Agrement Cazanele Dunării, în http://www.cazaneledunarii.com.ro/obiective-turistice/cetatea-Tri-Kule-trei-turnuri.html, data ultimei accesări 20.04.2013.
2. Conacul Budișteanu
Apud Biblioteca Județeană Dinicu Golescu, Argeș, în http://www.bjarges.ro/conacul-budisteanu/ , data ultimei accesări 20.04.2013.
3. Cula Brătianu din Șuici
Ion Voinescu, *Monumente de artă ţărănească din România,* Bucureşti, Carol Göbl, 1908, il. 16.
4. Cula și conacul din Popești-Goruneşti
Apud Maria Golescu „Un arhitect român de la începutul veacului al XIX-lea”, în *BCMI*, 1943, p. 111.
5. Cula Cioabă-Chintescu din Șiacu
Apud Cristoph Machat, *Denkt.maler in Rumanien*, Munchen, Icomos Nationalkomitee der Bundesrepublik Deutschland, 1995, p. 17.
6. Turnul mănăstirii Hotărani
Cosci, pagina de internet a *Panoramio*, în http://www.panoramio.com/photo/19848251, 2009.
7. Cula de lemn din Ercea
Apud Ion Godea, *Culele din Romania – tezaur de arhitectură europeană*, Timişoara, Editura de Vest, 2006, fig. 56.
8. Casa-culă din Calopăru
Ion Voinescu, *Monumente de artă ţărănească din România,* Bucureşti, Carol Göbl, 1908, il. 27.
9.a. Cula țărănească din Larga
Răzvan, *Monumente istorice din România* http://www.monumenteromania.ro/, http://www.monumenteromania.ro/index.php/monumente/detalii/ro/Cula%20I.C.%20Davani/10469, 2009, data ultimei accesări 20.04.2013.
9.b. Cula țărănească din Cernătești. Parter din zidărie, etaj din lemn.

Ion Voinescu, *Monumente de artă țărănească din România,* București, Carol Göbl, 1908, il. 39.
9.c. Cula țărănească cu foișor Eftimie Nicolaescu. Runcurel
DJCPN Gorj, în http://monumenteistoricegorj.ro, data ultimei accesări 20.04.2011.
9.d. Cula țărănească integral din lemn. Comănești
Apud Ion Godea, *Culele din Romania – tezaur de arhitectură europeană*, Timişoara, Editura de Vest, 2006, fig. 42.
10. Cula din vie
Apud Gheorghe Focșa și Ion Godea, *Arhitectura Gorjului,* Timişoara, Editura de Vest, 2002, p. 65, fig. 31.
11. Cula *de moft*. Casa din Voloiacu
Apud Ion Godea, *Culele din Romania – tezaur de arhitectură europeană*, Timişoara, Editura de Vest, 2006, fig. 45.
11. Culă *de moft*. Conacul Maldăr
Pagina de Facebook a agenției Ideativ Travel, în https://www.facebook.com/photo.php?fbid=488401751226323&set=a.488401641226334.1073741834.415113341888498&type=3&theater, data ultimei accesări 20.04.2013.

Anexa 6. Tipologiile culelor. Hartă

Silvia Costiuc

Planșe

1. **Imagini – document**
2. **Planșa comparativă a releveelor**
3. **Planșa comparativă a siturilor**
4. **Proporții. Culele din Curtișoara și Groșerea**
5. **Tipologiile culelor. Fotografii**
6. **Tipologiile culelor. Hartă**

Anexa 1. Imagini-document



Fig. 1. Cula Poenarilor, Almăj, Dolj. 1908

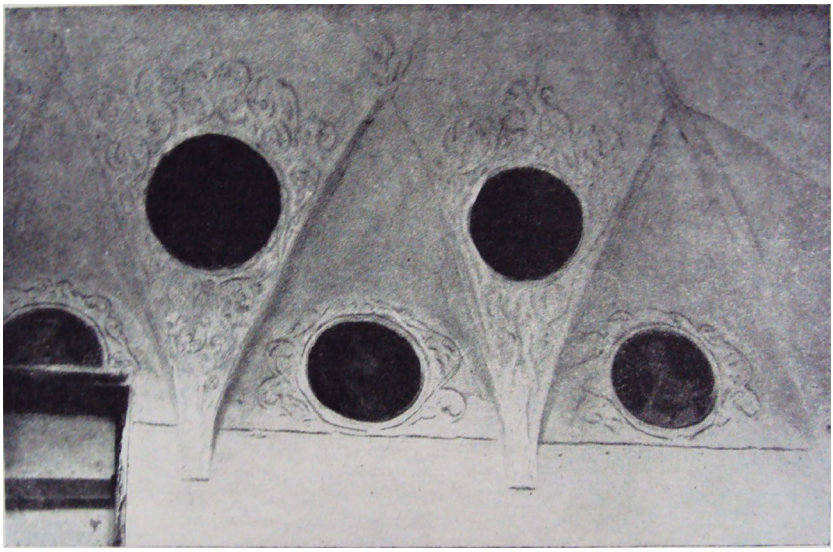

Fig. 2. Cula Poenarilor, Almăj, Dolj. 1927-1936



Fig. 3
Biserica *Sfântul Nicolae,* Almăj, Dolj
2010

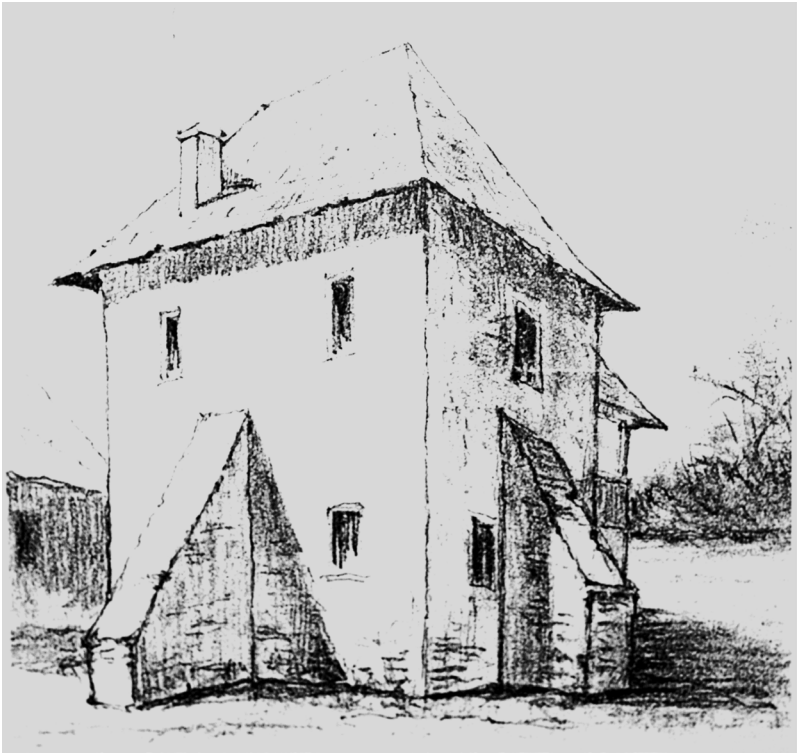

Fig. 4
Cula din Atârnați, Gârla Mare, Mehedinți
2006

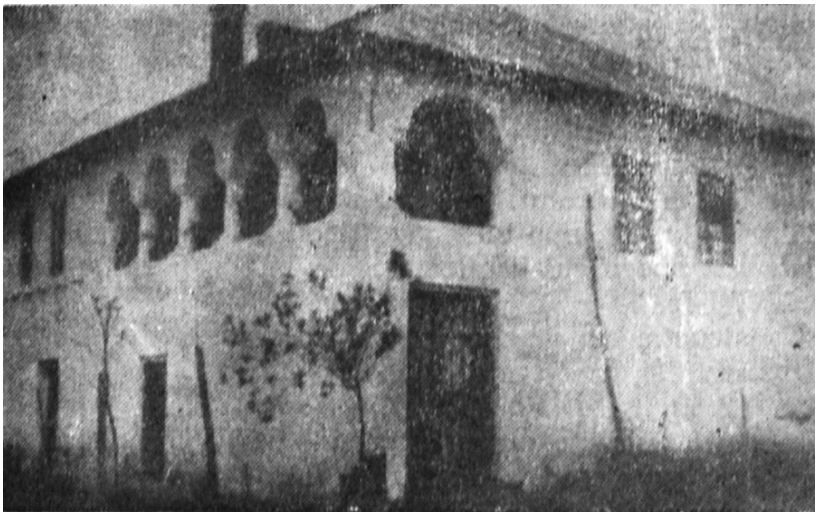

Fig. 5
Conac fortificat cu turn, Băbeni, Diculești, Vâlcea
1974



Fig. 6
Conacul Otetelișanu din Benești, Vâlcea



Fig. 7
Conacul Otetelișanu din Benești, Vâlcea



Fig. 8
Conacul din Bengești, Gorj
1921



Fig. 9
Cula Izvoranu, Brabova, Doj
1908



Fig. 10
Cula Izvoranu, Brabova, Doj
1908

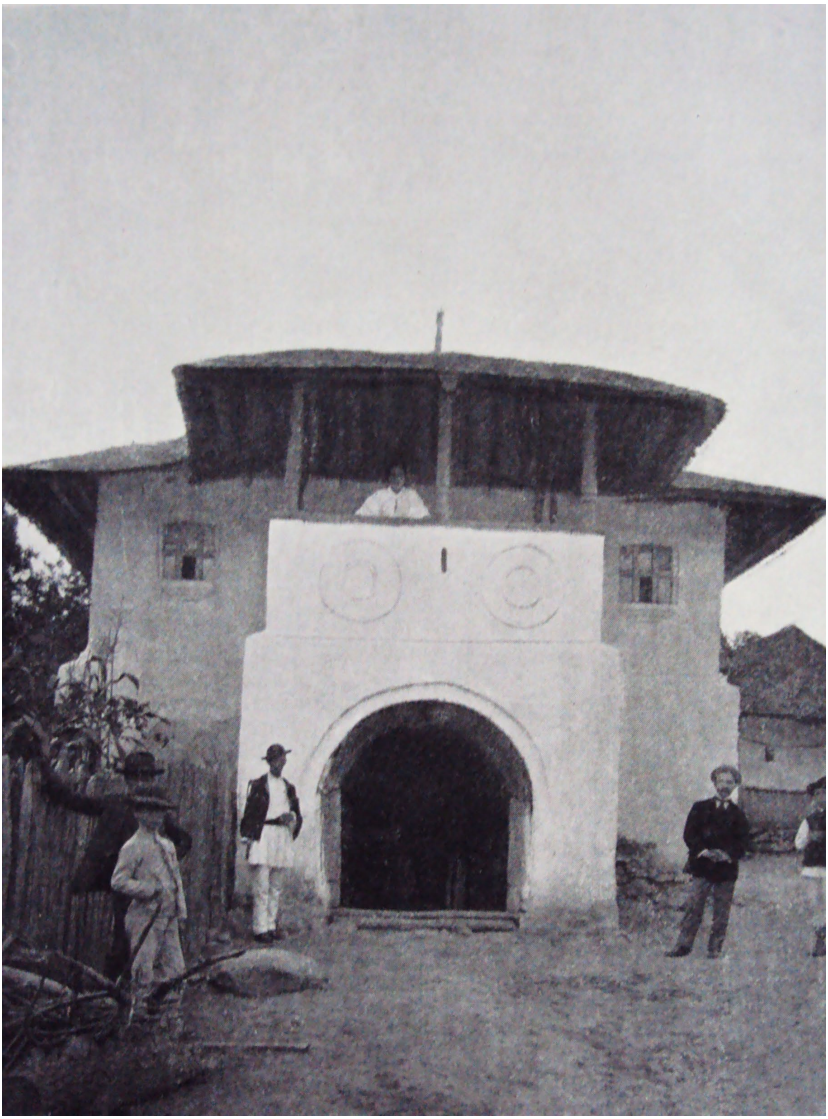

Fig. 11
Casa lui Vasile Enache din Brănești, Dâmbovița
1908



Fig. 12
Cula căpitanul de panduri Ghiță Cuțui și a fiului Constantin,
Broșteni, Mehedinți 1909





Fig. 13 Stânga, jos, Fig. 14 dreapta, jos
Cula căpitanul de panduri Ghiță Cuțui și a fiului Constantin, Broșteni,
Mehedinți 2000



Fig. 15
Conac fortificat din Budeasa, Argeș, 1959



Fig. 16
Culă anexă, Bujoreni, Vâlcea
2000



Fig. 16
Culă anexă, Bujoreni, Vâlcea
1908



Fig. 18
Casă-culă, Calopăr, Dolj
1908



Fig. 20.
Anexă Cula Galița din Murgești, Cartier Câmpu-Mare, Dobroteasa. Olt



Fig. 19
Cula Galița din Murgești, Cartier Câmpu-Mare, Dobroteasa. Olt
1964



Fig. 21
Casa Cartianu din Cartiu, Turcinești, între Schela și Arsuri, Gorj
1936

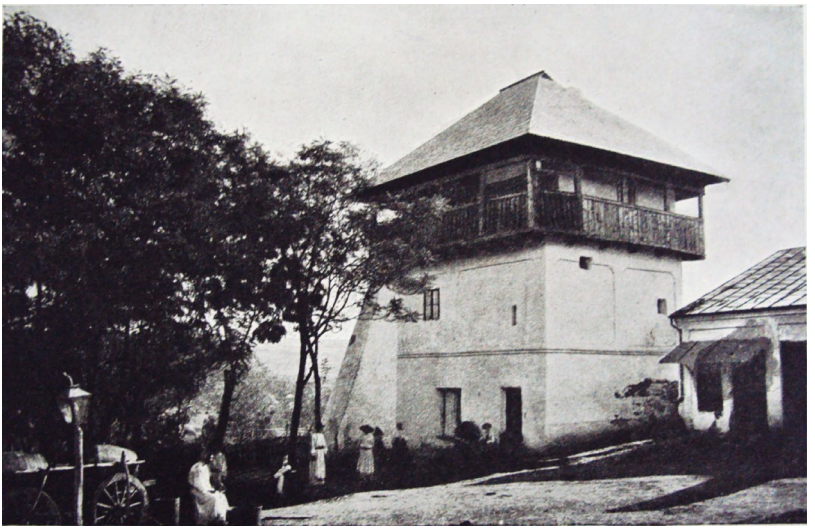

Fig. 22
Cula turn-locuință permanentă Cernătești, Dolj
1908



FIg,. 23
Cula turn-locuință permanentă Cernătești, Dolj
Anii 60



Fig. 24
Culă țărănească, Cernătești, Dolj
1908



Fig. 25
Culă țărănească, Cernătești, Dolj
1908

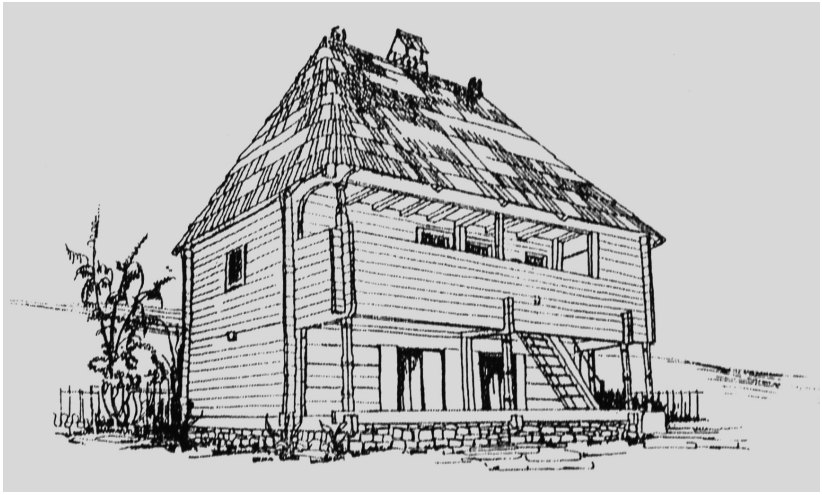

Fig. 26
Culă țărănească, Cernavârf, Mehedinți

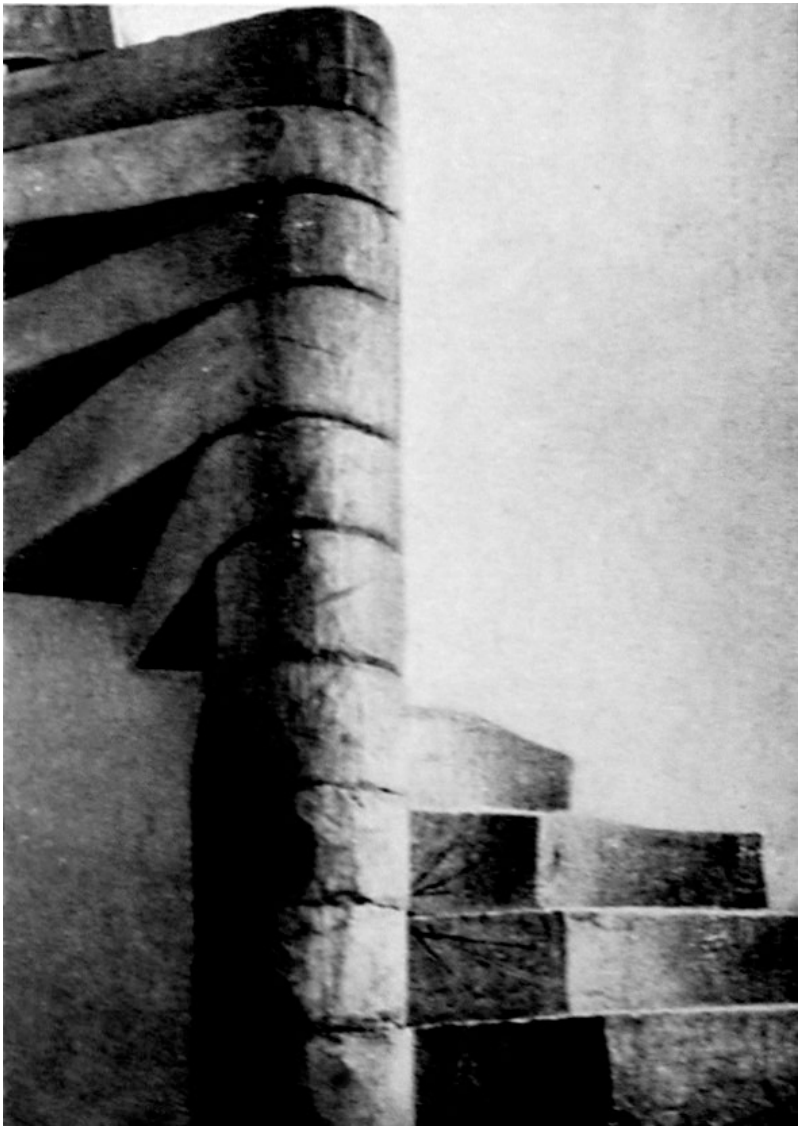

Fig. 28
Casa-culă Tudor Vladimirescu, Cerneți, Mehedinți
1969



Fig. 27
Casa-culă Tudor Vladimirescu, Cerneți, Mehedinți
1969



Fig. 29
Cula țărănească Nistor, Cerneți, Mehedinți
2009



Fig. 30
Biserica *Sfânta Treime* din Cerneți, Mehedinți
1927



Fig. 31
Cula țărănească, Comănești, Baia, Mehedinți



Fig. 32, sus
Conacul Coțofeanu,
Coțofeni, Dolj
1908



Fig. 33, Stânga
Conacul Coțofeanu,
Coțofeni, Dolj
1908



Fig. 34
Cula din Crainci, Baia, Mehedinți
1969



Fig. 35. Biserica *Sf. Ioan Botezătorul,* Curtișoara, Gorj



Fig 36. Biserica *Sf. Voievozi*, Câinenii Mici, Vâlcea



Fig. 37, sus
Cula Cornoiu,
Curtișoara, Gorj
1904



Fig. 38, dreapta
Cula Cornoiu,
Curtișoara, Gorj, 1908



Fig. 39, sus
Cula Cornoiu,
Curtișoara, Gorj
1936

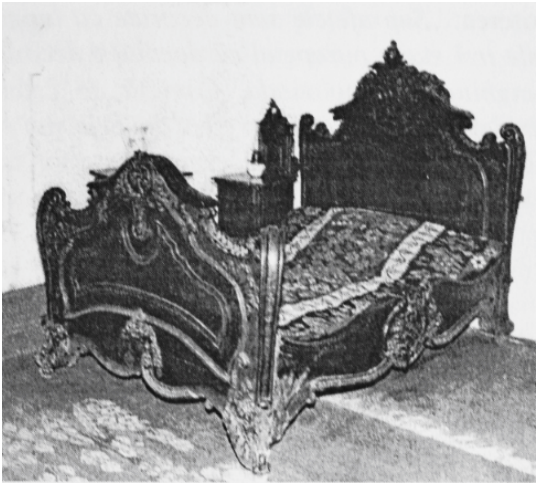

Fig. 40, dreapta
Cula Cornoiu,
Curtișoara, Gorj



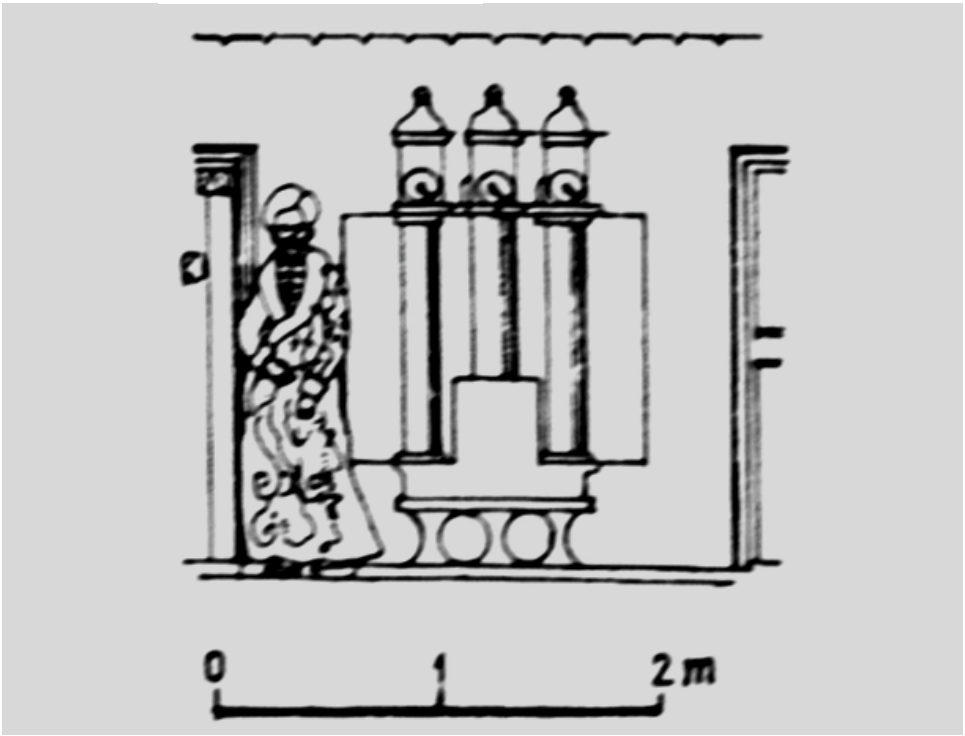

Fig. 41
Cula Cornoiu, Curtișoara, Gorj



Fig. 42. Culă țărănească Curtișoara, Gorj, 1957

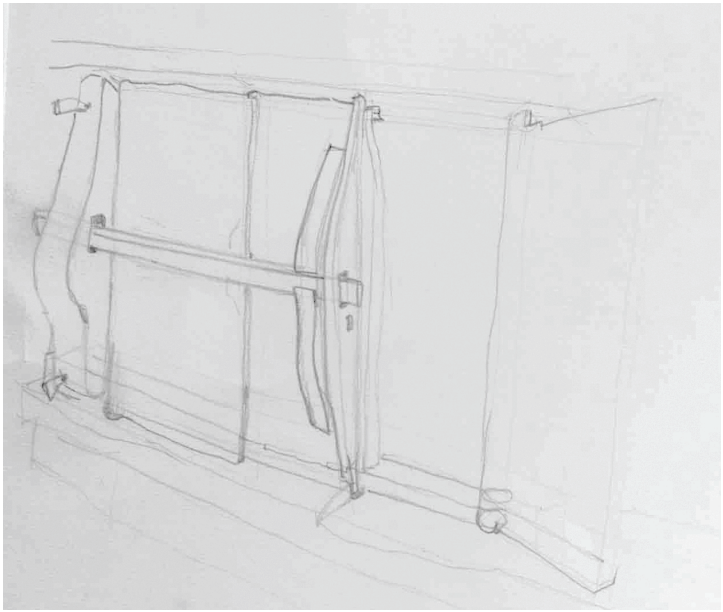

Fig. 43. Culă țărănească Curtișoara, Gorj, 2010



Fig. 44
Cula de lemn din Ercea, Mehedinți



Fig. 45
Culă *de moft*, Filaret, Bucureşti
1936



Fig. 46
Cula turn anexă Furnicoşi-Muscel, Argeş
1921



Fig. 47
Cula turn anexă, Frăsinet, Băbăița, Teleorman
1970



Fig. 48
Biserica "Sf. Ioan Botezătorul", Furnicoși, Mihăești, Argeș
Paraclisul conacului. 1921





Fig. 49, sus, Fig. 50, jos
Casa Glogoveanu, Glogova, Gorj



Fig. 51
Casa Glogoveanu, Glogova, Gorj
1969





Fig. 52 - sus
Fig. 53 - stânga
Turn anexă
la conac
cu pălimar
(pasarelă) a
protopopului
Cârstea
1805
Goruneşti,
Vâlcea

1943



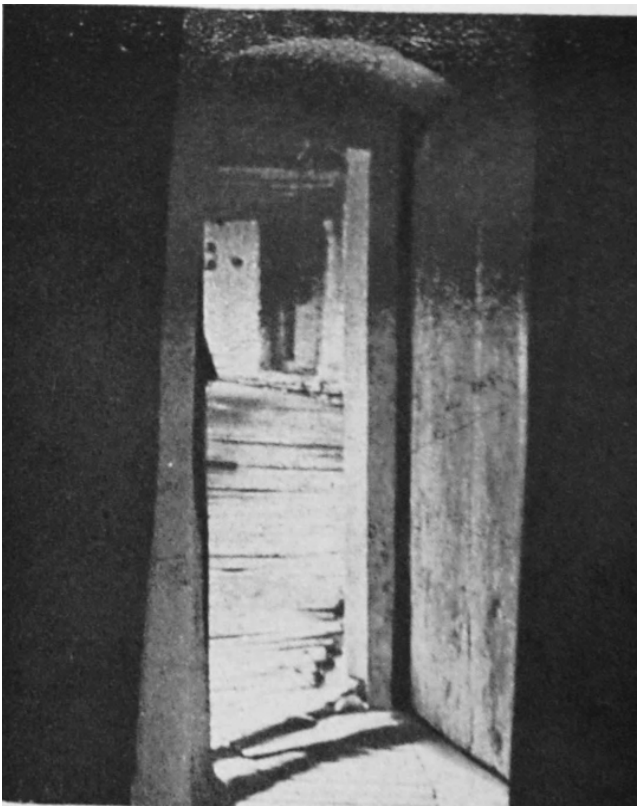

Fig. 54 - sus
Fig. 55 - stânga
Turn anexă
la conac
cu pălimar
(pasarelă) a
protopopului
Cârstea
1805
Goruneşti,
Vâlcea

1943

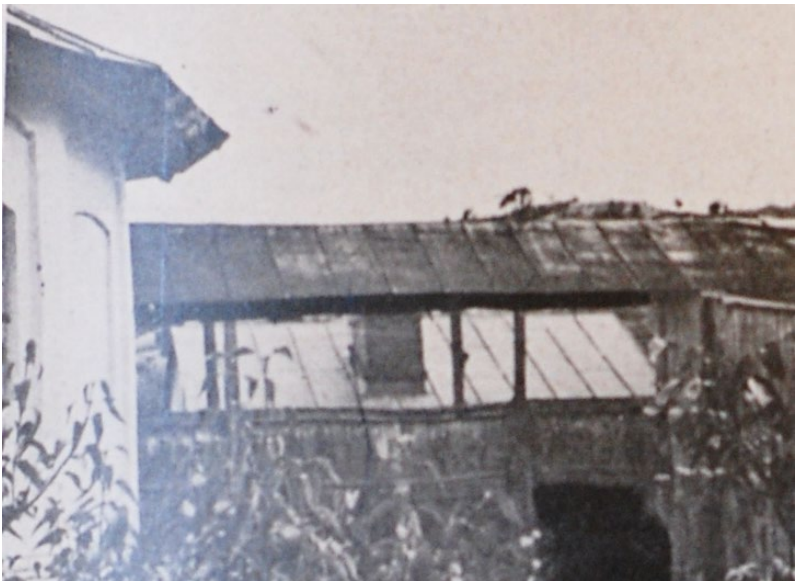



Fig. 56 - sus
Fig. 57 - stânga
Turn anexă
la conac
cu pălimar
(pasarelă) a
protopopului
Cârstea
1805
Gorunești,
Vâlcea

1943



Fig. 58
Conac cu pălimar (pasarelă) și turn anexă a protopopului Cârstea, 1805 Goruneşti, Vâlcea. 1936

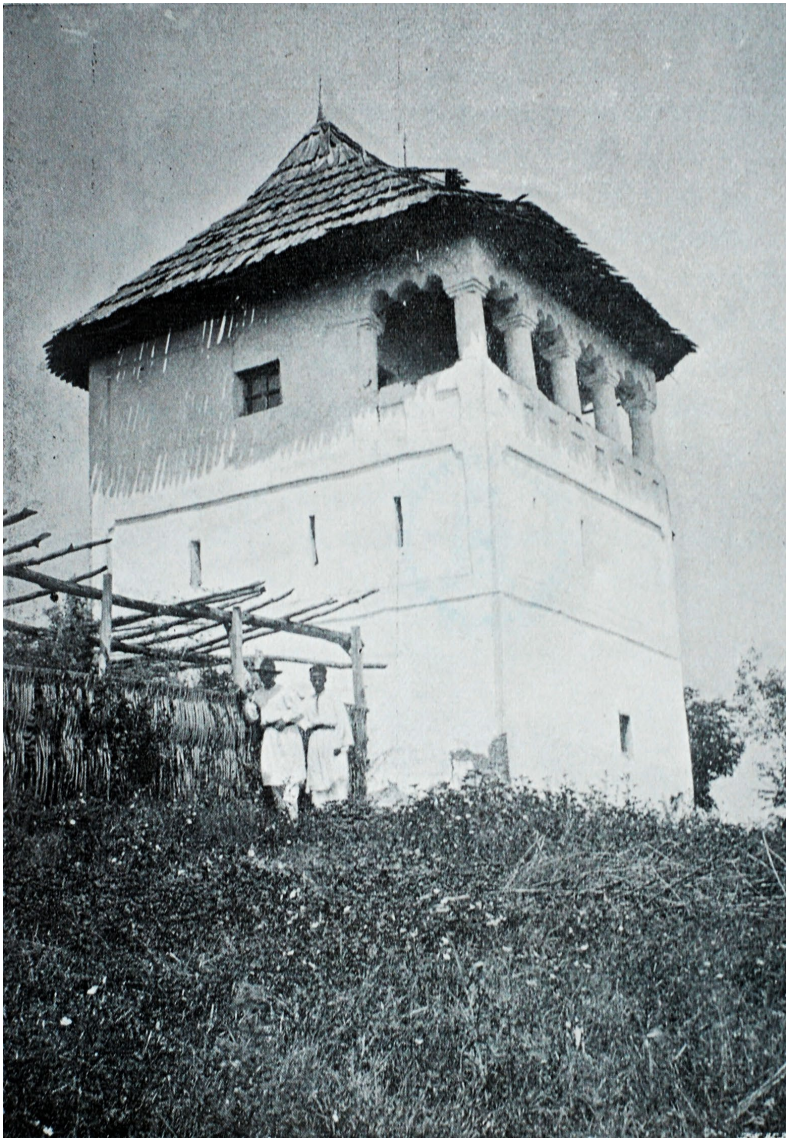

Fig. 59
Cula Crăsnaru – turn locuință permanentă, 1808?
Groșerea, Aninoasa, Gorj. 1904

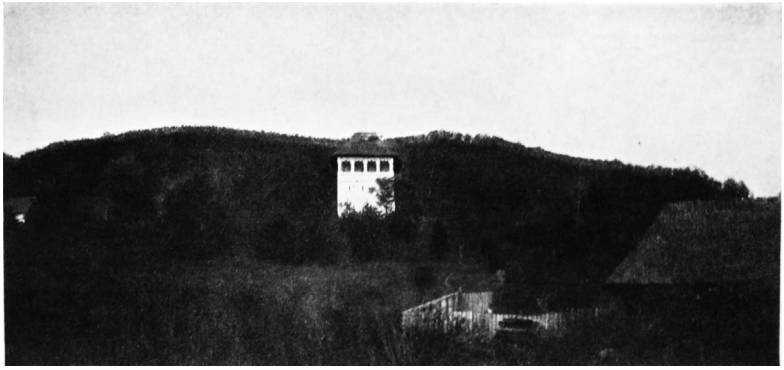

Fig. 60
Cula Crăsnaru – turn locuință permanentă, 1808?
Groșerea, Aninoasa, Gorj. 1908



Fig. 61
Cula Crăsnaru – turn locuință permanentă, 1808?
Groșerea, Aninoasa, Gorj. 1904





Fig. 62 - sus, Fig. 63 jos
Cula Crăsnaru – turn locuință permanentă, 1808?
Groșerea, Aninoasa, Gorj. 2010



Fig. 64, sus
Cula popii Ion,
Groșerea, Aninoasa, Gorj
1936



Fig. 65, dreapta
Biserica *Sfinții Arhangheli,*
Groșerea, Aninoasa, Gorj



Fig. 66
Turnul mănăstirii Hotărani, Olt
1930



Fig. 67, sus
Culă țărănească, Jirov, Corcova, Mehedinți
1930

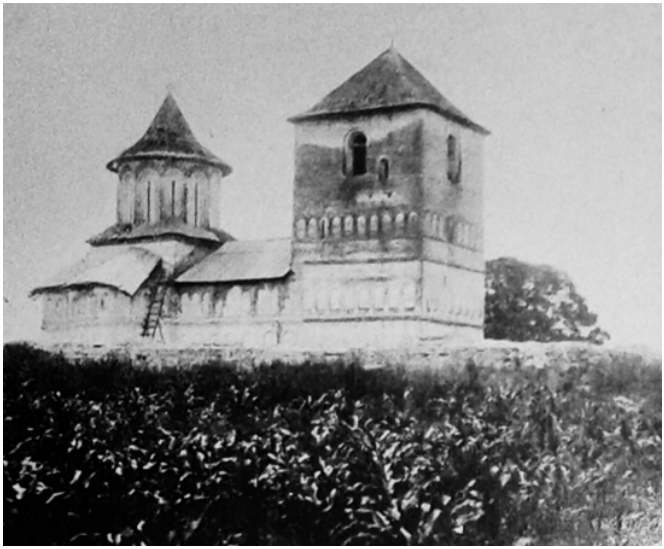

Fig. 68, jos
Mănăstirea Jitianu, Branițe, Podari, Dolj
1930



Fig. 69, sus
Culă țărănească
de tip Larga,
Valea Oltețului
1954



Fig. 70, dreapta
Culă țărănească
de tip Larga,
Vlădești,
Valea Oltețului
1954





Fig. 71, sus. Culă țărănească de tip Larga, Vlădești, Valea Brătiei, 1954

Fig. 72, jos. Culă turn locuință permanentă, Lupoaia, Cătunele, Gorj, 1909



Fig. 73, sus
Cula Grecenu,
Măldărești, Gorj
1909



Fig. 74, dreapta
Cula Grecenu,
Măldărești, Gorj
1966



Fig. 75
Cula Greceanu, Măldărești, Gorj
2010



Fig. 76
Traforurui beci, Cula Greceanu, Măldărești, Gorj
2010



Fig. 77
Terasări din jurul Culei Greceanu, Măldăreşti, Gorj
2010



Fig. 78
Conac secolul XX sau culă *de moft*
Ansamblul Culei Greceanu, Măldăreşti, Gorj 2010



Fig. 79
Cula Duca, Măldărești, Vâlcea
2010



Fig. 80
Biserica *Sfântul Nicolae*, Măldărești, Vâlcea
2010



Fig. 81
Cula Racoviță – turn anexă la conac, Mioveni, Argeș
1969



Fig. 82
Cula Racoviță – turn anexă la conac, Mioveni, Argeș
2010



Fig. 83, Cula Racoviță – turn anexă la conac, Mioveni, Argeș, 1933

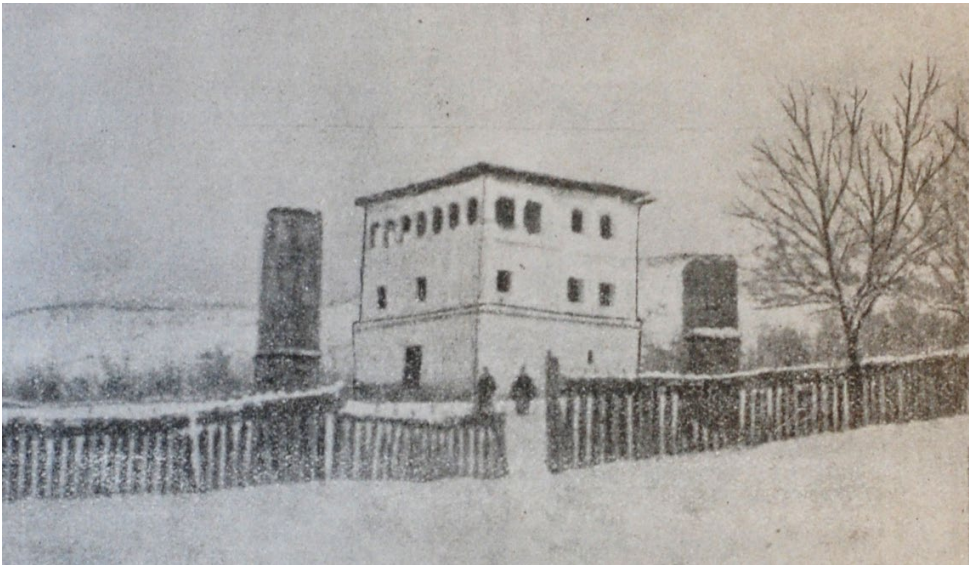

Fig. 84, Culă turn locuință permanentă, Mosculești, Bărbătești, Gorj, 1921



Fig. 85
Culă turn locuință permanentă, Pojogeni, Târgu Cărbunești, Gorj
1909



Fig. 86
Cula Drugănescu, Retevoiești, Argeș
1969



Fig. 87
Cula Drugănescu, Retevoiești, Argeș
1965



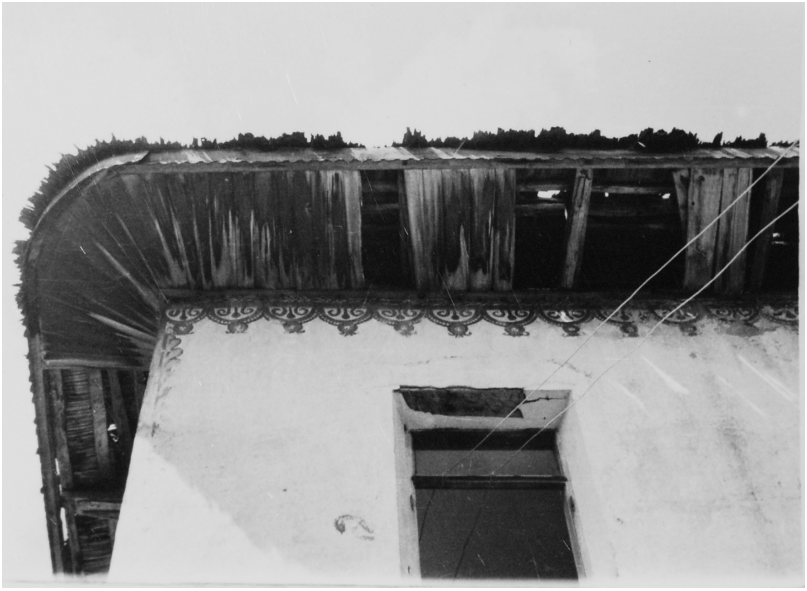

Fig. 88 – sus. Fig. 89 – jos
Cula Drugănescu, Retevoiești, Argeș
1965



Fig. 90
Turn-locuință permanentă, Rovinari, Bălteni, Gorj
1909



Fig. 91
Șiacu, cula Cioabă-Chintescu
1995



Fig. 92
Culă țărănească, Ștefănești, Vâlcea
1969



Fig. 93
Cula Brătienilor, conac cu turn încorporat, Șuici, Șuici-Sălătruc, Argeș
1921



Fig. 94, sus
Cula Sultănica, conac cu turn încorporat, Șuici, Șuici-Sălătruc, Argeș
1965

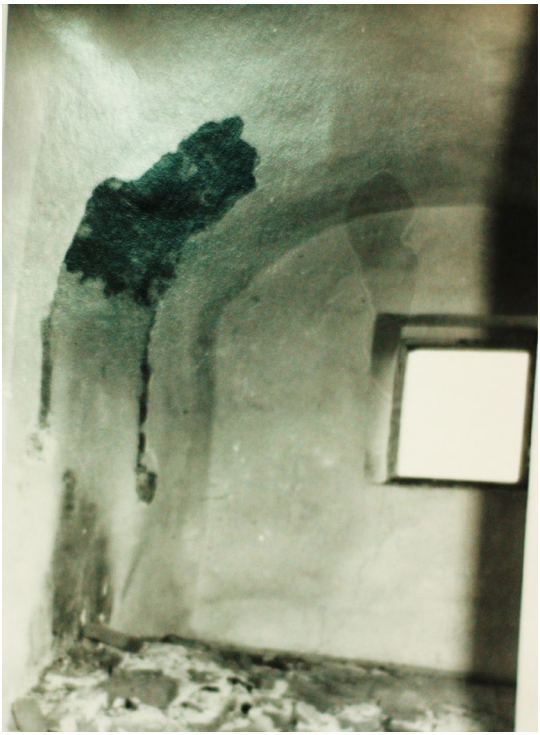

Fig. 95, dreapta
Cula Sultănica, conac cu turn încorporat, Șuici, Șuici-Sălătruc, Argeș
1965



Fig 96
Biserica *Sf. Nicolae,* Șuici, Șuici-Sălătruc, Argeș
2010



Fig. 97
Ruinele cetății Tri-Kule, Svinița, Mehedinți



Fig. 98
Ansamblul conacului Teodor Brătianu, Tigveni, Argeș, 2009



Fig. 99
Tigveni, conac din 1925, 2008

Anexa 2.
Planșa comparativă a releveelor

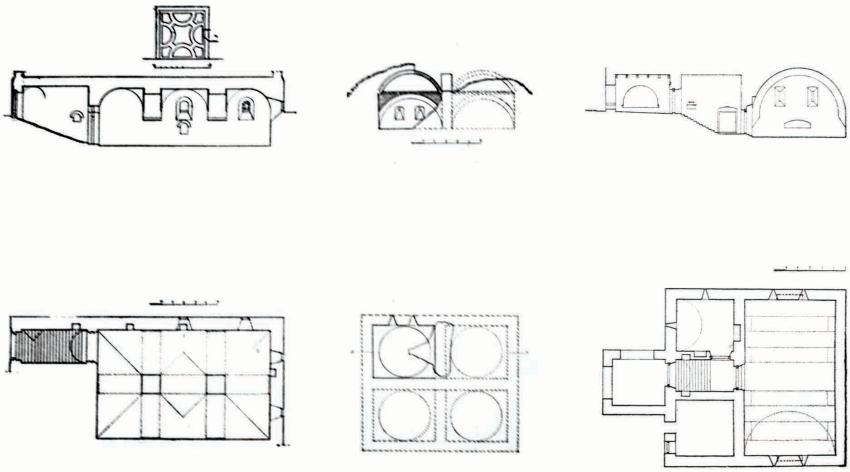

Bălcești
1713

Vădeni
1600-1750

Coțofenii din Față
1600



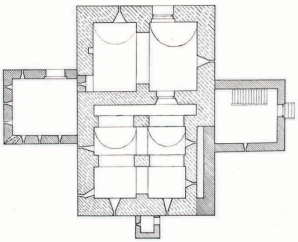

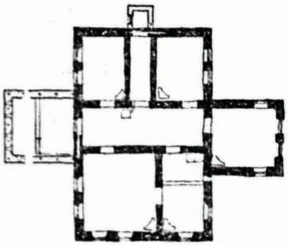

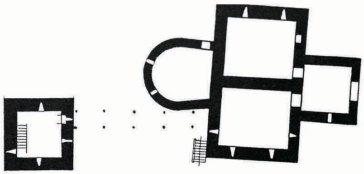

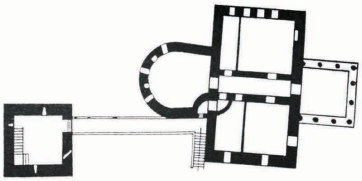

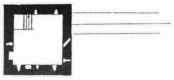

Glogova
secol XVI/ 1792

Popești-Gorunești
1805

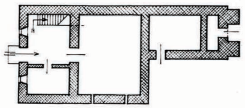

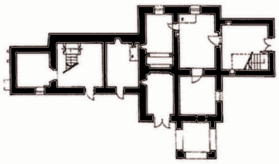

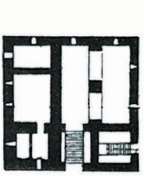



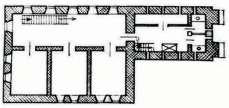

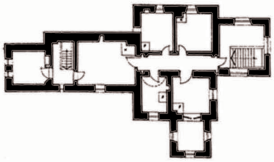

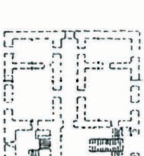

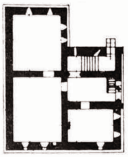

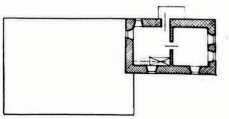

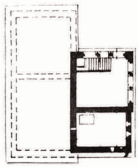

Șuici, cula Brătenilor
secol XVII

Șuici
sfârșit de secol XVIII

Băbeni
1717/ turn 1801

Greceanu, Măldărești
sfârșitul secolului XVIII


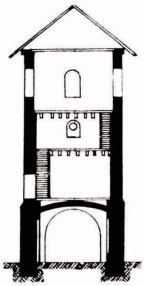
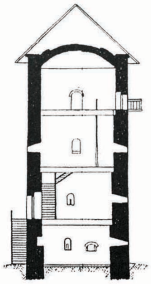
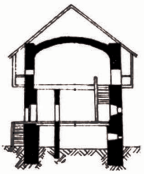
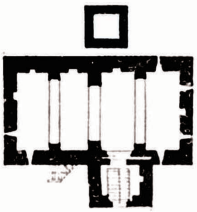



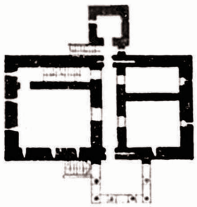
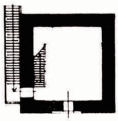
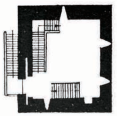
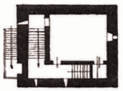
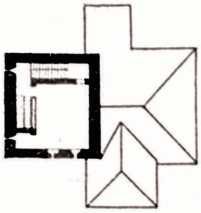


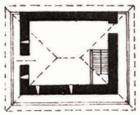

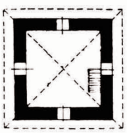
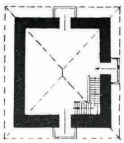

Vlădaia
sfârşit de secol XVIII

Hotărani
sfârşit de secol XVIII

Zăvalu
1802

Foişoru
sfârşit de secol XVIII

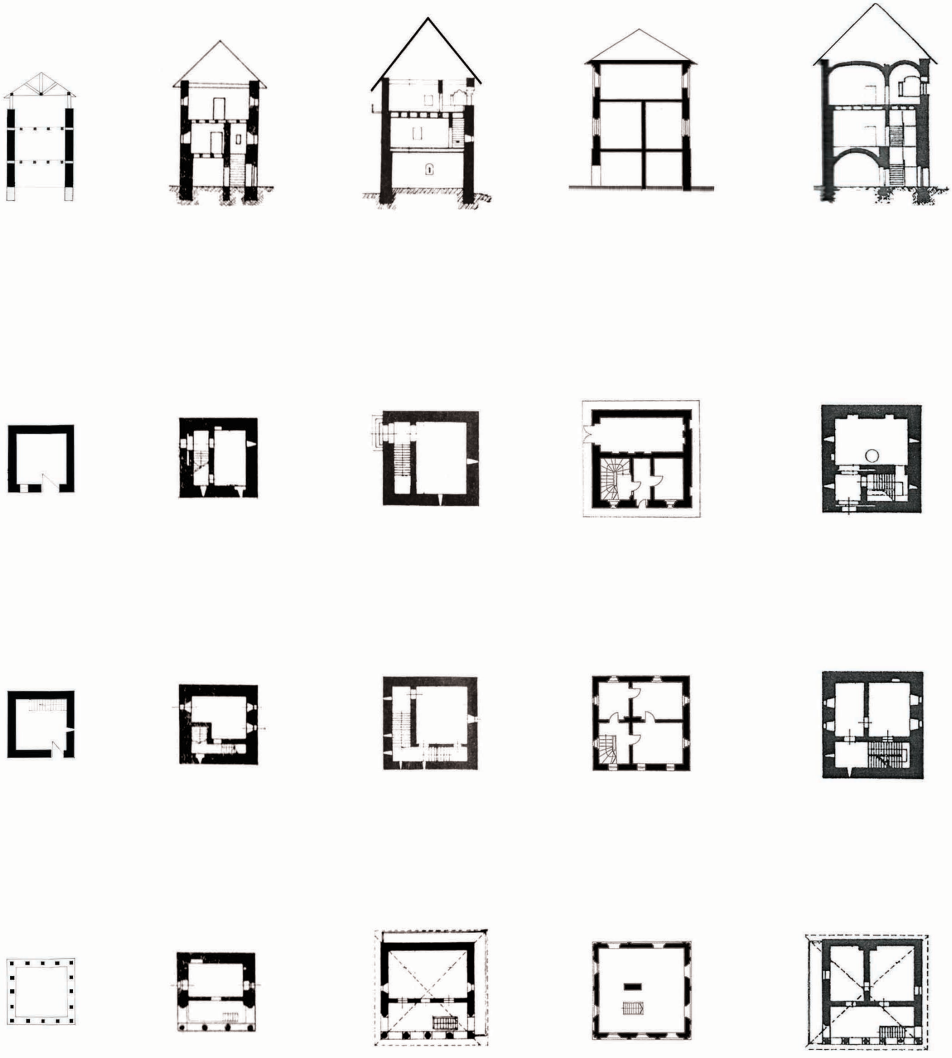

Frăsinet
1718-1720

Șiacu
1762

Groșerea
secolul al XVIII-lea

Racoviță
1797

Beharca
după 1800

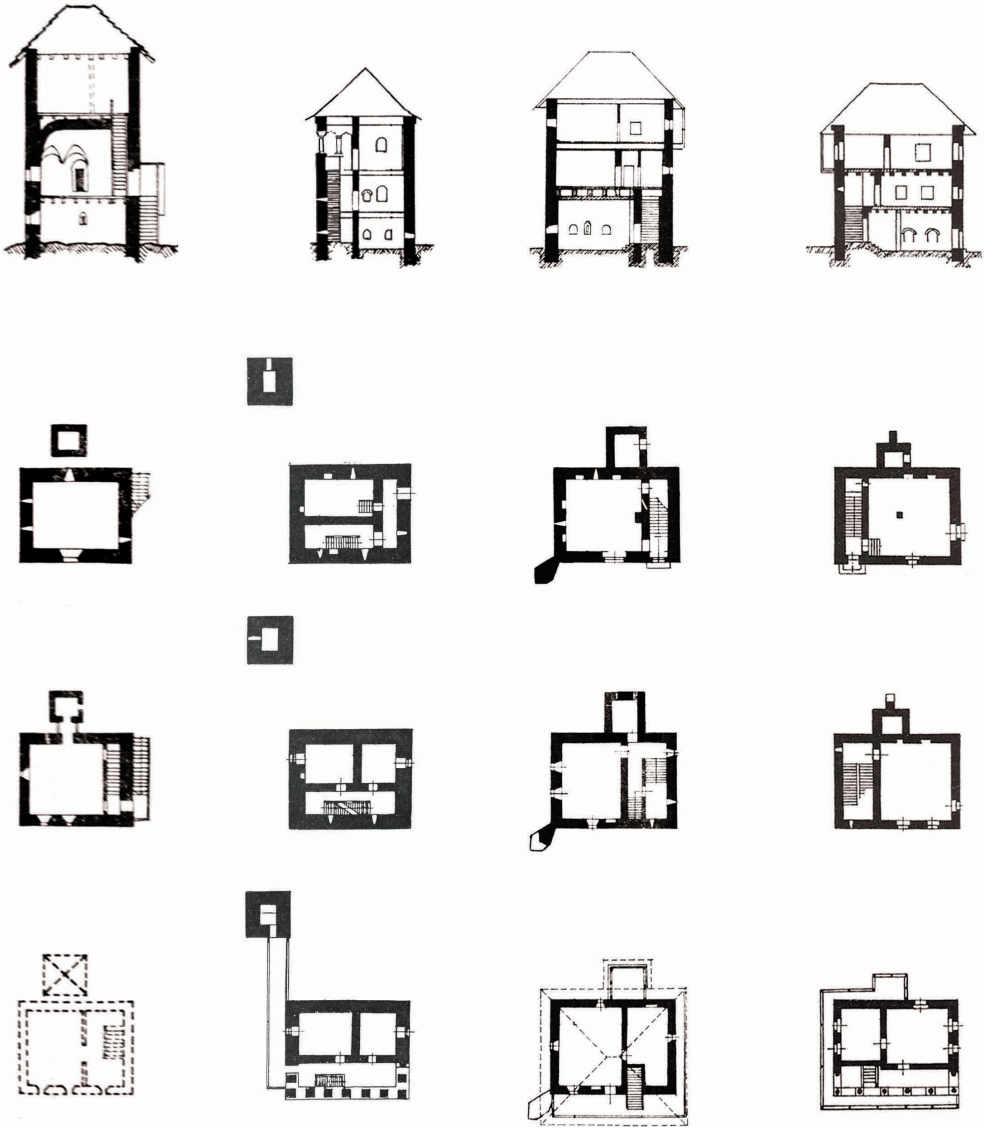

Bujoreni
1812

Lupoaia
sfârșit de secol XVIII

Cernătești
secolul al XVIII-lea

Brabova
secolul al XVIII-lea

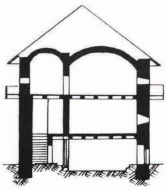
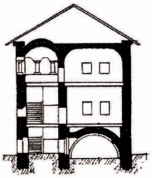
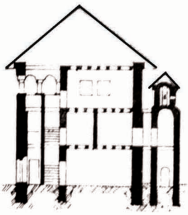
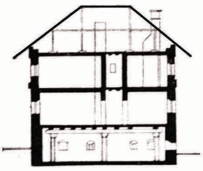
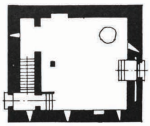
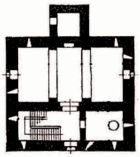
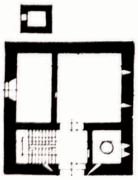

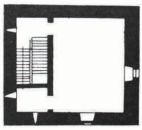
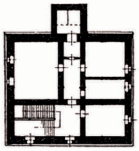
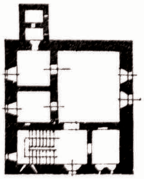
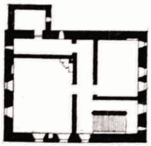
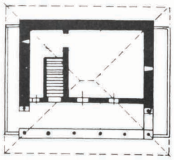
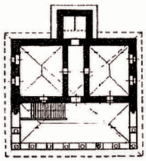
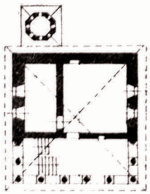
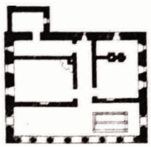

A1

Musculești
sfârșit de secol XVIII

Curtișoara
secolul al XVIII-lea

Duca, Măldărești
1827

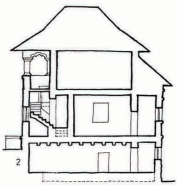

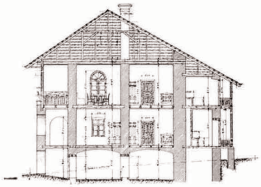



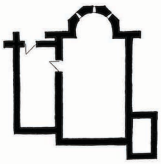

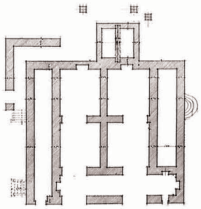

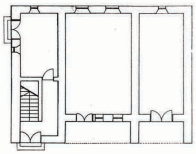

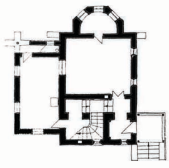

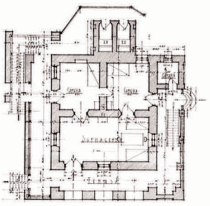

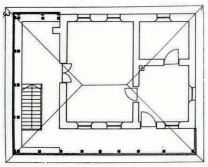

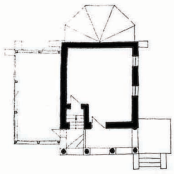

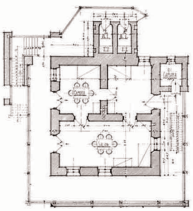

Groșerea 3

Casa Cartianu

sfârșit de secol XVIII

Lazu

1850



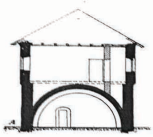

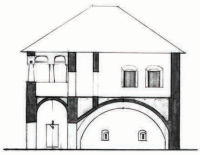

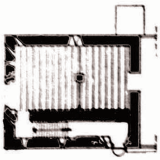



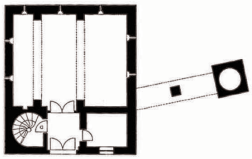

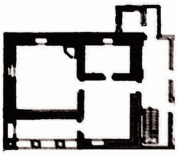



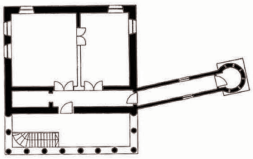

Calopăru
sfârșit de secol XVIII

Broșteni
1815

Cerneți Vladimirescu
în jur de 1800







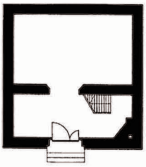

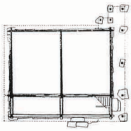



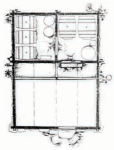

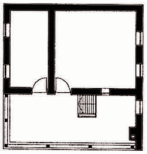

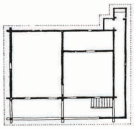

Cerneți Nistor
1812

Cernavârf
sf. sec. XVIII

Bărbătești
sec. al XVIII-lea/ refăcută în 1801

Comănești
sec. XIX

Anexa 3.
Planșa comparativă a siturilor

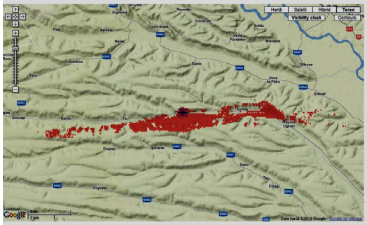

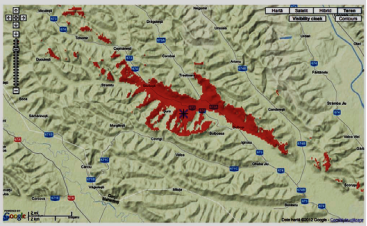







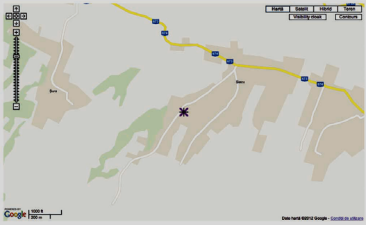

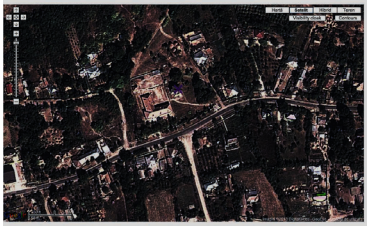



Cernătești

169m

44.449705° N
23.433476° E

Șiacu

225m

44° 45.2758' N
23° 10.4726' E

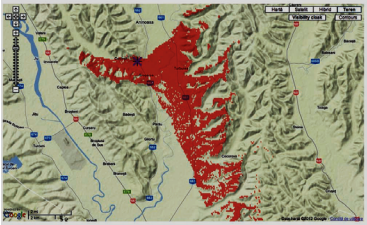

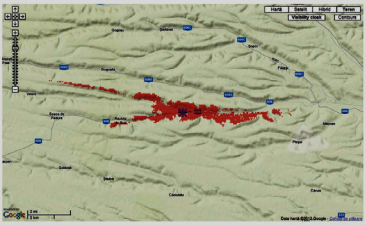

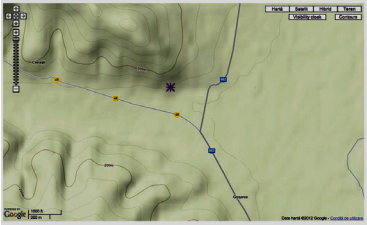



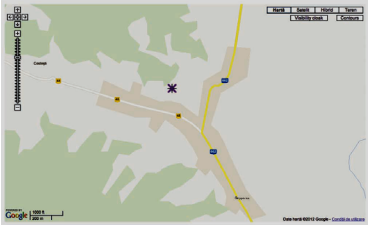

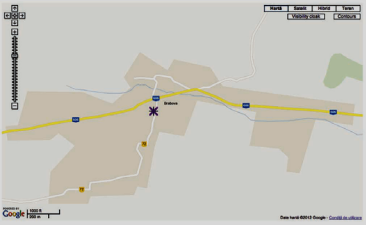



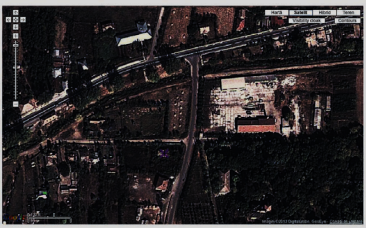

Groșerea

156m

44° 43.4098' N
23° 28.5853' E

Brabova

140m

44° 22.1872' N
23° 25.5108' E

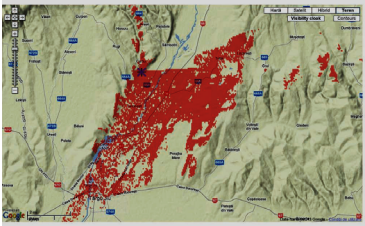

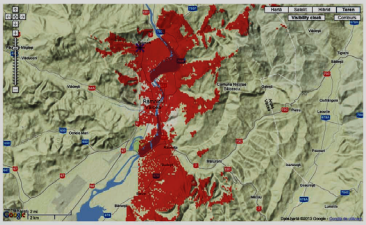

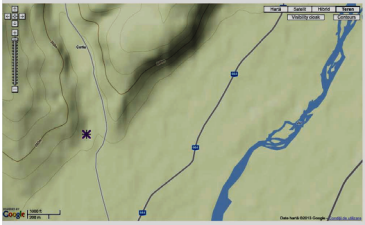



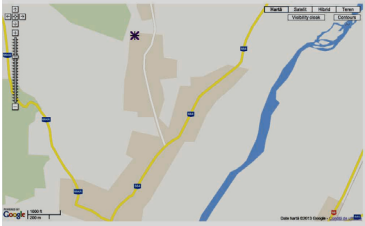

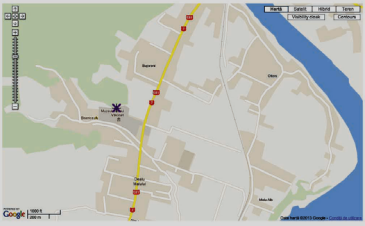



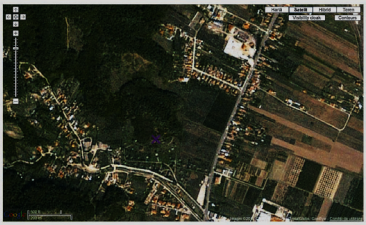

Cartianu

262m

45° 7.1161' N
23° 18.8566' E

Bujoreanu

311m

45.1425° N
24.36333° E

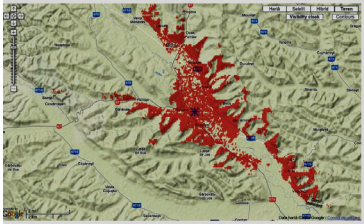

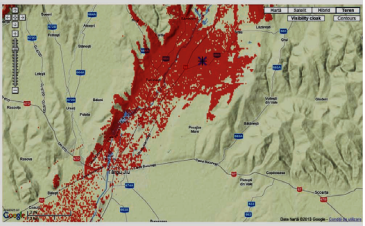

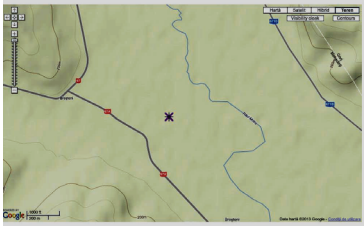

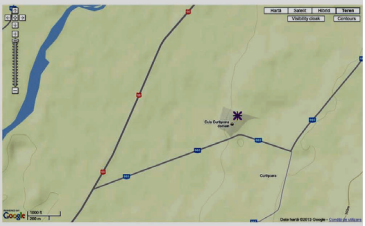



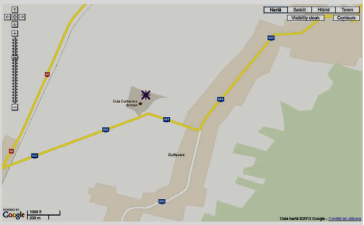



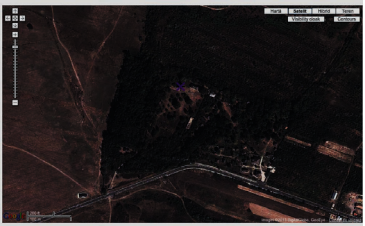

Broșteni

169m

44.758608° N
22.992518° E

Curtișoara

267m

45.108503° N
23.353752° E

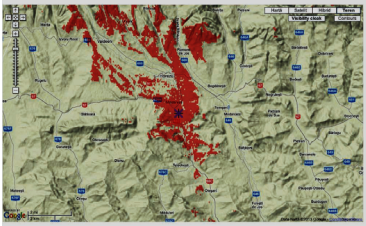

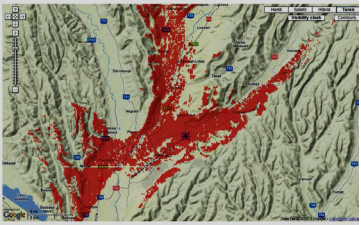



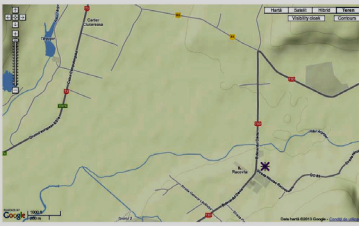

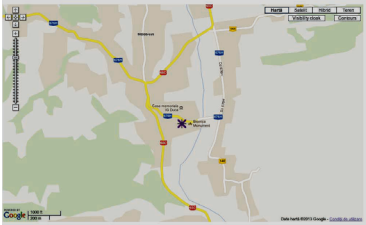





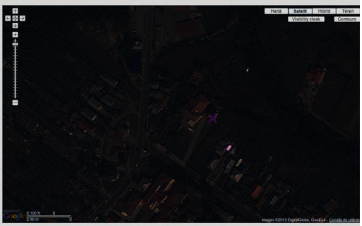

Mălădărești

416m

45.118463° N
24.003003° E

Racoviță

330m

44.969918° N
24.961726° E

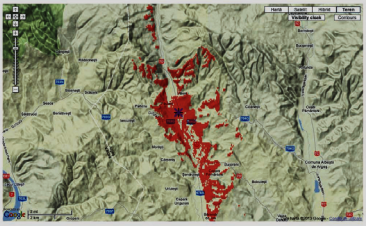
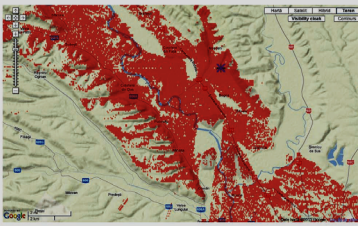

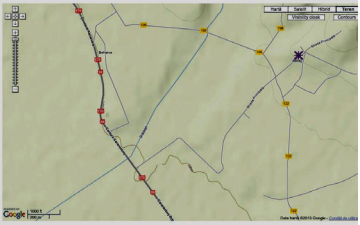

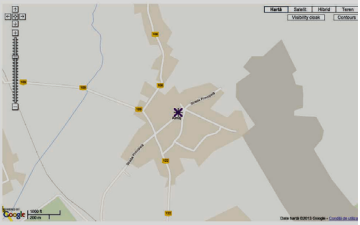
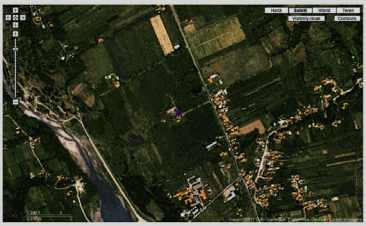


Șuici

519m

45.25116° N
24.533179° E

Almăj

143m

44° 26.8159' N
23° 42.2793' E

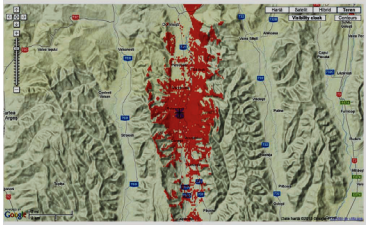

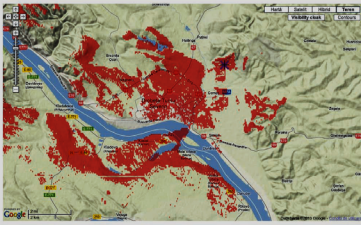

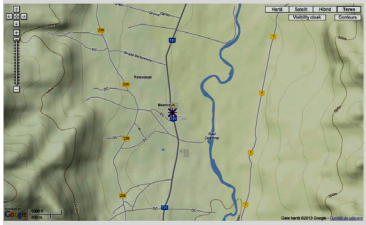

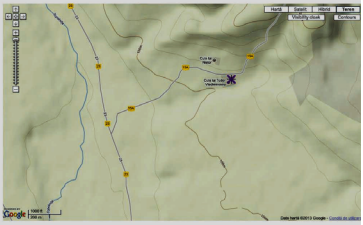

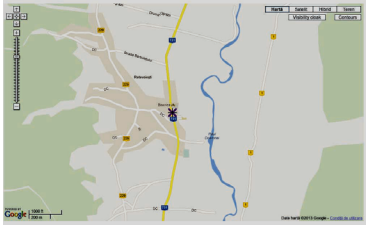

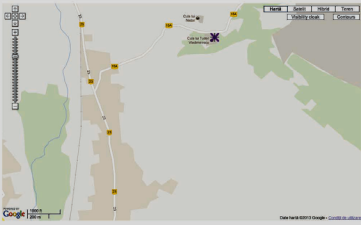

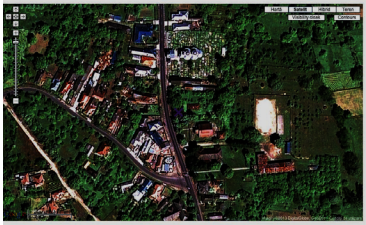



Retevoiești

416m

45° 8.4494' N
24° 50.4835' E

Cerneți - Tudor Vladimirescu

114m

44.661678° N
22.722656° E

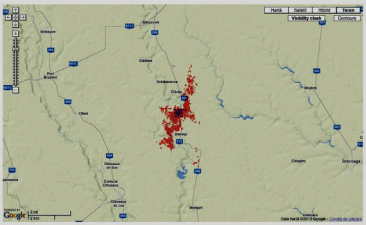

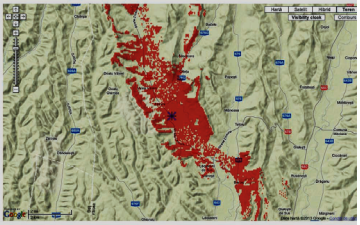

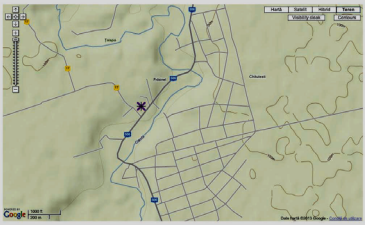

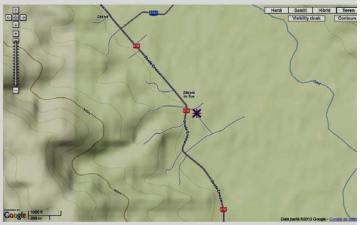

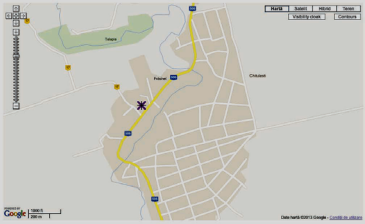

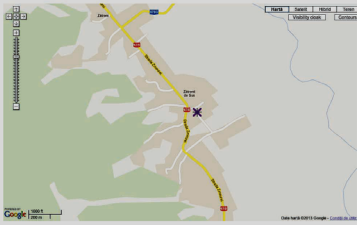





Frăsinet

85m

44.181077° N
25.38114° E

Zătreni

238m

44.760531° N
23.856994° E

Anexa 4. Proporții.
Culele din Curtișoara și Groșerea

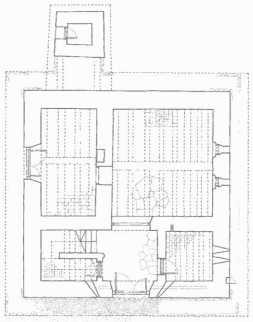

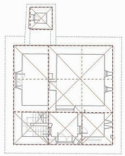





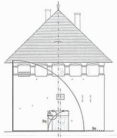



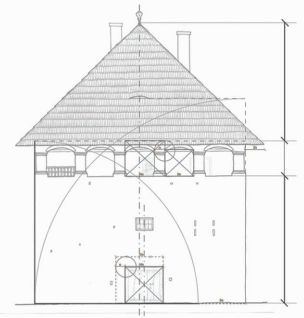

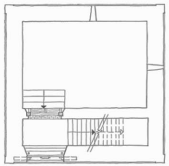

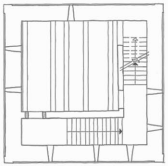

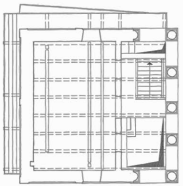

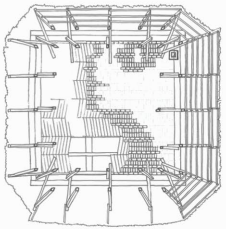

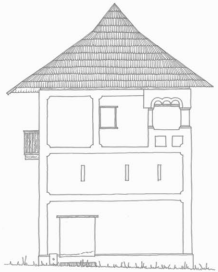

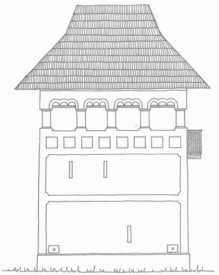

Anexa 5.
Tipologiile culelor. Fotografii



























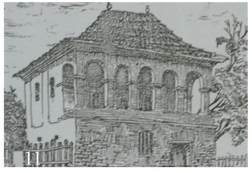



1. Cula cetate. Trikule, Svinița / 2. Conacul boieresc fortificat, Budeasa / 3. Conacul boieresc cu turn încorporat, Șuici -Brătianu / 4. Cula, turnul anexă la conac, locuință temporară, refugiu, conacul și cula din Popești-Goruneşti / 5. Cula specific oltenească. Turnul locuință permanentă, cula Cioabă-Chintescu din Șiacu / 6. Turnul de veghe, turnul mănăstirii Hotărani / 7. Cula de lemn din Erceea / 8. Casa-culă, Calopăru / 9. Cule țărănești: Larga, Cernătești - cu parterul din zidărie și etajul din lemn, Runcurel - cu foișor, Comănești - integral din lemn ./ 10. Cula din vie / 11. Cula de moft, Voloiacu și conacul neoromânesc Pleșoianu Mălărești.

Anexa 6.
Tipologiile culelor. Hartă